

UNIVERSITATEA LIBERĂ INTERNAȚIONALĂ DIN MOLDOVA
FREE INTERNATIONAL UNIVERSITY OF MOLDOVA

ȘCOALA DOCTORALĂ ULIM
THE ULIM GRADUATE SCHOOL

FACULTATEA DREPT
FACULTY OF LAW

*Politiae legibus,
non leges politis adaptandae*

REVISTA

**STUDII JURIDICE
UNIVERSITARE**

ISSN 1857-4122

ANUL XVI

Nr. 1

2023

UNIVERSITATEA LIBERĂ INTERNAȚIONALĂ DIN MOLDOVA (ULIM)
FREE INTERNATIONAL UNIVERSITY OF MOLDOVA

FACULTATEA DREPT
FACULTY OF LAW

STUDII JURIDICE UNIVERSITARE

Publicație științifică de profil Categoria B

Apare de 2 ori pe an

Responsabilitatea pentru autenticitatea, originalitatea și caracterul novator, irepetabil al conținuturilor științifice expuse în prezenta lucrare revin în exclusivitate autorului (autorilor)

2023, Anul XVI, Nr. 1 (57)

Volumul a fost recomandat spre publicare de Senatul ULIM (Proces verbal №2 din 04.10.2023)

FONDATOR / FOUNDER: Academician, Prof. univ., Dr. hab., **Andrei GALBEN**

REDACTOR-ȘEF / EDITOR-IN CHIEF: Conf. univ., Dr., Vitalie GAMURARI

SECRETAR DE REDACȚIE / EDITORIAL SECRETARY: Ms., Alexandru BOSTAN

COLEGIUL DE REDACȚIE / BOARD OF EDITORS:

Prof. univ., Dr. hab., Andrei SMOCHINĂ (*ULIM*)

Prof. univ., Dr. hab., Dumitru BALTAG (*ULIM*)

Prof. univ., Dr. hab., Mihai POALELUNGI (*ULIM*)

Prof. univ., Dr., Alexandru CAUIA (*ULIM*)

Prof. univ., Dr., Xavier PHILIPPE (*Université de Paris 1 Panthéon-Sorbonne, France*)

Conf. univ., Dr. hab., Natalia SOCOLOVA (*Academia de Drept, Moscova, Rusia (MFOA)*)

Conf. univ., Dr. hab., Olena GRINENKO (*Asociația Juriștilor din Ucraina, Kiev, Ucraina*)

Conf. univ., Dr., Andrey KOZIK (*Asociația de Drept Internațional, Belarus, Minsk, Belarus*)

Conf. univ., Dr., Mykola GNATOVSKYY (*Vice-președinte Asociația de Drept Internațional a Ucrainei, Institutul de Relații Internaționale, Universitatea Națională „Taras Shevchenko” Kiev, Ucraina (KIMO)*)

Conf. univ., Dr., Oksana SENATOROVA (*Universitatea Națională de Drept „Yaroslav the Wise”, Harkov, Ucraina*)

Conf. univ., Dr., Vladimir VARDANEAN (*Parlament, Armenia*)

Conf. univ., Dr., Serghei ȚURCAN (*Curtea Constituțională a Republicii Moldova*)

Dr., Alexandrina IOVIȚĂ (*UNAIDS, Geneva, Elveția*)

Revista STUDII JURIDICE UNIVERSITARE reprezintă o publicație periodică științifico-teoretică și informațional-practică editată de Școala Doctorală ULIM și Facultatea Drept, Universitatea Liberă Internațională din Moldova. Articolele științifice sunt recenzate.

Revista STUDII JURIDICE UNIVERSITARE este o revistă cu acces deschis, în mod liber accesibilă on-line (www.ulim.md/sju), conform Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Tot conținutul revistei este indexat și arhivat în Instrumentul Bibliometric Național (ibn.idsi.md), DOAJ, CEEOL, IndexCopernicus, CiteFactor, elibrary.ru și HeinOnline.

Adresa: str. Vlaicu-Pârcălab, 52, Chișinău, Republica Moldova, MD 2012,

tel: (+373 22) 22-99-74; e-mail: revistasju@gmail.com; vgamurari@gmail.com; www.ulim.md/sju

Tiraj: 50 ex.

ISSN 1857-4122

© Universitatea Liberă Internațională din Moldova

CUPRINS

ARGUMENT	7
FOREWORD	9

DREPT INTERNAȚIONAL

Vitalie GAMURARI, Abdelaziz MUKHTAR. Fabrica de politici de reconciliere în zona mediteraneană: justiția tranzițională ca model de gestionare al unui trecut violent (<i>partea II</i>) . . .13	
Mihail POALELUNGI, Oleg ROTARI. Ingerință; calitatea legii; triplul test; proporționalitate. Aspecte teoretico-practice și aplicabilitate. 29	
Alexandr CAUIA, Artur CEPUC. Aspecte ale evoluției cooperării dintre serviciile de inteligență ale statelor	42

DREPT PUBLIC

Dumitru BALTAG. Unele reflecții referitor la ambianțele realității și tehnologiilor moderne ce evoluează în studiul dreptului	55
Dumitru BALTAG, Rita MUNTEANU. Valorile juridice în discursul doctrinar și filozofic. .74	

ȘTIINȚE PENALE

Виктор МОРАПУ, Татьяна САРЫ. Понятие преступления эксцесс исполнителя в уголовном праве	93
Svetlana GHEORGHIEVA. Educational Opportunities in Correctional Facilities: Prospects of Distance Learning	98

TRIBUNA DOCTORANDULUI

Cristina ROBU. Criterii ce caracterizează diplomația la nivel internațional în materie de protecție a mediului.	107
Iona BOTNARU. Geneza protecției juridice ale bunurilor culturale în timp de conflict armat: evoluție și perspective (<i>partea I</i>)	111
Ioan-Ciprian DOSPINOIU. Jurisdicția tribunalelor hibrid în lumina dreptului internațional penal. Cazul Cambodja și Sierra Leone (<i>partea I</i>)	118
Mihai POALELUNGI. Originea Uniunii Europene și obiectivele atinse.	126

RECENZII

Vitalie GAMURARI. Recenzie la lucrarea „Răspunderea statelor conform dreptului internațional“, autori Ion Diaconu, Dumitru-Adrian Crăciunescu.	133
--	-----

IN MEMORIAM

PROFESOR ÉRIC DAVID..... 135

DATE DESPRE AUTORI 136

INFORMATION ABOUT THE AUTORS 137

CERINȚE FAȚĂ DE MANUSCRISE 138

REQUIREMENTS FOR MANUSCRIPTS.....139

SUMMARY

FOREWORD (<i>in romanian</i>)	5
FOREWORD	7

INTERNATIONAL LAW

Vitalie GAMURARI, Abdelaziz MUKHTAR. The Reconciliation Policy Factory in the Mediterranean Area: Transitional Justice as a Model for Managing a Violent Past (<i>Part II</i>) . . .	13
Mihail POALELUNGI, Oleg ROTARI. Interference; Quality of Law; Triple Test; Proportionality. Theoretical and Practical Aspects and Applicability	29
Alexandr CAUIA, Artur CEPUC. Aspects of the Evolution of Cooperation Between the Intelligence Services of States	42

PUBLIC LAW

Dumitru BALTAG. Some Reflections on the Environment of Reality and Modern Technologies Evolving in the Study of Law	55
Dumitru BALTAG, Rita MUNTEANU. Legal Values in Doctrinal and Philosophical Discourse.	74

CRIMINAL SCIENCES

Victor MORARU, Tatiana SARÎ. The Concept of the Excess of the Perpetrator in Criminal Law	93
Svetlana GHEORGHIEVA. Educational Opportunities in Correctional Facilities: Prospects of Distance Learning (<i>in english</i>)	98

TRIBUNE OF THE POST-GRADUATE STUDENTS

Cristina ROBU. Criteria that Characterize Diplomacy at the International Level in the Matter of Environmental Protection	107
Ilona BOTNARU. The Genesis of the Legal Protection of Cultural Goods During Armed Conflict: Evolution and Perspectives (<i>part I</i>)	111
Ioan-Ciprian DOSPINOIU. Jurisdiction of Hybrid Courts in the Light of International Criminal Law. The Case of Cambodia and Sierra Leone (<i>part I</i>)	118
Mihai POALELUNGI. The Origin of the European Union and Its Objectives	126

REVIEWS

Vitalie GAMURARI. Review of the work “The responsibility of states according to international law”, authors Ion Diaconu, Dumitru-Adrian Craciunescu	133
--	-----

IN MEMORIAM

PROFESOR ÉRIC DAVID..... 135

INFORMATION ABOUT THE AUTORS 137

REQUIREMENTS FOR MANUSCRIPTS.....139

ARGUMENT

Paci sunt maxime contraria, vis et enjuria

Publicația periodică științifico–teoretică și informațional–practică „*Studii Juridice Universitare*“ a fost fondată în 2008, iar pe parcursul anilor a suferit mai multe modificări, inclusiv de fond și de formă, de fiecare având un scop nobil — îmbunătățirea calității volumelor publicate.

Astfel, respectând rigorile față de o revistă științifică, stabilite de autoritățile competente, a fost acceptat trecerea la formatul editării a **două numere per an** — Nr. 1 și Nr. 2, rezervând posibilitatea de editare a unui număr special, fie cu ocazia unei manifestări științifice semnificative, fie a unui proiect științific internațional.

Revista a trecut mai multe etape din punct de vedere al editării. A fost fondată în cadrul Facultății Drept, apoi a fost editată împreună cu Școala Doctorală Drept, modificarea respectivă fiind dictată de noul cadru legal — adoptarea de către Parlament la 17.07.2014 a Codului Educației al Republicii Moldova, în vigoare din 23.11.2014, dar, în egală măsură și a Regulamentului privind organizarea studiilor superioare de doctorat, ciclul III, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr.1007 din 10.12.2014.

Actualmente revista este editată de Facultatea Drept și Școala Doctorală ULIM, care la rândul său a unificat cele 3 (trei) școli doctorale existente anterior, având în cadrul său și 3 (trei) reviste acreditate de ANACEC.

În acest context, aducem la cunoștință faptul că, revistei „*Studii Juridice Universitare*“, prin Decizia Consiliului de Conducere al Agenției Naționale de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare nr. **72 din 27 noiembrie 2020**, i-a fost eliberat Certificat de recunoaștere a revistei în calitate de **publicație științifică de profil Seria RȘP Nr. 024 Tipul B!** Acest succes Revista datorează întregului Colectiv al Facultății Drept, al Școlii Doctorale ULIM, membrilor Colegiului de redacție, inclusiv din Republica Moldova și din centrele universitare din alte țări. Or, gradul înalt de cercetare este garantat inclusiv de componența solidă a Colegiului de redacție, compus din experți de talie națională și internațională.

Printre obiectivele promovate de revistă și în continuare, evidențiem publicarea unor lucrări de valoare, ce reflectă rezultatele cercetărilor curente în care sunt antrenate reprezentanți ai mediului academic, inclusiv cadre didactice ale facultății, reprezentanți ale instituțiilor din Republica Moldova și din alte state.

Revista ese structurată pe secții ce reflectă probleme actuale ale diverselor domenii, după cum urmează: *Drept Internațional*, *Drept Public*, *Drept Privat* și *Științe penale*. Revista continue să promoveze elementul novator implementat în numerele precedente — în cadrul secțiilor respective sunt admiși doctoranzi, criteriul fiind finalizarea studiilor de doctorat și definitivarea tezei, inclusiv începerea procedurii de susținere a acesteia. Excepția în cauză vine să confirme nivelul înalt de cercetare al doctoranzilor. În egală măsură această regulă este aplicată și experților, studiile cărora prezintă interes, în special pentru practicieni.

Promovând ideea susținerii tinerilor cercetători științifici, revista conține o rubrică specială *Tribuna doctorandului*, în cadrul căreia aceștia au posibilitate să-și publice rezultatele cercetărilor, lucrările fiind recenzate de experți în domeniu.

Una din rubricile tradiționale este prezentarea noilor lucrări științifice apărute în perioada respectivă. Prezentul număr este dedicat monografiei „Răspunderea statelor conform dreptului internațional”, autori Ion Diaconu, Dumitru-Adrian Crăciunescu. București: Pro Universitaria, 2023. 223 p.

Rubrica *IN MEMORIAM* este dedicată dlui profesor Éric David, figură proeminentă a științei juridice internaționale.

Materialele publicate în revistă sunt plasate și pe site-ul revistei și indexate în multiple baze de date internaționale, fapt ce contribuie la sporirea calității lucrărilor prezentate. Sperăm că această practică ulterior va duce la promovarea imaginii științei juridice autohtone în diverse state europene, iar revista „*Studii Juridice Universitare*” va rămâne și în continuare un promotor real al valorilor științifice și al tradițiilor educaționale juridice europene.

Conf. univ., dr. Vitalie GAMURARI
Redactor-șef

FOREWORD

Paci sunt maxime contraria, vis et enjuria

The journal aimed both at theoretical research and practical information *Studii Juridice Universitare (University Legal Studies)* was established in 2008, and in the course of the years had experienced many modifications of form and substance, each of them with a noble scope — the improvement of published volumes.

Thus, respecting the rigors of a scientific journal, established by the competent authorities, it was accepted to switch to the format of publishing **two issues per year** — No. 1 and No. 2, reserving the possibility of editing a special issue, either on the occasion of a significant scientific event or an international scientific project.

The journal went through several stages in terms of publishing. It was founded within the Faculty of Law, then it had been published together with the Doctoral School of Law, the respective amendment being dictated by the new legal framework — the adoption by the Parliament on 17.07.2014 of the Education Code of the Republic of Moldova, in force since 23.11.2014, as well as the Regulation on the organization of higher doctoral studies, cycle III, approved by Government Decision no. 1007 of 10.12.2014.

Currently, the journal is published by the Faculty of Law and the ULIM Doctoral School, which in turn unified the 3 (three) previously existing doctoral schools, having within it 3 (three) journals accredited by ANACEC.

In this context, we inform you that the journal *University Legal Studies*, in accordance with the Decision of the Board of Directors of the National Agency for Quality Assurance in Education and Research no. 72 of November 27, 2020, was issued a **Certificate of recognition of the journal as a scientific publication of the profile RSP Series No. 024 Type B!** This success is due to the entire staff of the Faculty of Law, the ULIM Doctoral School, the members of the Editorial Board, including from the Republic of Moldova and from university centers in other countries. However, the high degree of research is also guaranteed by the solid composition of the Editorial Board, composed of national and international experts.

Among the objectives continually promoted by the magazine, we have to emphasize the publication of valuable works, which reflect the results of the current research and in which are engaged representatives of the academic medium, including faculty staff and representatives of the institutions from the Republic of Moldova and other states.

The journal is structured into sections that reflect actual problems of different legal domains, as follows: *International Law, Public Law, Private Law* and *Criminal Sciences*.

The magazine continues to promote the innovative element implemented in the previous issues — the aforementioned sections include the research of post-graduate students, the criterion being the finalization of the doctoral studies and completion of thesis, including the beginning of the procedure of its defense. This exception is aimed at confirmation of high level of doctoral studies. This rule is applied in the same measure to the experts, whose research presents an interest, especially for the practitioners.

Promoting the idea of supporting young researchers, the magazine provides a special section — *The Tribune of Post-Graduate Student*, which gives those researchers a possibility to publish the results of their work, the articles being reviewed by experts in the domain.

One of the traditional rubrics is presenting new scientific works published during the corresponding period. This issue is dedicated to the book “Răspunderea statelor conform dreptului internațional” (“The responsibility of states according to international law”), by Ion Diaconu, Dumitru-Adrian Crăciunescu. București: Pro Universitaria, 2023. 223 p.

The *IN MEMORIAM* section is dedicated profesor Éric David, prominent figure of international legal science.

The articles published in the journal are also placed on the journal’s website and indexed in multiple international databases, which contributes to increasing the quality of the papers presented. We hope that this practice will in the long run contribute to the promotion of the image of the local legal science in the various European states, and the journal *Studii Juridice Universitare* will retain its role of a real promoter of scientific values and European traditions of legal education.

Vitalie GAMURARI, *PhD, associate professor,
Editor-in-chief*

DREPT INTERNAȚIONAL

INTERNATIONAL LAW

FABRICA DE POLITICI DE RECONCILIERE ÎN ZONA MEDITERANEANĂ: JUSTIȚIA TRANZIȚIONALĂ CA MODEL DE GESTIONARE AL UNUI TRECUT VIOLENT (PARTEA II)

Vitalie GAMURARI, doctor în drept, conferențiar universitar (ORCID: 0000-0003-3634-8554)

Abdelaziz MUKHTAR, doctorand, ULIM (ORCID: 0000-0001-7576-8733)

THE RECONCILIATION POLICY FACTORY IN THE MEDITERRANEAN AREA: TRANSITIONAL JUSTICE AS A MODEL FOR MANAGING A VIOLENT PAST (PART II)

The Maghreb space was and remains a specific one, conservative and little affected by European democratic processes, despite the fact that it has secular traditions with European states, especially with France, Spain and Italy. The last decades of the 20th century have radically changed the mentality of the class politics of this region, including thanks to external factors, but also internal ones, dictated by the visions of the new generation influenced by Western democratic values. However, the reconciliation process of the Maghreb countries' societies cannot be viewed outside of the evolutionary processes that strongly influenced the respective political regimes and produced major effects on the progressive changes in the interest of the citizen. At the same time, we cannot examine the respective societies as a package, each of them having its own traditions, be it political, legal, cultural or social. In such conditions, the practice accumulated by the Maghreb countries in the implementation of transitional justice, the final objective being national reconciliation, is of increased interest for post-conflict societies, including the Republic of Moldova.

Key words: Maghreb countries, transitional justice, national reconciliation, truth commission, reforms, victims.

Spațiul Maghreb a fost și rămâne a fi unul specific, conservatist și puțin afectat de procesele democratice europene, în pofida faptului că are tradiții seculare cu statele europene, în special cu Franța, Spania și Italia. Ultimele decenii ale secolului XX au schimbat cardinal mentalitatea clasei politice ale acestei regiuni, inclusiv grație factorilor externi, dar și ai celor interni, dictată de viziunile noii generații influențate de valorile democratice occidentale. Totuși, procesul de conciliere ale societăților Țărilor Maghreb nu poate fi privit în afara proceselor evolutive ce au influențat puternic regimurile politice respective și au produs efecte majore asupra schimbărilor progresive în interesul cetățeanului. Totodată, nu putem examina la pachet societățile respective, fiecare dintre ele având tradițiile sale, fie că este vorba despre cele de ordin politic, juridic, cultural sau social. În astfel de condiții prezintă interes sporit pentru societățile post-conflict, inclusiv pentru Republica Moldova practica acumulată de Țările Maghreb în implementarea justiției tranziționale, obiectivul final fiind concilierea națională.

Cuvinte-cheie: Țările Maghreb, justiția tranzițională, conciliere națională, comisie pentru adevăr, reforme, victime.

Sfârșitul iluziilor și aspectul de haos

Din start trebuie să atenționăm că justiția tranzițională nu doar că a permis unore o restabilire a unui regim autoritar, dar în egală măsură, deseori chiar a alimentat și haos. Acesta este cazul Libiei, de exemplu, unde efortul justiției inițiată de o manieră sporadică, a cunoscut bine eșecuri odată cu înlăturarea regimului lui Muammar Kadhafi. Sistemul judiciar nu a fost în stare să asigure procese echitabile adeptilor regimului înlăturat, negând drepturile lor fundamentale, la fel ca și cele ale miilor de deținuți plasați sub embrionul tânăr al statului și al instituțiilor sale. Parlamentul libian Congresul General Național a adoptat în mai 2013 o lege prin care împiedica aliații vechiului regim să ocupe funcții oficiale timp de un deceniu.¹ Ulterior a fost adoptată o lege privind justiția tranzițională ce prevedea instituirea unei comisii de anchetă și reconciliere. Or, efectele au fost negative după cum a arătat și refuzul Libiei de al preda pe fiul lui Kadhafi, Saif al-Islam Curții Penale Internaționale, fapt menionat anterior, în contextul examinării efectelor procesului de cooperare între Uniunea Europeană și Țările Maghreb în lumina reconcilierii societăților nord-africane urmate de regimuri autoritare și conflicte armate.

Pe fondul colapsului sistemului de securitate, violențele (crime, torturi, asasinat, deplasări forțate a populației) se generalizează și periclită suveranitatea statului asupra situațiilor din teritoriul său și resursele sale. Victimele regimului și cele derivate imediat după revoluție nu dispun de nici un recurs în lipsa unui dialog politic asupra reconstrucției instituționale și asupra gestionării regiunilor, care de cele mai multe ori intrau în rebeliune. Or, nu este cazul acestui dialog, în special între membrii fostului regim, milițieni și triburi, care ar putea declanșa un conflict cu semnale ale unui război civil de durată și să reamorseze indiscutabil lucrul memoriei, justiției și reconcilierii.

Traversând Libia, cazul Irakului este un alt exemplu al justiției tranziționale care s-a impus ca un impas, contribuind cu regret, la intensificarea violențelor. Nu putem vorbi în sensul strict al conceptului justiției tranziționale în cazul Irakului, deoarece aceasta a fost înlocuită după invazia militară a SUA în 2003 printr-o eliminare a tuturor organelor și structurilor regimului baasist, până la cei mai mici agenți și funcționari. Copiat după cazul procesului de denazificare a Germaniei impus de către Aliați în 1945, debaazificarea a provocat destrămarea colapsă a Irakului în pofida aprecierii făcute pe baza schimbării regimului și distrugerii instituțiilor. Ea s-a manifestat, în egală măsură, printr-o marginalizare a sunniților în mod colectiv, echivalați *in corpore* cu regimul tiranic al lui Saddam Hussein. Comisia *Ahmed* condusă de contraversatul Ahmed Chalabi se angajase într-o veritabilă vânătoare de vrăjitoare, procedând la eliminarea oricărei forme de opoziție. În timp ce administratorul american Paul Bremer afditea el însuși eroarea comisă în 2004, Constituția irakiană din 2005

---

1 Mohamed Ahmed. Le Monde et la révolution libyenne en 2011. In : Histoire. Normandie Université, 2020 [on-line] <https://theses.hal.science/tel-03184804/document> (consultat la 13.09. 2016).

a conservat această instanță, instituind în 2008 Comisia pentru Responsabilitate și Justiție. Doi ani mai târziu, în cadrul scrutinului legislativ din 2010, această comisie a scos din cursa electorală în jur de 15 liste politice și sute de candidați sunniți ce îl criticau pe prim ministru Nouri al-Maliki sub pretextul legăturii acestora cu partidul Baas. Această decizie a provocat o ură puternică în societate.² Urmările sunt bine cunoscute, de la quasi-putch politic al lui al-Maliki la finele anului 2010 contra adversarului său Iyad Allawi la derogarea democratică din ce în ce mai acută și brutală a doua zi după retragerea militară americană.

Excluderea instituțiilor și urmărirea debaazificării combinată cu represiunea lansată de Bagdad contra mobilizării sunniților nu sunt străine impasului în care se află astăzi țara și radicalizării comunității sunnite, care denunță de mai mulți ani exploatarea justiției de către putere și detențiile arbitrare. Repriza insurgenței armate și în special blitzkrie-l membrilor statului islamic în iunie 2014, accentuiază încă odată această groapă și logicele comunitare în aplicare cu puțină perspectivă a unei reconcilierii naționale, chiar și în caz de amnistie a combatanților.

Începând cu 2011, justiția tranzițională a cunoscut parcursuri contraversate în lumea arabă, între fortune și infortune. Tunisia este la moment țara unde prin intermediul compromisului, perspectivele sale par a fi cele mai tangibile, dar între timpși fragile. Totuși, greșelile politice și instituționale rămân a fi imense, deduse în plus mai delicat de revenirea factorului militar în acele țări, în care populația influențată și lovită de febra revoluționară, uneori se atașează de partea armatei și a legii marțiale. Justiția tranzițională ne oferă mai mult decât doar aprecierea trecutului îndepărtat, dar, în egală măsură, fazele tranzitorii însăși, afectate de turbulență. În timp ce numărul detențiilor arbitrare, cazurilor de tortură, proceselor judiciare sporadice crește (Egipt), în altele se instaurează haosul (Libia, Irak, Siria), ceea ce provoacă noi crime de război care ar putea rămâne nepedepsite. În plus, în alte țări (Liban, Bahrein, Yemen) justiția tranzițională a cunoscut capcane și derute similare. Reușita, apoi durabilitatea unei justiții tranziționale în lumea arabă conține anumite infridiente care, cu regret, impun încă dificultăți. Atâta timp cât contextul politic se va caracteriza prin crize permanente și alternanțe la nivel înalt de stat și printr-o revenire la fond, la autoritarism, nici o justiție nu va putea în mod rezonabil să vadă ziua în care ea va continua să fie exploatată pentru a suprima disidențele. În egală măsură, nici o muncă de memorie, nici o reconciliere nu vor putea fi realizate în condițiile în care societățile respective sunt însoțite de violențele, iar instituțiile nu pot fi profund reformate. Justiția tranzițională nu este susținută decât de unele segmente ale populației, în special actori ai mișcărilor de revolte care încearcă să împiedice revenirea forțelor conservatoare care cu siguranță nu vor ține cont nici de interesele acestora, nici de marja lor de manevră, în numele unei oarecare justiții,

---

2 Myriam Benraad. Irak : Turbulences politiques et retrait militaire. In : Politique étrangère, 2010/3, automne, pp. 635-646 [on-line] <https://www.cairn.info/revue-politique-etrangere-2010-3-page-635.htm> (consultat la 13.09. 2016).

mai puțin că ea nu este o chiuvetă de deconsiderare a opoziției sau de legitimare a unui proces politic trunchiat.

La un pic peste 30 de ani de la inventarea termenului, justiția tranzițională apăsă în cercurile interesate ca un răspuns politic global la o problemă care se impune în perioade extraordinare și hiperpolitizate ce se impun în urma unei dictaturi sau unui război civil. Ei îi revine în specila funcția să gestioneze consecințele crimelor politice de manieră de a consolida pacea, a instaura un guvern cu preferință democratic, a oferi reparații victimelor, dar, în egală măsură, de a potoli setea ultimilor, a preveni recurgerea la violență, de a favoriza o ordine justă. Urgența și acuitatea acestei sarcini justifică, în opinia experților, o abordare politică și morală încordată spre acțiune imediată. Particularitatea unei duble tranziții spre democrație în același timp, ca spre pace oferă acestor specialiști o ocazie inedită de a participa la rescrierea „contractului social“ a unei societăți dezbinată de violență politică. Justiția tranzițională le apare acestora ca o purtătoare a unui potențial „revoluționar“ de recreare a legăturii sociale și în același timp ca o invenție a unei justiții de alternativă.

La momentul în care justiția tranzițională se constituie în obiect științific recunoscut (cu cursurile sale universitare și revistele specializate) încep a fi exprimate dubii. Sociologii, politologii și antropologii se miră că în timp ce în calitate de comentatori au exprimat poziții atât de puternice în baza unor probe atât de fragile, ei încearcă să treacă justiția tranzițională de la actul de credință la verificarea faptelor.³ Evaluarea impactului politicilor fac în mod progresiv obiectul unei normalizări metodologice și învățăm că dacă politicile par a nu dăuna, consecințele lor în termeni de democratizare și de protecție a drepturilor omului nu vor fi marcate și nu vor produce efecte.⁴ Unele întrebări care nu vor putea fi puse, încep de regulă cu cuvinte de genul dacă victimele doresc să fie vindecate sau rebuie oare să fie spus tot adevărul?

Totodată, este timpul să ne întrebăm asupra pozițiilor de la care politicile justiției tranziționale sunt gândite și sunt utile. Nu este vorba despre denunțarea oportunistului practicienilor și experților; sociologul avertizat cunoaște că odată ce a spus că preferințele și alegerile construiesc la fel cariere, astfel și pozițiile teoretice fiind interesate. Insistând asupra acordării a mai multă rigoare sociologică dezbaterilor asupra justiției tranziționale, nicidecum nu promovăm ideea reducerii experților la tăcere, dezavolând beneficiul pe care aceștia le trag din investiția lor în justiția tranzițională, fie că ei câștigă un serviciu sau emancipează prin acest mijloc al unui angajament devenit voluminos. Aceasta este, pe de o parte, de a se întreba ceea ce ei impun în dezbateri conform pozițiilor pe care le au: orientările politice, valorile sociale, rutinele profesionale etc. Cu această consecință utilă de a clarifica dezacorduri care nu doresc

3 Roman David. What We Know About Transitional Justice: Survey and Experimental Evidence: What We Know About Transitional Justice. In: Political Psychology 38(S1): February 2017, pp. 151-177 [on-line] https://www.researchgate.net/publication/312959332_What_We_Know_About_Transitional_Justice_Survey_and_Experimental_Evidence_What_We_Know_About_Transitional_Justice (consultat la 13.09. 2016).

4 Idem.

să fie spuse în mod public. Pe de altă parte, este reexaminarea evidențelor devenite imputabile: din momentul ce experții fac careva lucruri cu obiectul și sunt luați în grabă de a evalua impactul, ei nu pot risca de al pune ca probă a chestionarului celui mai sistematic, de a admite durabile în raport cu subiectul credințelor celor mai bune stabilite.

Or, justiția tranzițională este mult mai ordinară ca promotorii săi și publicul spectator ale dispozițiilor sale cele mai emotive (lacrimile victimelor condiționate de o comisie pentru adevăr, de exemplu) pe care nu le vor dori. anterior tendințelor de a fonda o expertiză a justiției tranziționale asupra certitudinii excepționalismului său, al forței propunerilor sale pentru timpuri de criză și de vinovăție, acest capitol se va atașa să demonstreze înscrierea politicilor vizate în continuitatea jocurilor politice și sociale ordinare. Trei dimensiuni ale acestor dispoziții vor fi exploarate în continuare.

În primul rând, reamintim că politicile vizate în perioadele de tranziție spre pace și democrație au tendința să suspende „cursul normal“ al justiției. Ele privilegiază deseori amnistia. Cele spuse revine să întrebe ipoteza ce decurge din integrarea sa timp de peste 30 de ani în dreptul internațional penal. Însă, dacă politicile justiției tranziționale tind să împiedice urmărirea penale și sunt astfel, anormale în viziunea dreptului comun, aceasta se face pentru a autoriza mai bine o continuitate politică relativă.

În al doilea rând, în acest caz, examenând speța Truth and Reconciliation Commission sud-africane (1995—2001), care este una din instituțiile justiției tranziționale cele mai cunoscute și cu autoritate, putem să ne axăm asupra limitelor prezenței sale ca o instituției radical nouă: locul unei vindecări a indivizilor în același timp ca de o renaștere a noțiunii. Evocăm ca contrapunere eforturile unor victime pentru a banaliza schimbările lor de informații cu membrii Comisiei pentru a reveni la abordarea evenimentelor violente, inclusiv dimensiunea lor socială și politică.

În al treilea rând, ne referim la scară internațională a constituirii unei expertize, că justiția tranzițională nu există decât grație lucrului experților, deseori străini țărilor cărora aceștea le propun soluții de gestionare a trecuturilor violente. Justiția gândită în mare parte pentru tranzițiile politice nu există decât raportată mobilizărilor angajate în democrații mai mult instaurate în favoarea unei reforme de drept ordinare, în numele de exemplu, a justiției restaurative sau reparatorii.

Justiția tranzițională ca mijloc ordinar de compromis politic

Printre dovezi ale criteriilor promovate de justiția tranzițională una nu este nici odată ignorată — ideea conform căreia aceste societăți dezbinat de violență (war-torn societies) în situația de tranziție spre pace și democrație, trebuie să fie reconstruite, reunificate, reconciliate. Dacă vorbim că aceste societăți au trecut prin violență colectivă, avem în vedere că țesutul lor social este destins, capitalul lor social este delapidat, normele lor desluate, membrii lor dezorientați, traumatizați, privați de repere morale. Structurile acestor societăți anomice vor trebui restaurate, legile lor vor trebui rescrise, iar membrii lor repuși în relațiile sociale. Nu este vorba despre nimic

mai mult decât de găsit modalitățile transformării globale a unei societăți traumatizate și de a înainta astfel, bazele unui nou contract social.⁵ Momentul de renovare se va deschide inevitabil odată ce violența încetează, ceea ce va permite mobilizarea în final a ceea ce teoriile sociale și filozofiile le consideră perfecte pentru a le declina sub forma ingineriei sociale.

Istoria ne învață deseori că procesele de violență colectivă nu sunt momente de pură distrugere sau de ruptură, unde, concomitent, sunt omorâți oameni, sunt distruse instituțiile și arse legile. Violența politică este chestiunea cea mai ordinară pe care nu dorim deseori să o cunoaștem: frecvența făcută de oameni ordinari în sensul în care nu sunt niște monștri și/sau nebuni, mobilizând noi joncțiuni politice, dar la fel de repere și reguli uzuale. Istoria și științele sociale conduc astfel să repună ca întrebare ideea că deoarece ne confruntăm cu violență, este excepțional că încă suntem ținuți și capabili să înțelegem și să conștientizăm. Ele ne învață că societățile pot funcționa în mod durabil „normal“ de cale violentă, că nu există frontiere clare între război și pace și că violența dezlănțuită nu este străină violenței de rutină și continue a fi aplicată.

Aceasta poate fi spus mai brutal, oamenii pot comite omoruri într-o manieră cea mai atroce fără a afecta conștiința, precum că ar încălca legea comună care interzice omorul sau încercarea de a trata un alt om după cum am fi dorit să fim tratați de acesta, dar la fel ne axăm pe anumite coduri sociale pozitive care conduc societatea într-un stat anterior mai puțin violent. Individul care omoară sau rănește nu încetează să fie un element social și forma la care el recurge la un astfel de act depinde mult de interacțiunile ce au loc la momentul în care infracțiunea este comisă.⁶ Violența se înscrie în jocurile sociale și politice ordinare, care pot fi astfel calificate ca normale. Or, dinamicele de trecere la actul violent țin mai puțin de emoțiile care vor bulversa normele sociale în comparație cu interacțiunile sociale atât de bine structurate în comunitatea relativă a rutinelor anterioare.⁷

În cazul în care momentele de violență politică numite masive sau intense nu sunt aceste faze de vid, haos și anomie care se prezumă, ce ne autorizează să credem,

-
- 5 Christian Nadeau et Julie Saada. La Justice Transitionnelle [on-line] https://d1wqtxts1xz-le7.cloudfront.net/46516033/3_Saada_et_Nadeau_Justice_transitionnelle_PUF-libre.pdf?1466016703=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DLa_justice_transitionnelle.pdf&Expires=1674323973&Signature=aiXTK~EWHB0ZYFvmEGvn6n5x2FRCebu5666cTvp0X5mTUHEwCDxLjcSf9QdIVlkXKdFVWYavuykmL-SZruISPK~UpwXisc6Vj5-IR3LYXwjLJUxRy~g-9acO4Lg3vuBoUhgQJPZqaCbHXn1bt1oycfAb7jpAlGjQMWjQfiWOI-w4aU4gxQ2Wuz~U-1gz4ScaLdeigAM7uWU13-6kTGsocHdqOONyuYRfbsYr-dYm-8iYc3zhsHFdfacMUC3tV2MPZUGwtRj~noxOCNimbAMc1kG9m9Lmwz4Q4CoyW05AL-S9Y1IODFwC2sNVm90CDAb~QryExYa~bqS8TDuSzfhhxbDQ__&Key-Pair-Id=APKAJ-LOHF5GGSLRBV4ZA (consultat la 13.09. 2016).
  - 6 United States Institute of Peace. TRANSITIONAL JUSTICE: Information Handbook. September 2008 [on-line] https://www.usip.org/sites/default/files/ROL/Transitional_justice_final.pdf (consultat la 13.09. 2016).
  - 7 Jeremy Webber. Forms of Transitional Justice. In : Transitional Justice. 2012, Vol. 51, pp. 98-128 [on-line] <https://www.jstor.org/stable/24220125> (consultat la 13.09. 2016).

depășind dubiile, cele după război, cum ar fi ocazia unei împluturi a acestor viduri, a unei reformulări a contractului sau a unei reconstruiri al „capitalului social“, după cum sugerează unii experți.⁸ Perioadele după război nu sunt niște tabule rase pe care ar trebui să le redresăm odată cu restabilirea păcii. Nu trebuie de presat de a vedea aici această oportunitate de a pune structurile sociale mai puțin favorabile războiului, de a restabili legături sociale de proximitate care sunt supuse fiind dus de coeziunea de violență a fraților de armă,⁹ în același timp ca prin neîncredere în raport cu toți ceilalți și de a reumaniza oamenii, de a reconstrui legătura socială. Zilele ce urmează conflictele sunt în tot sensul perioade bine ordonate, care se confruntă cu codurile sociale preexistente: codări cert speciale, dar nu normale nici patologic, nici anormale ale societăților. Aceste epistemologii conform cărora excepția spune că normalul și extrema oferă o idee de manieră în care ordinarul trebuie să fie regândit nu sunt astfel o mare utilitate.

Graba specialiștilor în justiție tranzițională de a vedea ocazia unei descrieri a caracterului social în tranziția spre democrație și pace a dat loc uneori la erori de descriere. Comisiile pentru adevăr, această cheie a justiției tranziționale, au cunoscut începând cu anii 80 un veritabil bum. Mai mult de 30 dintre ele au fost create după o represiune dictatorială, un război civil sau un act de genocid, de guverne care le-au împuternicit să formuleze în câteva luni „un adevăr“ în raport cu actele de violență și să propună o politică de reparații pentru victime. A propos, modelul a fost promovat inclusiv de Națiunile Unite. Locul propus pentru victime explică această atractivitate, în special cea a Truth and Reconciliation Commission (TRC) create după înlăturarea apartheidului în Africa de Sud pentru a restabili adevărul pentru perioada 1960—1994, a identifica victimele în vederea de reparații și amnistierea individuală a criminalilor politici.¹⁰ În această perspectivă, audierile publice vor funcționa ca un spațiu față în față a victimelor și a călăilor, a organiza întruniri între ei cu prezența logică a emoțiilor puternice și sentimente umane comune produse. Cum în astfel de condiții să ne mirăm dacă față în față între cei ce au torturat și victime în cadrul audierilor publice ale TRC au fascinat opiniile publice ale unei noi națiuni.

Adevăratul față în față a justiției tranziționale recunoaște mai puțin victimele și călăii decât actori ce intră în scena politică și cei ce o părăsesc, acești foști inamici, dintre care unii dețin puterea, iar alții au deținut-o anterior și au fost implicați în diverse proporții în comiterea unor crime politice. Justiția tranzițională este mai mult politică decât juridică și judiciară. Instituțiile penale ordinare naționale au un rol, în general minor în raport cu instituțiile *ad hoc*, cum ar fi comisiile pentru adevăr, mandatul cărora este definit ca extrajudiciar. Prejudiciile civile lasă la fel loc reparațiilor

8 Martina Fischer. Transitional Justice and Reconciliation : Theory and Practice[on-line] https://berghof-foundation.org/files/publications/fischer_tj_and_rec_handbook.pdf (consultat la 13.09. 2016).

9 Idem.

10 Truth and Reconciliation Commission of South Africa. Report [on-line] <https://www.justice.gov.za/trc/report/finalreport/Volume%201.pdf> (consultat la 13.09. 2016).

oferite de guvern în baza criteriilor generale definite în special de comisiile pentru adevăr. Justiția penală se manifestă mai rar sub forma unor tribunale *hibrid* cu aplicarea dreptului național și internațional, dar și implicarea judecătorilor naționali și internaționali (Timorul Oriental, Sierra Leone, Kosovo, Cambodja), a tribunalelor internaționale încă puțin mobilizate și puse în fața jurisdicțiilor ordinare rezidențiale, deoarece ele se axează în general asupra înalților reponsabili sau a marilor culpabili din punct de vedere al atrocităților comise.¹¹ Or, aceste urmăriri foarte selective au loc în contextul unor politici care întârzie sau cel puțin par a fi imposibile, astfel urmăririle penale fiind axate împotriva simplilor executanți, pe când marii culpabili, „micii șefi“ vor fi trecuți neobservați etc. Justiția tranzițională, dacă așteptăm prin ansamblul politicilor răspunzând violențelor comise în contextul unei dictaturi, unui război civil, unui genocid, este în principiu în mod larg amnistiantă. Mandatele acesteia restrâng instituțiile penale, fiind compatibile cu un recurs la o amnistie, iar uneori și o legitimează.

Discursurile ținute asupra justiției tranziționale indică acest fapt. Expresia este atât de actuală, încât ceea ce așteaptă din start publicul, este cuvântul justiției. Cum ar fi de la aceea că în contextul afirmației instituțiilor penale internaționale, această justiție tranzițională în mod larg internaționalizată nu putea fi decât o continuare a justiției penale. Ea fiind percepută încă mai ieri, în special de juriști și promotori ai drepturilor omului ca un pansament istoric al impunității, apare astăzi, în egală măsură, ca o modulare a justiției represive ordinare. Ea poate fi înscrisă în stricta sa continuitate sau să fie considerată de experți ca un util compliment, lărgind o perspectivă juridică apropiată profilului unei justiții mai reconstructive sau restaurative.

Justiția tranzițională oferă un rol minor justiției penale, ea se retrage puțin de la acest punct de vedere, de această tranziție politică, de clemența caracteristică post-conflictelor, de modernizare a sancțiunilor în raport de actorii săi. Guvernele instalate după un conflict sau o dictatură aplică pe larg amnistia, deoarece sistemul judiciar nu posedă mijloace pentru a pune sub urmărire (greșeala personalului judiciar calificat) și foștii dictatori rămân puternici (economic, politic, în termeni de monopol al forței armate etc.).

Nici progresele presupuse ale justiției penale internaționale, nici această dinamică favorabilă urmărilor judiciare pe care autorii au botezat-o „cascada justiției“ nu au repus în chestiune această preeminență a amnistiei. Or, dreptul internațional penal oferă un loc măsurilor care nu prevăd sancțiuni și care au astfel, un efect minimal de a frâna aplicarea dreptului penal,¹² el deschide deseori asupra non-locuri și asupra adoptării de guverne a măsurilor de amnistie. Și dacă experiența sud-africană a dat loc unui model de justiție tranzițională, făcând o utilizare moderată și individualizată de amnistie, modelul rămâne unul teoretic, inclusiv pentru Africa de Sud, unde urmăririle au fost rare și puțin concludente. Chiar și „cascada justiției“ alta pe care

11 Gamurari V., Barbăneagră A. Crimele de război. Chișinău : Reclama SA. 2008, pp. 216-235.

12 A se vedea : art. 53 § 2(c) al Statutului de la Roma (1998) al Curții Penale Internaționale.

nu o cunoaștem în măsură expresă, descoperă urmărirea sistematică contra tuturor criminalilor, face referință la o justiție care nu pronunță în mod necesar sancțiuni contra celor culpabili. Justiția tranzițională nu este o politică intrinsecă judiciară, nici nu impune în mod progresiv poala dreptului penal. Este vorba despre avantajul unei politici care compune cu constrângerile percepute de cei ce dețin puterea, caracteristicile sale disting asupra mai multor planuri a unei politici de aplicare stricte a dreptului.¹³ Comisiile pentru adevăr au fost imaginate ca o greșeală al unui recurs ușor la justiția penală și denunță în acest sens de grupuri identificate victimelor marginalizate prin promisiunile de tranziție (radicale naționaliste sau panafricane în Africa de Sud sau de stânga non-parlamentare în America Latină, de exemplu).

În cazul în care amnistia rămâne frecventă, este deoarece justiția în tranziție este o afacere politică, altfel spus, un compromis între justiție și pace negociat dispus prin rapoartele forțelor politice, între actorii politici prezenți. Ea este din acest punct de vedere o retorică de atins pentru democrațiile elitiste și încă ținute de foștii dictatori sau beligeranți. Ea nu susține mai puțin deseori contra dispus a responsabililor politici, chestiunea deschisă până ce un nou concept voluntarist al actorilor politici și a administrațiilor de securitate și de justiție, în special, permite reactivarea și deseori remiterea în cauză a legilor privind amnistia de victimele mobilizate. Argentina, care a revenit cu urmăriri penale după măsuri de amnistie și de grațiere în anii 80-90 este un exemplu al unei justiții astfel diferențiate.¹⁴

Mai mult decât o situație revoluționară (aceste noi timpuri excepționale analizate de unii specialiști), o astfel de tranziție judiciară ar trebui gândită în termeni de continuitate. Cazul sud-african demonstrează forța continuităților într-o situație în care promotorilor justiției tranziționale le place să o califice ca revoluționară. Politica promovată după 1995, asociind o comisie pentru adevăr deschise victimelor și amnistii individuale pentru crimele politice trece încă pentru un model demn de a fi reprodus. Justiția pragmatică în timp ce Realpolitik de o probabilitate a unui război civil, a lăsat loc pentru valorizarea sa ca un mijloc eficient de redescoperire al unui narativ unificator pentru o națiune refăcută, încă ieri dezbinată, a vedea de exemplu eliberator și revoluționar.

Această descriere câștigă a fi pusă ca probă a realității schimbărilor politice. Revoluționare, politicile justiției tranziționale nu sunt juste. Ele caută de regulă contrariu, mijloace alternative de a face justiție, de a ușura sau de a satesface victimele fără a bulversa compromisul politic de tranziție și prin aceasta de a păstra continuitatea statului și ordinea sa juridică. Justiția tranzițională compune astfel, cu sistemul judiciar și normele juridice existente. Africa de Sud, de exemplu, a împins bine foarte departe schimbarea politică, rescriind în mod democratic Constituția, aici găsim aceeași logică a continuității. Nu ne referim în calitate de exemplu la reforma administrației publice, sarcină de prima importanță în condițiile în care

13 Sandrine Lefranc, op. cit.

14 Elena Năvodariu, Vitalie Gămurari. Contribuirea justiției tranziționale la instaurarea statului de drept într-o societate post-conflictuală. Iași : CERMI. 2022, pp. 183-187.

regimul apartheid se caracteriza printr-un privilegiu sistematic de recrutare a albilor în administrație. Guvernul post-apartheid a făcut față provocărilor, la mijlocul anilor 2000, la 10 ani de la demolarea apartheidului, 75% dintre funcționari erau de culoare și 60% din funcționari de rang superior erau din rândurile populației băștinașe.¹⁵ Totuși, o analiză mai fină a realității indică că funcțiile superioare și intermediare erau încă ocupate de reprezentanții vechiului regim. Situația era dictată de faptul că anumite norme precise, inclusiv clauze constituționale, au interzis orice politică de epurare. Alte continuități există între timpuri noi și timpuri vechi.

Justiția tranzițională amnistiază pentru ca unii dinculpabili să poată fi urmăriți, ea se acomodează din dreptul existent puțin favorabil urmărilor, ea autorizează perpetuarea unor poziții politice și sociale ale puterii. Aceste amnistii factuale nu trebuie să ducă la considerarea ei la fel ca mijloc al comunicării politice, unde se va schimba pentru a nu schimba nimic. Dezbaterile publice care deschid politicile justiției tranziționale provoacă schimbări. Instituțiile, comisiile pentru adevăr, de exemplu și oamenii care le facilitează, fac de regulă posibilul lor pentru a depăși unele constrângeri juridice și politice, cum ar fi lipsa judecătorilor într-un număr suficient, lipsa schimbărilor în codurile penale, amnistiiile, puterea criminalilor și a celor ce controlează etc.). Victimele invitate aflate în spațiul public pot lua aici cuvântul și reîntoarce contra actorilor politici retoricele pe care intenționează să le impună, retorica de iertare al unui guvern pregătit pentru un compromis cu actorii procesului sau retorica „bunei victime“, ulterior se va vedea.

Schimbări pot astfel surveni în spațiul justiției tranziționale. Însă, nici o revoluție nu se construiește mecanic, nici un contract social nu se reDESCRIE în termenul unui dialog între victime, călăi și alți actori implicați.

Atunci când victimele nu doresc să fie vindecate

În cadrul audiențelor TRC nici un membru al comisiei nu a încercat să spună unui martor „rămâneți la fapte“. Pentru prima dată în viața lor victimele au avut posibilitatea să povestească unui organ guvernamental amical istoria in justiției și suferinței lor. Or, regulile comisiei au lăsat din start un loc larg acestor istorii, care ar fi forma aleasă de victimă. Lacrimile au devenit probe, în același timp ca sentimentele dificile de exprimare și detalii privind legăturile sociale și familiale care trebuiau să fie examinate în cadrul a numeroaselor audieri incompatibile cu exigențele urmăririi și apărării persoanelor culpabile.

Printre elementele indicate atestate pentru noutatea și excepționalitatea justiției tranziționale figurează și locul rezervat victimelor. Ea va arăta din acest punct de vedere mai puțin o formă alterată a justiției retributive decât o revenire la principiile justiției și a unei abordări profunde a democrației. La o bună parte a audierilor publice a victimelor în cadrul TRC justiția tranzițională a contribuit la inventarea unei justiții concentrate pe victime, ulterior calificată ca restaurativă.

---

¹⁵ Truth and Reconciliation Commission of South Africa, op. cit.

Audierile publice vindecă victimele, permițându-le să povestească experiența lor în materie de violență, emoțiile trăite, cuvântul avut în fața societății întregi le eliberează spiritual. TRC la fel a fost calificată ca un tribunal al lacunelor, altfel spus, un eveniment ce lasă cursă liberă emoțiilor revărsate, o modalitate de construcție a unei Istории ce se opune caracterului „rece“ ale instituțiilor judiciare și științifice, favorizând o refondare a noii națiuni. Imaginele difuzate favorizează cadre în mișcare acolo unde se dorește să se exprime, în săli comunale și biserici, femei de culoare care strigă, varsă lacrimi și sunt prinse în convulsii, în timp ce alte femei mai tinere încearcă să fie calme.¹⁶ Permițând victimelor să-și povestească istoriile, comisiile le vor permite să abordeze, să explodeze durerea acumulată din momentul traumatic al violenței prezente sau a pierderii unui apropiat. Națiunea în acest sens îi reintegrează, identificându-se cu durerea lor. Comisiile pentru adevăr sunt cele care traumează victimele, dar și reprojecțază națiunile.

Acest pari fascinant omite astăzi unele aspecte bine stabilite de științele sociale. Contrar celor ce afirmă experții în justiție tranzițională, dar și alții, nu trebuie să ne așteptăm tot timpul ca pagubele din trecut au anumite consecințe emoționale pentru un individ. Ei se inspiră dintr-un sens comun care generează traume, presupunând că ea afectează toate victimele înainte de orice verificare. Sociologia memoriei a demonstrat nu odată că amintirile violenței politice sunt la fel de complexe ca și alte procese sociale.¹⁷ Descrierea comisiilor pentru adevăr ca un spațiu virtual care ar permite victimelor să-și depășească durerile presupune un mecanism emoțional pe care procedura de audieri publice nu le confirmă. O astfel de descriere se abține în special de la analiza faptului că audierile sunt organizate de instituție „într-o manieră de a funcționa ca un dispozitiv de sensibilizare”.¹⁸ Emoțiile fac în special referințe la convențiile sociale, ele nu sunt expresiile sentimentelor conținute în forul interior al individului consacrat, izolat de apartenența sa socială și de interacțiunea cu alți actori și instituții. Eliberarea emoțiilor este sistematic recăutată de protocoalele adoptate. Or, TRC a favorizat unele emoții mai mult ca altele, durerea mamelor și soțiilor care încearcă să-și organizeze procesul de doliu, mai mult decât efortul pe care îl furnizează pentru a formula o solicitare de reparație materială au o furie motivată politic, de exemplu.

Lucrul emoțional pe care îl produce instituția, agenții săi, martorii, victimele are ca efect reamintirea ultimilor despre ordinea la ceea ce este presupus a fi starea lor normală, altfel spus, traumatică. Ei sunt invitați să se prezinte pe scena publică în calitate de ființe ce au suferit impotmolit în repetarea memoriei actelor violente sau în doliu neterminat a celor apropiați, însă căutând deja liniștea. Această solicitare a instituției este deseori acceptată, altele greșit înțelese, chiar respinse. La 04.11.1996, la Empangeni, intenția membrilor Comisiei de a pune în discuție necazurile psiho-

16 Gender and Transitional Justice in Africa. Progress and prospects [on-line] <https://www accord.org.za/ajcr-issues/gender-and-transitional-justice-in-africa/> (consultat la 13.09. 2016).

17 Idem.

18 Martina Fischer. Transitional Justice and Reconciliation : Theory and Practice, op. cit.

logice contraste, de exemplu cu îngrijorare ale martorilor a fost de a formula în mod pragmatic o revendicare materială. La Lady-brand, la 16.06.1997 martorii-victime au fost invitați să alunge după expresia lor oricare formă de descalificare a adversarilor. La East London, în cadrul primelor audieri privind încălcările drepturilor omului din 15.05.1996, procesul s-a transformat într-o furie a publicului prezent în sală, care în mod deschis a fost alungat, astfel, orice politizare puternică a evenimentului fiind respinsă de TRC. Văduvele opozanților regimului apartheid ascultate în această zi în calitate de văduve în doliu, înlăcrimate în timp, au suferit o intimidare din partea poliției, în pofida altor posibilități.¹⁹ Acest ordin dat victimelor și publicului de a revizui limbajul și comportamentul lor reamintește dorința altor guverne de a tulpina cuvântul care revarsă acuzația politică și de exemplu, politicile ce implicau doliurile în Roma și Atena antică. Aceste politici variate, unele concentrându-se la liniște, interzicând doliul public, altele obligând să se vorbească în toleranță în prezența celor ce plâng în cortejul funerar public, au în comun de a enunța regimurile publice în raport cu doliurile publice, altfel spus, cadre de expresie autorizate într-un spațiu situat la joncțiunea arenei publice și al domeniului privat, unde se spune moartea pentru considerente politice. Autoritățile organizează doliul mamelor într-o formă care nu este reflectată în spațiul public. Așa, de exemplu, în Africa de Sud doliul privat este invitat în spațiul public, însă încadrat într-o formă care se arată nu ca o plângere politică, dar ca o durere morală și o suferință psihologică, prezența în continuu a psihologilor profesioniști lângă martori-victime fiind unul din mijloacele aplicate.

Această figură de victimă are aere de familie cu cele stabilite de ajutorul umanitar, corpurile sale produse de compasiune occidentală, care nu trebuie să exprime elementul politic. Pe scena TRC ca în politicile de dezvoltare, grefierul este supus a fi cel ce calmează prin transformarea într-o plângere morală și privatizarea sa. Vindecarea așteptată din partea victimelor depinde de capacitatea sa de a-și duce doliul și de recunoștința simbolică. Putem vedea în această individualizare printr-un cuvânt terapeutic o tehnică de dominație.

Efectele audierilor victimelor se presupune că ele se răspândesc asupra întregii societăți. Vindecarea primilor va permite restabilirea legăturii sociale, amintirea adevărului în raport cu evenimentelor teribile, care sunt două momente prealabile indispensabile pentru restabilirea ordinii sociale și nu doar a vindecării victimelor. Experții în justiția tranzițională speră că comisiile pentru adevăr implementează uneori ideea vindecării victimelor și re consolidarea națiunii. Emoțiile prezente, ritualurile trebuie să corespundă unui mare narativ național. Justiția tranzițională postulează o analogie între individ și colectiv, o generalizare între individ și colectiv, o generalizare mecanică ce are loc în interiorul unor inimi, iar ulterior și a întregii națiuni. În general, trebuie de reieșit din faptul că evenimentele ce au avut loc, sunt o catastrofă națională.

Justiția tranzițională este pentru promotorii săi „revoluționară“, deoarece ea abordează identitățile colective, elaborând noi metodologii naționale. Anume această

---

19 Truth and Reconciliation Commission of South Africa, op. cit.

convingere care a permis în același timp interese mai mult materiale, difuzarea la nivel internațional al modelului. Remiterea complexității interacțiunilor sociale a zguduit această credință în fața instituțiilor create a unității naționale prin revărsare, producând identificarea cetățeanului martor-victimă, dar la fel martor-culpabil al națiunii și, în mod reciproc, identificarea empatică a națiunii victimelor ce au suferit și a culpabililor, în același timp. Pasajul relief al câtorva persoane la democrația pacificatoare face ecou acestei mici muzici bine cunoscute ca recunoștință ce apreciază eficacitatea integrativă ale adunării colective. Există o frază cunoscută de experți care sună în dormula următoare „ideea că cultele stimulează emoțiile nu este foarte convingătoare“.

Încheiere

Justiția tranzițională a fost intergrată de promotorii săi în albia dreptului. Dar, mai mult decât o justiție penală ordinară represivă axată pe infractori, ea este mai degrabă o justiție reconstructivă sau restaurativă, care mai degrabă favorizează victimele. Pentru Ruti Teitel, expert recunoscut în domeniul justiției tranziționale, ea este *a distinctive conception of justice associated with periods of radical political change following oppressive rule, wherever the criminal justice response [is] compromised or otherwise limited, there [are] other ways to alternatives could develop capacities for advancing the rule of law.*²⁰ În contextual în care tranzițiile sunt de momente excepționale hiperpolitizate, justiția nu poate fi în principiu, retributivă, legalistă, individualistă. Or, critica este adresată în egală măsură justiției penale internaționale.

Această încadrare a justiției tranziționale în sensul unei justiții reconstructive nu este productul unei evoluții izolate ale politicilor de gestiune ale crimelor politice. Ea implică în același timp, interesul victimelor și un constant ale unor limite impuse justiției penale în cadrul acestor politici, o reticență mai generală în raport cu justiția judiciară în aceste societăți post-conflict. Justiția tranzițională este una din arenele unde au loc dislocarea mobilizării dezbinată în interesul unei justiții restaurative. Justiția tranzițională este un domeniu ce agreează propuneriteoretice contradictorii, libertadine, comunitare și liberale, medieri victime-infractori, conferințe familiale și alte procese pornite, în special în țările anglofone. Ea este unul din avatarii unei mișcări mai generale de contestare, începând cu anii 70, a justiției etatice, profesionalizate bazată pe aplicarea normei legale, în interesul modalităților de rezolvare alternativă a litigiilor.

Aceasta este o definiție holistică, puțin gândită, a justiției tranziționale, care este în general reținută. Ea este impusă să țină cont în același timp, în mod armonios, de setea de dreptate și căutarea păcii. Însă, în cazul în care dorim să privim cine deține aceste cauze și în termenul de care traiectorii militante și profesionale, este marea

20 Ruti Teitel. Transitional Justice as Liberal Narrative [on-line] https://www.documenta-platform6.de/wp-content/uploads/teitel_transitional-justice-as-liberal-narrative.pdf (accesat la 18.10.2018).

diversitate a celor ce pledează pentru ea. Așteptarea justiției tranziționale are, de la primele sale succese, intenția unui public mai puțin înfometat, a juriștilor. Numărul crescând de diplome în drept, uneori dotate cu o experiență în dreptul internațional al drepturilor omului, a oferit cauzei date o coerență pe care nu o avea inițial. ICTJ de exemplu, a fost instituit de o alianță de militanți ai drepturilor omului consultanți a Human Rights Watch, cum este cazul lui Priscilla Hayner și foști membri ai comisiilor pentru adevăr veniți din alte sectoare sociale (religie, psihologie, științe sociale. Între timp, treptat organizația a fost populată la toate nivelurile de juriști (comitetele consultative, angajați, stagieri etc. Această unificare disciplinară și sociologică a venit să facă confortabilă încrederea ulterioară sinceră conform căreia justiția tranzițională este o operă a justiției judiciare în esența sa.

Între timp, așa cum justiția restaurativă, cu care ea este de regulă asociată, justiția tranzițională permite mai degrabă reapropierea decât o concurență între grupurile purtătoare de oferte contradictorii. În opinia noastră, dacă analizăm minuțios procesul de codificare al conceptului justiției tranziționale, atunci apariția unui „drept la adevăr“ promovat în special de organizațiile internaționale, este logică și bine argumentată. Încercând să motivăm prin cauza omogenă promovată de adepții acestei teorii, constatăm că a avut loc o apropiere între un grup de juriști în materie de drept internațional al drepturilor omului, implicați ca răspuns al mobilizării victimelor represiunilor dictatoriale în America Latină și un grup mai pragmatic, altfel spus, mai prompt în admiterea recursului la amnistie. Cel de-al doilea grup este constituit în special din promotorii cei mai activi ai justiției tranziționale.

Aceste banere ce sunt justiția tranzițională sau justiția restaurativă, nu au coerența ideologică care li se impune. Foștii militanți au găsit aici oportunitatea de a se distanța de cauzele politice, fie de stânga, fie de dreapta, fie religioase. Călele justiției tranziționale este deci, din unele puncte de vedere, parafoxală: diverse inițiative în materie de înmuiere a dreptului (ușurarea destinului culpabilului și participarea acestuia la dialog, integrarea victimelor, delegarea deciziei către victimă și comunitate, deatazarea și deprofesionalizarea justiției etc.) au contribuit la formularea unei expertize astăzi percepute astăzi ca o contribuție la fortificarea justiției penale internaționale.

Convergența neașteptată ideologică eclectică se aplică de o altă manieră. Aceste arene ale justiției tranziționale, restaurative, sunt în egală măsură apăsătoare de întâlnire și de confruntare între, pe de o parte, juriști calificați (profesori de drept, magistrați ai instituțiilor penale internaționale, avocați în materie de drepturi ale omului, în special) și, pe de altă parte, experți ce contestă monopolul dreptului asupra proceselor de soluționare a conflictelor, în același timp, rolul dreptului în numeroase sectoare sociale.

Justiția tranzițională în calitate de justiție restaurativă, printre altele, face posibilă în principiu posibilitatea conviețuirii juriștilor și a experților veniți din alte domenii — sociologia dreptului/ criminologi, mediatori, polițiști ce promovează modalități alternative de soluționare a litigiilor, precum și psihologi ce aduc tehnici terapeutice în contextul post-conflict.

Ambivalența ideologică și politică a acestor juriști este reflectarea acestor lupte în vederea punerii în aplicare după rigorile spațiului academic juridic al monopolului dreptului asupra unor poziții profesionale râvnite.

În cazul în care justiția tranzițională nu este atât de excepțională așa cum doresc să o vadă promotorii săi — instituții noi, vindecarea victimelor, restabilirea legăturii sociale, reînvierea națiunii — este deoarece ea este politică. Arbitrajele foarte variate între justiție și pace pe care ea le adună sub numele său, impun concurențele și coliziunile între grupurile implicate: guverne, criminali politici, victime, juriști, consultanți internaționali etc. Cei ce se interesează sau se confruntă în spațiul justiției tranziționale există în același timp în alte spații sociale, vieți ordinare. Victimele audiate de comisiile pentru adevăr își exprimă amintirile traumatice sau mai puțin a violenței, în același timp și preocupările lor materiale și angajamentele militante. Experții din cadrul justiției tranziționale se angajează în baza convingerilor sale morale, dsr la fel ale orientărilor sale militante, ale ostilităților sale personale, ale ambițiilor profesionale. Dacă încrederea deseori exprimată în literatura științifică că justiția tranzițională contribuie la un progres al justiției retributive sau restaurative sau la o renovare a societăților post-conflict este rareori conformă realității proceselor, este parțial, deoarece ea formalizează aceste desene și rutine profesionale. Reamintirea nu vine să denunțe inadecvarea culturală a soluțiilor justiției protejate sau oportunistul celor ce le formulează. Aceasta permite mai simplu de a face vizibile porțile între diferite universuri de practici. Ambivalența justiției tranziționale, mai cointeresată în pace decât în justiție, însă, presată totodată, să propună o nouă formă de justiție, își găsește explicația în circulațiile și arbitrajele între aceste universuri.

Justiția tranzițională nu este nici pe aproape ceea ce sperau promotorii săi, un cadru al unui complet renovat în scopuri politice al unui țesut social și al principiilor și instituțiilor justiției. Ideea excepționalismului justiției post-conflict descrie o mică parte a realității unei situații pe care o abordează experții. Justiția tranzițională este în final un spațiu profesional care se înscrie în continuitatea relativă a profesiilor juridice. La început, pusă în aplicare de politicieni pragmatici, care intenționau să instaureze o mică democrație de compromis, ulterior a fost pe larg reinvestită de către experții în drept internațional. Este vorba astfel, despre retorica oportună care evoluează în raport cu atentatele și creează angajamente și oportunități pentru recalificare profesională, re poziționare politică și mobilitate socială.

Oportunistul va aplica astfel capacitatea de a se încadra în materia internațională a drepturilor omului, implicând tot mai mulți experți în drept fără a încerca să schimbe paradigma și natura non-judiciară ale dispozitivelor justiției tranziționale. Aceasta se referă la organizațiile internaționale non-guvernamentale, cum ar fi International Center for Transitional Justice (ICTJ) creat în 2001), specialiștii săi, cursurile sale universitare în cadrul facultăților de drept și științe sociale, a cărților, a legăturilor privilegiate cu organizațiile internaționale etc. universul justiției tranziționale este la moment foarte dezvoltat, dar, în același timp, foarte coerent, cei ce învață sunt diplomați ai aceleiași universități, care ulterior devin experți ai ONG-urilor, iar cei mai cunoscuți

ale organizațiilor internaționale. Așa, Pablo de Greiff, după ce a partajat timpul său între principala organizație de promovare a justiției tranziționale ICTJ și Universitate, a devenit în 2012 raportor special al ONU pentru promovarea adevărului, a justiției, a reparațiilor și a garanțiilor de nerepetare.²¹ Găsim aici mijlocul de explicație a alianțelor eclectrice și convergențele improbabile ce caracterizează acest mediu: alianțe între consultanți foarte pragmatici ale organizațiilor internaționale, ale guvernelor și ale militanților convingși ale drepturilor omului la nivel internațional sau referitor la nivel național între grupuri politice oponente. Punerea în aplicare a unei politici de justiție tranzițională a fost ocazia, de exemplu, în Columbia, a unificării relative a unei stânge încă mai ieri dezbinată sau în Maroc a unei convergențe între adeptii de stânga și islamiști. Și unii și alții au fost cooptați de guvernele în continuare sau în rupere cu timpurile anterioare. Chiar am fi dorit să includem în această listă și Republica Moldova, situația creată în iunie 2019, ca rezultat al alegerilor parlamentare, atunci când pentru a înlătura de la putere partidul ce guvernase anterior, a fost instituită o coaliție inimaginabilă în condițiile unei societăți sănătoase între un partid de stânga și două partide de dreapta cu viziuni diametral opuse. Cineva ar putea spune că a fost pus în aplicare acel concept pragmatic promovat de justiția tranzițională, doar că pentru aceasta este necesar ca societatea și actorii politici să fie familiarizați cu conceptul justiției tranziționale, ceea ce în cazul Republicii Moldova nu putem afirma. Confirmarea o găsim în politicile promovate în următorii ani sub pretextul punerii în aplicare a reformelor în justiție, sistemul instituțional, promovarea politicii de cadre etc. finalizat cu un fiasco total, deseori caracterizat prin utilizarea unor termeni instituționali ai justiției tranziționale fără a intra în esența acestora — vetting, lustrație, amnistie, memorie etc. Or, în astfel de condiții, justiția tranzițională se transformă într-un instrument de răzbunare din partea noii guvernări, ceea ce nicidecum nu poate favoriza atingerea obiectivelor principale ale justiției tranziționale — restabilirea democrației, consolidarea statului de drept și concilierea societății. Cu regret, astfel de exemple sunt suficiente în lume, iar situații de acest gen apar în acele societăți care nu au cunoscut o evoluție democratică în sensul tradițiilor clasice occidentale. Or, pentru aceasta este nevoie de timp pe care tinerele democrații îl ignoră?!

---

21 United Nations. Human Rights. Office of the High Commissioner. Pablo de Greiff, former Special Rapporteur (2012-2018). Special Rapporteur on truth, justice and reparation [on-line] <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-truth-justice-reparation-and-non-recurrence/pablo-de-greiff-former-special-rapporteur-2012-2018> (consultat la 13.09. 2016).

INGERINȚĂ; CALITATEA LEGII; TRIPLUL TEST; PROPORȚIONALITATE. ASPECTE TEORETICO-PRACTICE SI APLICABILITATE

Mihail POALELUNGI, doctor habilitat în drept, profesor universitar (ORCID: 0000-0002-8270-5543)

Oleg ROTARI, doctorand, USPEE

INTERFERENCE; QUALITY OF LAW; TRIPLE TEST; PROPORTIONALITY. THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS AND APPLICABILITY

This article aims to bring clarity, based on the case law of the European Court of Human Rights, concerning the applicability of the triple test in cases of interferences admitted by national authorities in the human rights and fundamental freedoms of the citizens in their jurisdiction. In essence, the institution of the triple test, as mentioned in the judgments of the Strasbourg Court, is nothing more than a proportionality test that explains the admissible elements of such interferences and that must prove that a restriction of the exercise of a right has to be provided in the domestic law, to pursue one or more legitimate aims, as well as to be proportionate to the aims pursued and, therefore, necessary in a democratic society.

Key-words: *interference with human rights, triple test, lawfulness, legitimate aim, quality of law, proportionality.*

Prezentul articol își propune să aducă o claritate, pe baza jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului, cu privire la aplicabilitatea triplului test în cazurile de ingerințe admise de autoritățile naționale în drepturile omului și libertățile fundamentale ale cetățenilor aflați în jurisdicția lor. În esență, instituirea triplului test, așa cum se menționează în hotărârile Curții de la Strasbourg, nu este altceva decât un test de proporționalitate, care explică elementele admisibile ale unor astfel de ingerințe și care trebuie să dovedească, de fapt, că restrângerea exercitării unui drept trebuie să fie prevăzută în dreptul intern, să urmărească unul sau mai multe scopuri legitime, precum și să fie proporțională cu scopurile urmărite și, prin urmare, să fie necesară într-o societate democratică.

Cuvinte-cheie: *ingerință în drepturile omului, triplul test, legalitate, scop legitim, calitatea legii, proporționalitate*

Convenția Europeană a Drepturilor Omului (în continuare, de asemenea, „Convenția” sau „CEDO”) este tratată drept un instrument viu¹ care se dezvoltă în mod constant în funcție de evoluția vieții sociale și tehnologice europene și mondiale, precum și de condițiile impuse de progresul umanității. Curtea Europeană a Drepturilor

1 George Letsas, *The ECHR as a living instrument: its meaning and legitimacy*. In: Føllesdal A, Peters B, Ulfstein G, eds. *Constituting Europe: The European Court of Human Rights in a National, European and Global Context*. Studies on Human Rights Conventions. Cambridge University Press; 2013, p. 106-141.

Omului (în continuare, de asemenea, „Curtea“ sau „CtEDO“) însăși a reiterat că, de fapt, Convenția este un instrument viu care trebuie interpretat în lumina condițiilor actuale și a ideilor care predomină [la un anumit moment] în statele democratice². Deoarece Convenția este în primul rând un sistem de protecție a drepturilor omului, Curtea trebuie să țină cont de condițiile în schimbare din statele contractante și să răspundă oricărei convergențe în evoluție cu privire la standardele care trebuie atinse³. Un număr mare de hotărâri pronunțate de Curte ilustrează această abordare interpretativă, care se bazează pe evoluțiile legislației statelor membre ale Consiliului Europei — din care face parte și Republica Moldova începând cu 1997 — pentru a interpreta întinderea drepturilor garantate de Convenție⁴. După cum rezultă din jurisprudența CtEDO, un eventual eșec din partea Curții de a menține o abordare dinamică și evolutivă ar risca să devină un obstacol în calea unei reforme veritabile sau a îmbunătățirii continue a legislațiilor naționale⁵.

Această abordare este influențată de situația politică la nivel regional și de interesele statelor semnatare ale respectivului tratat european, care a devenit, pentru multe state „tinere“ ca Republica Moldova, un etalon al aplicării celor mai înalte standarde cu privire la respectarea necondiționată a drepturilor omului și a libertăților fundamentale. Doctrina „instrumentului viu“ este o parte componentă a sistemului și jurisprudenței Curții, care se adaptează — aidoma unui corp viu — realităților și provocărilor unei lumi într-o schimbare continuă, indiferent dacă este vorba de, e.g., bioetică, măsuri intruzive în viața privată sau de introducerea inteligenței artificiale în tot mai multe domenii în cadrul interacțiunii autorităților naționale cu cetățenii aflați sub jurisdicția acestora⁶. Anume în rezultatul unei asemenea relații inevitabile cu autoritățile se produc o multitudine de ingerințe în drepturile și libertățile omului, care, de altfel, provoacă nemulțumiri din partea cetățenilor vizați de unele preținse încălcări ale Convenției Europene a Drepturilor Omului, în condițiile în care acestea — prevăzute în dreptul național — nu ar trebui să constituie o problemă din perspectiva respectării drepturilor garantate de Convenție.

Parlamentele naționale sunt libere să adopte legi care vin să menajeze eforturile autorităților în exercitarea puterii într-un stat de drept, în care preemțiunea legii nu face decât să garanteze principiile de operare a unui sistem viabil de funcționare a unei societăți democratice. De asemenea, legislația devine din ce în ce mai restrictivă

-
- 2 Vezi, printre altele, *Tyrer v. Regatul Unit*, nr. 5856/72, 25 aprilie 1978, § 31, Seria A nr. 26.
  - 3 Vezi *Stafford v. Regatul Unit [MC]*, nr. 46295/99, § 68, 28 mai 2002, CEDO 2002-IV; *Scoppola v. Italia (nr. 2) [MC]*, nr. 10249/03, § 104, 17 septembrie 2009; sau *Bayatyan v. Armenia [MC]*, nr. 23459/03, § 102, 7 iulie 2011, CEDO 2011.
  - 4 Vezi, e.g., *Mazurek v. Franța*, nr. 34406/97, § 52, 1 februarie 2000, CEDO 2000-II.
  - 5 Vezi, cea mai recentă hotărâre în acest sens, *Fedotova și alții v. Rusia [MC]*, nr. 40792/10 și altele 2, § 167, 17 ianuarie 2023.
  - 6 Vezi *Magyar Helsinki Bizottság v. Ungaria [MC]*, nr. 18030/11, § 107, 8 noiembrie 2016, precum și în opinia concurentă a judecătorului Sicilianos, la care s-a alăturat și judecătorul Raimondi.

în raport cu anumite activități reprobabile îndreptate împotriva bunăstării statului și a cetățenilor, în funcție de interesele naționale. Exact pe parcursul procesului de legiferare pot fi comise — voluntar sau involuntar — anumite abuzuri, care atentează la drepturile și libertățile garantate de Convenția Europeană a Drepturilor Omului și care fac obiectul contestațiilor în fața instanțelor naționale de judecată și, ulterior, a Curții Europene a Drepturilor Omului.

Cu toate acestea, înainte ca orice cerere să ajungă pe masa judecătorilor din cadrul Curții de la Strasbourg, aceasta trebuie să fie adusă în primul rând la cunoștința instanțelor naționale de judecată. Ultimele ar trebui să examineze plângerile invocate în acțiunile deferite justiției la nivel național pentru ca ele să nu fie declarate inadmisibile din cauza neepuizării remediilor oferite de legislația internă a fiecărui stat. În cazul Republicii Moldova, o cerere în fața Curții ar trebui să conțină plângeri anterior înaintate (și în mod ideal examinate de către judecătorii) instanțelor de recurs, iar în asemenea circumstanțe orice reclamant ar putea face dovada epuizării căilor interne de atac pentru a nu spulbera orice efort de a convinge judecătorii de la Strasbourg de temeinicia plângerilor invocate. Acest lucru este valabil, respectiv, și în cazul ingerințelor admise și/sau tolerate de către autoritățile naționale în drepturile cetățenilor aflați sub jurisdicțiile unui stat membru al Consiliului Europei, acțiunile și inacțiunile cărora pot fi deduse judecății Curții Europene.

Convenția Europeană a Drepturilor Omului permite în mod expres exercitarea anumitor ingerințe în drepturile și libertățile fundamentale ale omului, menționând că ele pot fi exercitate în anumite condiții prevăzute de legea națională și cu un scop bine determinat. Articolul 8 § 2 din Convenție prevede că *nu este admis amestecul unei autorități publice în exercitarea [dreptului la respectarea vieții private și de familie] decât în măsura în care acesta este prevăzut de lege și constituie, într-o societate democratică, o măsură necesară pentru securitatea națională, siguranța publică, bunăstarea economică a țării, apărarea ordinii și prevenirea faptelor penale, protecția sănătății, a moralei, a drepturilor și a libertăților altora*. Prevederi similare sunt conținute și la Articolele 9 § 2⁷, 10 § 2, 11 § 2 din Convenție, precum și la Articolul 1 § 2 din Protocolul adițional, Articolul 2 § 3 din Protocolul nr. 4 și Articolul 1 § 2 din Protocolul nr. 7 la Convenție. Ori de câte ori autoritățile naționale aleg să intervină în exercitarea dezinvoltă a unor drepturi de către o persoană, survine instituția diligenței statului în contextul obligațiilor sale negative, *id est* a obligației de a se abține în restricționarea nejustificată a unui drept. În cazul în care o cauză se referă la o obligație negativă, Curtea trebuie să aprecieze dacă ingerința a fost conformă cu cerințele prevederilor menționate *supra*, care condiționează, în același timp, ca ingerința să fie în conformitate cu legea, să urmărească cel puțin un scop legitim și să fie necesară într-o societate democratică.

În esența lor, acțiunile depuse în fața instanțelor interne de judecată se referă la anumite ingerințe în drepturile și libertățile consacrate în legislațiile naționale, cu o

⁷ Acest articol nu permite ingerința pe motive de securitate națională.

replicare și în Convenție. O ingerință⁸ este considerată un amestec ilegal sau intervenție în treburile unei persoane sau în viața unui stat, tinzând la știrbirea libertății și a independenței de acțiune și la impunerea unui anumit punct de vedere⁹. Cele mai multe ingerințe în exercitarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale sunt admise, regretabil, de către autoritățile naționale, care dețin întreg instrumentarul, inclusiv pe cel represiv, pentru a-și urmări atingerea unor obiective setate prin intermediul unor politici care nu sunt neapărat și mereu în concordanță cu angajamentele luate prin tratatele internaționale semnate. De cele mai multe ori, în situația în care Curtea Europeană a Drepturilor Omului este invitată să se pronunțe cu privire la existența unei ingerințe într-un drept garantat de Convenție, aceasta va purcede, în primul rând, la analizarea legislației naționale pentru identificarea prevederilor care permit ingerința respectivă. De obicei, ingerințele admise de autoritățile naționale, și implicit susținute de instanțele naționale de judecată, sunt prevăzute de legislațiile interne și ar fi aparent admisibile în asemenea circumstanțe. Cu toate acestea, persistă foarte multe situații în care instanțele naționale de judecată nu dau o apreciere calității legilor interne care susțin asemenea ingerințe în drepturile garantate de Convenție și care trebuie să fie în concordanță cu aceasta. Din acest motiv, ori de câte ori este invocată o ingerință într-o cerere adusă la cunoștința judecătorilor de la Strasbourg, Curtea nu va ezita să dea o apreciere corectă circumstanțelor invocate și legislației interne în locul autorităților și instanțelor naționale.

Având rolul de a oferi protecție împotriva ingerințelor arbitrare în drepturile garantate de Convenție, Curtea Europeană a Drepturilor Omului analizează, de regulă, dacă autoritățile naționale au admis o ingerință și dacă aceasta a fost prevăzută de legislația internă. Prin întrebările sale adresate concomitent cu scrisoarea de comunicare a unei cereri noi, Curtea invită Guvernul reclamat să se pronunțe și cu privire la existența sau inexistența unei ingerințe în dreptul invocat de către un reclamant. Guvernul poate să combată alegațiile reclamantului în acest sens, însă el trebuie, de asemenea, să aducă argumente plauzibile în susținerea poziției sale. Simpla menționare despre inexistența unei ingerințe este tratată de către Curte drept o declarație nesusținută și, de cele mai multe ori, este respinsă. În cazul în care un Guvern are o abordare constructivă și nu neagă existența unei ingerințe — în special dacă aceasta este evidentă — Curtea constată acest fapt și purcede la analiza dacă ingerința respectivă s-a regăsit în prevederile legale naționale, ținând cont de faptul că Guvernele invocă, de regulă, caracterul legal, necesar și proporțional al ingerinței.

8 A nu se înlocui cu termenul „interferență” (calchiere foarte frecventă a termenului englez „interference”), care nu înseamnă altceva decât întâlnire, încrucișare, combinare a două sau mai multe fenomene, întâmplări, fapte etc. sau suprapunere a efectelor a două mișcări vibratorii provenind din surse diferite (Sursa: *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Jorgu Iordan”, Editura Univers Enciclopedic, 1998, 1192 p.).

9 Potrivit *Dicționarului explicativ al limbii române*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Jorgu Iordan — Alexandru Rosetti”, Editura Univers Enciclopedic, 2009, 1230 p.

În comentariile asupra jurisprudenței Curții Europene și a funcționării Curții, se face referire la un „triplu test” pentru a analiza dacă o ingerință într-un drept poate determina existența unei încălcări a Convenției Europene a Drepturilor Omului. Acest termen înglobează în sine o analiză din partea Curții Europene cu privire la faptul (i) dacă o ingerință este prevăzută de legislația națională, (ii) dacă ea urmărește unul sau mai multe scopuri legitime și (iii) dacă ea este proporțională cu scopurile urmărite și, astfel, necesară într-o societate democratică. Unii autori consideră că noțiunea „necesară într-o societate democratică” și principiul proporționalității sunt identice cu aceeași încărcătură semantică¹⁰. Toate acestea vor fi redate mai jos pentru o claritate adițională.

În cazul în care Curtea constată că o ingerință nu a fost bazată pe o prevedere legală internă, ea nu mai purcede la analiza cu privire la alte detalii necesare pentru a decide asupra încălcării unui drept garantat de Convenție, hotărând pur și simplu că autoritățile naționale au admis o ingerință, neprevăzută de lege, într-un anumit drept. Astfel, constatarea încălcării devine quasi-automată, nefiind necesară o analiză cu referire la alte aspecte, precum calitatea legii și caracterul proporțional al ingerinței în raport cu pretinsul drept încălcat, aceasta fiind abordarea constantă a Curții în asemenea situații. Pentru a exemplifica aceasta situație, s-ar putea face referire la cauza *Ozdil și alții v. Republica Moldova*¹¹, în care reclamantii s-au plâns de expulzarea lor ilegală din țară, invocând că procedeu respectiv avusese lor prin eludarea oricăror garanții prevăzute de legea internă și de standardele internaționale în materie. În plus, ei s-au plâns că, îndepărtându-i sub escortă, autoritățile naționale le-au încălcat și dreptul la viața de familie. În timp ce Curtea a fost foarte explicită că, de fapt, Convenția nu garantează dreptul unui străin de a intra sau de a locui într-o anumită țară, ea totuși a explicat Guvernului reclamat că îndepărtarea (sub escortă a) unei persoane dintr-o țară în care locuiesc membri apropiați ai familiei sale poate echivala cu o încălcare a dreptului la respectarea vieții de familie, în modul garantat de Articolul 8 § 1 din Convenție¹². Curtea nu a putut să nu noteze că până la acel moment reclamantii respectivi locuiseră perioade îndelungate în Moldova în mod legal, având, pe lângă un loc de muncă stabil, și familii întemeiate (unele inclusiv cu cetățeni și copii moldoveni). Ținând cont de faptul că Guvernul nu ar fi putut contesta în mod rezonabil situația că reclamantii fuseseră integrați în societatea moldovenească și aveau o viață de familie veritabilă, Curtea a considerat că expulzarea lor de pe teritoriul Republicii Moldova a perturbat radical viața lor privată și de familie. În consecință, ea a considerat că a avut loc o ingerință în viața privată și familială a reclamantilor.

În jurisprudența sa constantă, Curtea a statuat de numeroase ori că o astfel de ingerință încalcă prevederile Convenției dacă nu îndeplinește cerințele paragrafului

10 Aharon Barak, *Proportionality. Constitutional Rights and their Limitation*. Cambridge University Press; 2012, p. 340-377.

11 *Ozdil și alții v. Republica Moldova*, nr. 42305/18, 11 iunie 2019.

12 *Vezi Boulfit v. Elveția*, nr. 54273/00, § 39, 2 august 2001, CEDO 2001-IX.

2 din Articolul 8. Prin urmare, este necesar să se stabilească, dacă (i) ingerința s-a produs „în conformitate cu legea“, (ii) a fost motivată de unul sau mai multe scopuri legitime și dacă (iii) a fost „necesară într-o societate democratică“. Curtea a reiterat în mod ferm că expresia „în conformitate cu legea“ impune în primul rând ca măsura atacată să aibă un temei în dreptul intern, referindu-se și la calitatea legii în discuție, care trebuie să fie accesibilă și formulată cu suficientă precizie pentru a permite unei persoane interesate, inclusiv cu asistența unui avocat, dar și să prevadă, într-o măsură rezonabilă și în anumite circumstanțe, consecințele pe care le poate avea o anumită acțiune¹³. Ținând cont de circumstanțele specifice ale acestei cauze, Curtea a reținut că legislația Republicii Moldova într-adevăr conține norme care reglementează expulzarea și extrădarea. Cu toate acestea, reclamanții au fost îndepărtați din Republica Moldova printr-un transfer extralegal care a eludat garanțiile oferite de dreptul intern și internațional. Deoarece acest transfer forțat, care a dus la o perturbare radicală a vieții private și de familie a reclamanților, nu avea un temei juridic suficient, acesta a constituit o ingerință care nu a fost exercitată „în conformitate cu legea națională“, în sensul paragrafului 2 din Articolul 8 din Convenție. Astfel, în baza acestor circumstanțe, Curtea nu a mai examinat în continuare nici calitatea legii, nici caracterul proporțional de aplicare a acesteia. Întrucât reclamanții nu s-au bucurat de un grad minim de protecție împotriva arbitrarului din partea autorităților, Curtea a concluzionat, *inter alia*, că ingerința în dreptul reclamanților la viață privată și de familie nu a fost conformă cu o „lege“ care satisface cerințele Convenției.

Într-o altă cauză cu implicarea unei reclamante din Republica Moldova, Curtea a ajuns la concluzii similare, explicând că ingerința în dreptul ei la viață privată nu a fost prevăzută nici de legislația moldovenească, nici de cea internațională. În cauza *Radu v. Republica Moldova*¹⁴, reclamanta s-a plâns că o instituție medicală de stat îi divulgase datele medicale cu caracter sensibil, fără consimțământul său (prealabil). În analiza sa, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a făcut referire la Convenția Consiliului Europei pentru protecția drepturilor omului și demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei¹⁵, care prevede că *orice persoană are dreptul la respectarea vieții sale private din punct de vedere al informațiilor referitoare la sănătatea sa*. Prevederi similare au fost și sunt conținute și în legislația Republicii Moldova. Cu toate acestea, instituția medicală a prezentat angajatorului reclamantei o scrisoare care conținea date cu privire la spitalizarea anterioară a acesteia din cauza iminenței unui avort spontan. Respectiva scrisoare mai menționa detalii despre sarcina reclamantei, precum și alte date despre starea ei de sănătate, inclusiv maladiile de care suferea, investigațiile și procedurile medicale efectuate. Reclamanta a acționat instituția medicală în judecată, solicitând instanțelor naționale de judecată să recunoască dreptul încălcat și să oblige instituția pârâtă la achitarea despăgubirilor pentru

13 Vezi *Ozdil și alții v. Republica Moldova*, nr. 42305/18, § 64, 11 iunie 2019.

14 Vezi *Radu v. Republica Moldova*, nr. 50073/07, 15 aprilie 2014.

15 În vigoare pentru Republica Moldova din 1 martie 2003, de asemenea cunoscută sub denumirea de „Convenția privind drepturile omului și biomedicina“.

încălcarea dreptului său la viață privată. În rezultatul procedurilor derulate în fața instanțelor naționale, acțiunea reclamantei a fost respinsă, iar Curtea Supremă de Justiție a considerat că instituția medicală nu încălcase niciun drept al reclamantei, deoarece ea ar fi acționat în baza prevederilor legale care i-ar fi permis să furnizeze asemenea date medicale.

Curtea a fost tranșantă în analiza sa cu privire la temeinicia plângerilor invocate de reclamantă în cererea sa în fața CtEDO. Deși Guvernul a recunoscut existența unei ingerințe în dreptul reclamantei, el a menționat că ingerința fusese prevăzută de legea națională cu privire la accesul la informație, fiind urmărit scopul legitim de a prezenta informațiile cerute de un terț. Curtea a specificat că, pe lângă Convenția privind drepturile omului și biomedicina, ratificată de Republica Moldova în 2003, existau numeroase prevederi legale naționale care interziceau orice transfer neautorizat de informații medicale. În consecință, ea a stabilit că prezentarea informației de către instituția medicală vizată în cerere a fost făcută în lipsa unei prevederi legale care i-ar fi permis medicului să satisfacă orice curiozitate — chiar și dacă aceasta ar fi fost justificată — a unui terț prin divulgarea informației cu caracter personal ce viza date despre sănătatea reclamantei, fără consimțământul acesteia. Astfel, Curtea a hotărât că a avut loc încălcarea Articolului 8 din Convenție, deoarece ingerința admisă de instituția medicală nu fusese prevăzută de lege, în timp ce instanțele naționale de judecată nu au oferit reclamantei o despăgubire pentru respectiva ingerință, încât să o lipsească de orice statut de victimă a unei încălcări. Din aceste raționamente, Curtea de la Strasbourg nu a considerat necesar să continue dezbaterile subiectului dacă ingerința urmărise un scop legitim și dacă ea ar fi fost proporțională cu scopul urmărit într-o societate democratică.

Nu este exclus că, în circumstanțe diferite în cauzele menționate *supra*, Curtea ar fi trebuit să pornească la examinarea ulterioară a elementelor necesare pentru a identifica dacă au existat încălcări ale Convenției. În situațiile în care ingerințele specificate mai sus ar fi fost prevăzute realmente de legea națională, atunci analiza Curții ar fi trebuit să fie extinsă pentru a verifica dacă respectivele prevederi legale întruniseră elementele „calității legii“, dezvoltate de CtEDO în jurisprudența sa¹⁶. Astfel, de fiecare dată când este invocată o ingerință în dreptul unui reclamant din partea autorităților naționale și există suficiente argumente pentru ca să fie considerat că ea este într-adevăr prevăzută de lege, Curtea pornește la examinarea calității acesteia. Cu referire la faptul dacă măsura sau ingerința s-a produs „în conformitate cu legea“, jurisprudența Curții a stabilit că orice măsură din partea autorităților naționale trebuie să fie bazată, înainte de toate, pe prevederile dreptului intern. Într-un domeniu reglementat de dreptul statutar, „legea“ este actul în vigoare în modul interpretat de instanțele competente. Potrivit jurisprudenței Curții în raport cu paragraful 2 din Articolul 8 din Convenție, termenul „lege“ trebuie înțeles în sensul

---

16 Rezumate, o dată în plus, în cauza Klaus Müller v. Germania, nr. 24173/18, §§ 48-52, 19 noiembrie 2020.

său „material“, nu în cel „formal“¹⁷. Expresia „în conformitate cu legea“ se referă în continuare la calitatea legii respective, impunând ca aceasta să fie compatibilă cu preeminența dreptului și accesibilă pentru persoana interesată, care trebuie, de asemenea, să poată prevedea consecințele acesteia pentru sine¹⁸.

Astfel, o lege trebuie să fie clară, previzibilă și accesibilă în mod adecvat. O lege trebuie să fie clară, cu o doză suficientă de precizie, și pe înțelesul celor care trebuie să o interpreteze în scopul adoptării unei anumite conduite, care să nu contravină principiilor prevăzute de autorii legii¹⁹. Cerința de claritate se aplică domeniului de discreție exercitat de autoritățile publice. Dreptul intern trebuie să indice cu o claritate rezonabilă sfera și modul de exercitare a discreției relevante conferite autorităților publice pentru a asigura cetățenilor un grad minim de protecție, la care aceștia au dreptul în baza preemțiunii dreptului într-o societate democratică²⁰.

Pe de altă parte, în mod firesc, o persoană trebuie să fie capabilă, de o manieră rezonabilă, să anticipeze consecințele pe care le poate genera o anumită conduită contrară prevederilor respectivei legi. Din acest considerent, pentru a fi și previzibilă, legea trebuie să fie formulată cu suficientă precizie pentru a permite unei persoane — dacă este nevoie, și cu asistența unei consilieri juridice adecvate — să-și ajusteze comportamentul²¹, în special ținând cont de imposibilitatea de a obține o certitudine absolută în elaborarea legilor și de riscul unei rigidități excesive, în cazul în care totuși s-ar urmări o certitudine absolută. În mod inevitabil, multe legi sunt formulate în termeni care, într-o măsură mai mare sau mai mică, sunt vagi și a căror interpretare și aplicare sunt chestiuni de practică (judecătorească)²².

Un alt principiu se bazează pe faptul că legea trebuie să fie accesibilă în mod adecvat, aceasta însemnând că autoritățile naționale nu se pot baza foarte mult pe anumite prevederi care nu pot fi opozabile terților din motivul că nu sunt făcute publice, în timp ce o lege care conferă o discreție trebuie să indice domeniul de aplicare a respectivei discreții²³.

Pentru a aduce o claritate cu privire la calitatea legii, poate fi menționată cauza *Litschauer v. Republica Moldova*²⁴, în care reclamantul a invocat încălcarea dreptului său la siguranță și libertate după ce acesta fusese arestat și deținut în arest preventiv timp de câteva luni pentru operarea unui sistem de chat erotic video, el fiind acuzat

17 Vezi *Société Colas Est și alții v. Franța*, nr. 37971/97, § 43, 16 aprilie 2002, CEDO 2002-III.

18 Vezi, printre altele, *Rotaru v. România [MC]*, nr. 28341/95, § 52, 4 mai 2000, CEDO 2000-V; *Liberty și alții v. Regatul Unit*, nr. 58243/00, § 59, 1 iulie 2008, precum și *Iordachi și alții v. Moldova*, nr. 25198/02, § 37, 10 februarie 2009.

19 Vezi *Silver și alții v. Regatul Unit*, nr. 5947/72 și altele 6, §§ 86-88, 25 martie 1983, Seria A nr. 61.

20 Vezi *Piechowicz v. Polonia*, nr. 20071/07, § 212, 17 aprilie 2012).

21 Vezi *Amann v. Elveția [MC]*, nr. 27798/95, § 56, 16 februarie 2000, CEDO 2000-II.

22 Vezi *Michaud v. Franța*, nr. 12323/11, § 96, 6 decembrie 2012.

23 Vezi *Silver și alții v. Regatul Unit*, pre-citată.

24 Vezi *Litschauer v. Republica Moldova*, nr. 25092/15, 13 noiembrie 2018.

de procurori de proxenetism. Deși cererea reclamantului în fața Curții Europene se referea, în esență, la existența unei suspiciuni rezonabile de comitere a infracțiunii imputate acestuia, respectiva suspiciune era bazată pe calitatea legii și, în special, pe claritatea și previzibilitatea normei legale. În condițiile în care reclamantul era conducătorul unei afaceri care pune la dispoziție modele (pozând nud în fața camerelor web la care un număr de clienți/consumatori de conținut se conectau online), procurorii moldoveni au considerat că modelele practicau prostituția²⁵, în timp ce reclamantul ar fi fost proxenetul lor²⁶. Având în vedere că proxenetismul imputat reclamantului era pasibil de pedeapsă penală privativă de libertate pe un termen mai mare de doi ani, precum și invocând riscul de eschivare a reclamantului de la urmărirea penală, autoritățile naționale au decis cu privire la deținerea acestuia în arest preventiv. Examinând cererea reclamantului și poziția Guvernului, Curtea a ajuns la concluzia că legea nu a fost suficient de previzibilă pentru reclamant (și avocatul său care i-a oferit consiliere juridică în acest sens), astfel încât acesta să fi putut să-și adapteze comportamentul pentru a nu intra în sfera de aplicare a Codului penal moldovenesc. În plus, Curtea a specificat, că acest aspect a fost analizat ulterior de către Curtea Constituțională a Republicii Moldova, care a avut o abordare similară cu cea a reclamantului și a hotărât că legea penală nu prevedea cu o precizie clară, că activitățile desfășurate de reclamant întruneau elementele constitutive ale infracțiunii imputate acestuia. Prin urmare, calitatea insuficientă a legii penale, din care nu putea să rezulte în mod inechivoc caracterul penal al acțiunilor reclamantului și care — după consultarea unui avocat — nu a putut prevedea o asemenea reacție din partea autorităților naționale, a generat încălcarea dreptului reclamantului la libertate și siguranță și, implicit, a Articolului 5 § 1 din Convenție²⁷.

Ținând cont de cele redate mai sus, trebuie să fie precizat că o constatare cu privire la existența unei ingerințe într-un anumit drept fără a fi „prevăzută de lege și în conformitate cu legea” este suficientă pentru Curte să decidă că a avut loc o încălcare a unui articol din Convenție de către un Guvern reclamat. Prin urmare, nu este necesar să se examineze celelalte două elemente ale triplului test, *id est* dacă ingerința în discuție a urmărit un „scop legitim” sau a fost „necesară într-o societate democratică”²⁸. Pe de altă parte, în cazul în care Curtea este satisfăcută de primul element al triplului test cu privire la faptul că o ingerință este prevăzută și în conformitate cu legea națională, aceasta din urmă satisfăcând criteriile calității legii, atunci Curtea purcede la examinarea celorlalte două elemente: dacă ingerința a urmărit un scop legitim și dacă ingerința a fost necesară într-o societate democratică.

Caracterul scopului legitim poate varia în funcție de caz și situație. Un scop legitim poate fi invocat pentru a satisface condițiile paragrafului 2 din Articolele

25 Contravenție prevăzută de Codul contravențional al Republicii Moldova.

26 Infracțiune prevăzută de Codul penal al Republicii Moldova.

27 *Vezi Litschauer v. Republica Moldova*, nr. 25092/15, §§ 34-35, 13 noiembrie 2018.

28 *Vezi M.M. v. Țările de Jos*, nr. 39339/98, § 46, 8 aprilie 2003, sau *Solska și Rybicka v. Polonia*, nr. 30491/17 și 31083/17, § 129, 20 septembrie 2018.

8-11: *id est* de la motive de securitate națională (cu excepția Articolului 9), siguranța publică sau bunăstare economică până la apărarea ordinii și prevenirea faptelor penale, protecția sănătății, a moralei, a drepturilor și a libertăților altora. Este cert, că un stat poate să încadreze orice ingerință în una dintre categoriile menționate și să insiste asupra acestui fapt prin argumente plauzibile. Este, deci, la rândul său, de datoria Curții Europene a Drepturilor Omului să le analizeze și să vină cu o poziție argumentată în acest sens. Într-o serie de cauze, Curtea a considerat că cerința ca o ingerință să fie „conformă cu legea” era atât de strâns legată de criteriul „necesar într-o societate democratică”, încât cele două condiții trebuiau discutate împreună²⁹. În alte cauze, Curtea poate decide să examineze împreună criteriile ingerinței „prevăzută de lege” și dacă aceasta „a urmărit un scop legitim”³⁰.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a efectuat analiza legislațiilor naționale în numeroase cauze ajunse în atenția judecătorilor săi și a trebuit să vină cu soluții pentru alegațiile reclamantilor cu privire la existența ingerințelor neprevăzute de lege și nu neapărat necesare într-o societate democratică. Una dintre mai recente cauze în care Curtea s-a referit la recunoașterea facială automatizată în timp real este hotărârea *Glukhin v. Rusia*³¹. Reclamantul în prezenta cauză s-a plâns în fața Curții de încălcarea Articolului 8 din Convenție, deoarece el fusese identificat prin intermediul unor sisteme de recunoaștere facială în lipsa unor prevederi clare despre funcționarea acestuia în Rusia (sau cel puțin în orașul Moscova), după ce apăruse un filmuleț despre participarea sa la o demonstrație individuală în metroul din Moscova. De asemenea, el a invocat și încălcarea dreptului său la libera exprimare, garantat de Articolul 10 din Convenție.

Poliția a descoperit niște fotografii și un videoclip cu reclamantul de la acea demonstrație pe un canal public de Telegram. Reclamantul ținea în mână o figură de carton în mărime naturală a unui activist politic, al cărui caz fusese mediatizat și care provocase o nemulțumire publică. Reclamantul ținea în mână o pancartă cu un text despre riscul respectivului activist politic să fie condamnat la cinci ani de închisoare pentru proteste pașnice. În tipul demonstrației respective, reclamantul nu și-a prezentat numele sau alte detalii personale. Potrivit lui, poliția ar fi utilizat tehnologia de recunoaștere facială pentru a-l identifica din capturile de ecran ale canalului de Telegram, ar fi colectat înregistrări video de la camerele de supraveghere cu circuit închis instalate în stațiile de metrou din Moscova și, câteva zile mai târziu, ar fi folosit tehnologia de recunoaștere facială în direct pentru a-l localiza și aresta. Capturile de ecran de pe acel canal de Telegram și înregistrările video de la camerele de supraveghere au fost folosite ca probe în procedurile contravenționale împotriva reclamantului. El a fost tras la răspundere contravențională pentru eșecul său de a anunța autoritățile cu privire la intenția sa de a organiza o demonstrație individuală și a fost amendat.

29 Vezi, e.g., *S. și Marper v. Regatul Unit* [MC], nr. 30562/04 și 30566/04, §§ 99-101, 4 decembrie 2008 sau *Kvasnica v. Slovacia*, nr. 72094/01, § 84, 9 iunie 2009.

30 Vezi *Nafornîța v. Republica Moldova*, nr. 49066/12, §§ 31-36, 16 ianuarie 2024.

31 *Glukhin v. Rusia*, nr. 11519/20, 4 iulie 2023.

Capătul de plângere în baza Articolului 10 din Convenție a fost examinat de către Curte într-un mod sumar, aceasta rezumându-se la faptul că ingerința în dreptul reclamantului la libera exprimare nu a fost necesară într-o societate democratică din motivul că demonstrația sa unipersonală fusese pașnică și nu restricționase nici un alt drept al altor persoane. Mai mult ca atât, el nici nu perturbase mersul transportului public, nici nu prezentase un pericol public pentru ceilalți utilizatori de metrou.

Pe de altă parte, capătul de plângere în baza Articolului 8 din Convenție a beneficiat de o atenție sporită din partea Curții. Ea a purces la o analiză minuțioasă a prevederilor legale cu privire la recunoașterea facială și garanțiile pentru cei vizați de asemenea măsuri intruzive în viața lor privată. De la bun început, Curtea a examinat dacă fusese admisă o ingerință în dreptul reclamantului la viața privată, explicând termenul de „viață privată” și imposibilitatea de a-l defini în mod exhaustiv. Ea a exemplificat câteva situații în care judecătorii de la Strasbourg au ajuns la concluzia că anumite acțiuni din partea autorităților naționale constituiesc ingerințe în viața privată a reclamantilor, revenind ulterior la circumstanțele prezentei cauze și specificând că Guvernul reclamat nu a negat existența unei ingerințe în dreptul reclamantului. Curtea a notat faptul că reclamantul a fost identificat, localizat și reținut de către autoritățile rusești în mai puțin de două zile de la apariția informației în Telegram, în condițiile în care nici pozele și nici secvențele video din canalul de Telegram nu conțineau nicio conexiune cu datele reale de identificare a reclamantului. Astfel, Curtea a ajuns la concluzia că alegațiile reclamantului cu privire la utilizarea unui sistem de recunoaștere facială într-adevăr fuseseră verosimile. Ținând cont de faptul că Guvernul reclamat nu a negat această alegație, Curtea a concluzionat că acțiunile autorităților naționale au constituit o ingerință în viața privată a reclamantului. În continuare, ea a purces la examinarea elementului dacă ingerința era prevăzută de lege. Deși Guvernul rus a făcut referire la baza legală pentru desfășurarea unor măsuri similare, Curtea a notat că aceste măsuri erau posibile doar în cazul investigării unei infracțiuni prevăzute de Codul penal al Federației Ruse. Ea a acceptat că utilizarea recunoașterii faciale era prevăzută de legislația internă și, deci, justificată prin prisma Convenției. Cu toate acestea, pentru Curte era important să elucideze întrebarea cu privire la reclamantul din prezenta cauză și, în acest scop, Curtea trebuia să determine dacă ingerința în dreptul acestuia a fost necesară într-o societate democratică. Ținând cont de faptul că autoritățile naționale — făcând uz de sistemul de recunoaștere facială — au identificat reclamantul în baza unor poze și secvențe video și apoi l-au localizat și reținut, Curtea a considerat că aceste măsuri au fost foarte intruzive, deoarece ele fuseseră folosite pentru prelucrarea unei categorii de date sensibile cu un nivel înalt de protecție. În plus, având în vedere că reclamantul nu putea fi acuzat de comiterea unei infracțiuni, ci doar a unei contravenții, ingerința respectivă a fost și mai gravă. În asemenea circumstanțe, utilizarea tehnologiei de recunoaștere facială pentru identificarea reclamantului din fotografiile și videoclipul publicat pe Telegram — și, *a fortiori*, utilizarea tehnologiei de recunoaștere facială în direct

pentru a-l localiza și aresta în timp ce călătorea în metroul din Moscova — nu au corespuns unei „nevoi sociale stringente“ și, prin urmare, nu au fost necesare într-o societate democratică, generând astfel încălcarea Articolului 8 din Convenție³².

Astfel, în cauza menționată *supra*, Curtea a efectuat o analiză minuțioasă a elementelor care ar fi putut conduce la o ingerință, dând apreciere clară prevederilor legale, calității legii, scopului legitim urmărit, precum și, în final, chestiunii dacă ingerința a fost necesară într-o societate democratică, ceea ce răspunde la întrebarea dacă a avut loc sau nu o încălcare a Convenției în circumstanțele cauzei respective.

Aceeași abordare multi-aspectuală a fost adoptată și în una dintre ultimele cauze notorii în care Marea Cameră a Curții Europene a Drepturilor Omului a făcut o analiză minuțioasă a legislației moldovenești cu referire la instituțiile media și la acțiunile autorităților naționale în raport cu compania reclamantă în cauza *NIT S.R.L. v. Republica Moldova*³³, după ce autoritățile moldovenești i-au retras licența de emisie companiei reclamante din cauza lipsei acesteia de pluralism în conținutul generat pentru publicul larg în știrile și buletinele sale informative. Momentul decisiv pentru această cauză, în contrast cu precedentă, a fost că — pentru a purcede la retragerea licenței de emisie — Republica Moldova a acționat în baza unei legislații care fusese coordonată cu mai multe entități din cadrul Consiliului Europei, inclusiv cu Departamentul Media și cu Comisia Europeană pentru Democrație prin Lege (cunoscută, de asemenea, și drept Comisia de la Veneția). În hotărârea sa din 5 aprilie 2022 în prezenta cauză, Marea Cameră a Curții Europene a descris cu lux de amănunte prevederile legale naționale și internaționale în materie, fiind de acord că, de fapt, Codul audiovizualului respecta criteriile impuse de Convenție cu privire la calitatea legii. În această cauză, Curtea a stabilit că a existat o ingerință din partea autorităților naționale în dreptul companiei reclamante la libera exprimare, după ce Guvernul a admis acest lucru în observațiile sale și în fața Marii Camere. Guvernul, însă, a argumentat că ingerința a urmărit scopul legitim de a furniza consumatorului de informații știri bazate pe principiul editorial de pluralism intern și extern. Acest scop legitim a fost materializat doar după nenumărate eforturi fără succes din partea autorităților naționale de a determina compania reclamantă să se conformeze prevederilor legale și să renunțe la prezentarea mono-aspectuală a știrilor, lipsită de echidistanță și obiectivitate. Marea Cameră a Curții s-a arătat convinsă de caracterul rezonabil al scopului urmărit și — analizând proporționalitatea ingerinței cu scopul urmărit — a ajuns la concluzia că ingerința autorităților naționale în dreptul companiei reclamante la libera exprimare a fost necesar într-o societate democratică. Astfel, Marea Cameră a Curții Europene a Drepturilor Omului a hotărât că nu a avut loc o încălcare a Convenției în prezenta cauză³⁴.

32 *Idem*, §§ 86-91.

33 *NIT S.R.L. v. Republica Moldova* [MC], nr. 28470/12, 5 aprilie 2022.

34 *Idem*, §§ 229-230.

În această ordine de idei, ținând cont de principiul subsidiarității³⁵ Convenției Europene a Drepturilor Omului în raport cu legislațiile naționale, autorii prezentului articol consideră că aceeași abordare ar putea fi adoptată și de către instanțele naționale de judecată în procesul examinării cererilor deferite justiției la nivel național, ținând cont de prevalarea prevederilor unui tratat internațional, ca CEDO, în raport cu legislația internă. Acestea ar putea lua în considerare posibilitatea de a examina, exact ca și Curtea Europeană, dacă a existat o ingerință și dacă ea a fost prevăzută de lege. În acest context, instanțele naționale nu par să aibă vreo restricție pentru acest exercițiu și, pentru a facilita sarcina Guvernului de a convinge judecătorii de la Strasbourg de lipsa unei încălcări a Convenției, ele ar putea să verifice dacă legislația națională corespunde criteriilor cu privire la calitatea legii, enumerate mai sus. Dacă, în opinia judecătorilor, o anumită lege care stă la baza unei ingerințe nu corespunde standardelor de calitate, *id est* să fie clară, previzibilă și accesibilă, atunci aceasta ar trebui să constituie obiect de examinare în fața Curții Constituționale, urmare a ridicării unei excepții de neconstituționalitate în acest sens. Instanțele naționale de judecată ar putea judeca în consecință și în funcție de constatările judecătorilor constituționali. Pe de altă parte, în cazul în care legea face față cerințelor de calitate, judecătorii naționali ar putea continua cu aplicarea principiului de proporționalitate pentru elucidarea dacă ingerința a urmărit unul sau multe scopuri legitime și dacă ea nu a fost disproporționată cu scopul urmărit, fiind astfel necesară într-o societate democratică. Acest exercițiu ar contribui semnificativ la creșterea încrederii societății în justiție per ansamblu, precum și în actorii implicați în înfăptuirea actului de justiție, fapt ce ar putea determina potențialii reclamânți la Curtea Europeană a Drepturilor Omului să renunțe la această idee.

---

35 Prevăzut în Preambulul Convenției Europene a Drepturilor Omului și în Protocolul nr. 16 la Convenție.

ASPECTE ALE EVOLUȚIEI COOPERĂRII DINTRE SERVICIILE DE INTELIGENȚĂ ALE STATELOR

Alexandr CAUIA, doctor în drept, profesor universitar (ORCID: 0000-0002-1952-5734)

Artur CEPUC, doctorand, ULIM (ORCID: 0009-0005-5610-011X)

ASPECTS OF THE EVOLUTION OF COOPERATION BETWEEN THE INTELLIGENCE SERVICES OF STATES

This article analyzes some aspects of the evolution of intelligence services, in terms of identifying and analyzing the phenomenon of cooperation between them in order to achieve common objectives. Since ancient times, in addition to the forms and instruments of specific action to the secret services of the states, due to common values, interests and objectives, for a concrete period of time or principle, the intelligence services have cooperated not only on an informal level, but also based on intergovernmental agreements or treaties.

The evolution of the phenomenon of cooperation between the intelligence services, some elements specific to the periods of cooperation, the necessity and importance of this kind of collaboration are analyzed in the text of this research.

Keywords: historical evolution, intelligence services, legal regulation, international cooperation.

Prezentul articol analizează unele aspecte ale evoluției serviciilor de inteligență, sub aspectul identificării și analizei fenomenului de cooperare dintre acestea în vederea realizării obiectivelor comune. Din cele mai vechi timpuri, pe lângă formele și instrumentele de acțiune specifice serviciilor secrete ale statelor, datorită valorilor, intereselor și obiectivelor comune, pentru o perioadă concretă de timp sau de principiu, serviciile de inteligență au cooperat nu doar la nivel informal, dar și în baza unor acorduri sau tratate interguvernamentale.

Evoluția fenomenului cooperării dintre serviciile de inteligență, unele elemente specifice perioadelor de cooperare, necesitatea și importanța acestui gen de cooperare și colaborare sunt analizate în textul prezentei cercetări.

Cuvinte cheie: evoluție istorică, servicii de inteligență, reglementare juridică, cooperare internațională.

Analiza și conștinetizarea etapelor de dezvoltare ale unui fenomen, cât și identificarea principalilor factori de configurare a acestuia, formează o etapă inerentă a tuturor cercetărilor în general și a evaluării activității de cooperare dintre serviciile de inteligență în special.

În pofida aparențelor încetățenite în memoria colectivă și perpetuate de percepțiile preconceptuate asupra activității serviciilor de inteligență, unele state, drept beneficiari finali ai rezultatelor activității serviciilor de inteligență, au cooperat nu doar la nivel informal, dar au creat precedente de cooperare formalizată, care ulterior s-au dovedit a fi eficiente și au fost preluate și de alți subiecți de drept internațional interesați.

În ultimile trei decenii, datorită schimbărilor radicale generate de destrămarea lumii bipolare, aplicarea în practică a realizărilor progresului tehnico-științific, mai ales în domeniul colectării, depozitării, prelucrării și transmiterii de informații, accesul la informații și alte elemente importate ale sistemului de referință supus analizei, cercetarea activității de cooperare a serviciilor de inteligență, formează obiectul de cercetare a diferitor școli, direcții de cercetare și autori moderni și contemporani.

Privind retrospectiv, abordarea academică a cunoștințelor despre comunitatea de informații a avut un succes remarcabil. Stuart Farson a concluzionat încă în anul 1989 faptul că literatura privind chestiunile legate de informații este extrem de extinsă și crește rapid, chiar înainte ca studiile asupra activității serviciilor de inteligență să sufere primul său *boom* real.¹

Colectarea, analiza și utilizarea informațiilor despre adversari au existat din cele mai vechi timpuri. Sun Tzu, un strateg din China antică, în *Arta războiului*,² a subliniat necesitatea de a te înțelege pe tine însuși și dușmanul prin informații, identificând diferite roluri: informatorul secret sau agentul, agentul de penetrare, și agentul de dezinformare. Sun Tzu a evidențiat nevoia unei metodologii și a remarcat rolul contrainformațiilor, al agenților dubli și al războiului psihologic.

În India secolului al IV-lea î.e.n., Chanakya (numit și Kautilya) a scris *Arthashastra*, un „manual de management statal și economie politică“, oferind o metodologie detaliată a colectării, prelucrării, consumului și operațiunilor de informații ca mijloc indispensabil pentru menținerea și extinderea securității și puterii statului.³

Regele David al IV-lea al Georgiei, la începutul secolului al XII-lea, a folosit spioni pentru descoperirea conspirațiilor feudale și infiltrarea în locații-cheie.⁴ Aztecii foloseau comercianți și diplomați cu imunitate diplomatică pentru spionaj.⁵

Istoria serviciilor secrete este la fel de diversă și multiaspectuală ca și istoria statelor în interesul cărora activează. Cel puțin în primele etape ale dezvoltării umanității, activitatea acestora este direct ancorată în ceea ce se numește apărarea și promovarea intereselor statelor care le-au creat și finanțat. În acest sens, se impune o trecere în revistă a celor mai importante elemente ale dezvoltării serviciilor de inteligență moderne în statele accidentale.

Creșterea volumului de cercetări asupra domeniului de activitate a serviciilor de inteligență s-a realizat datorită celor două compartimente: studiile asupra serviciilor de informații și studiile asupra istoriei serviciilor de inteligență.

-
- 1 Farson S., *Schools of Thought. National Perceptions of Intelligence*. In: *Journal of Conflict Studies* 9, nr. 2, 1989, p. 52
  - 2 Yuen Derek M. C. *Deciphering Sun Tzu: How to Read „The Art of War.“* Oxford University Press. 2014. 256 p.
  - 3 Shoham D, Liebig M. 2016. *The Intelligence Dimension of Kautilyan Statecraft and Its Implications for the Present*. In: *Journal of Intelligence History*, Nr. 15, p. 119-138.
  - 4 Aladashvili B. *Fearless: A Fascinating Story of Secret Medieval Spies*. Kindel Edition, 2017, 129 p.
  - 5 Soustelle J. *Daily Life of the Aztecs*. Courier Corporation, 2002, p. 209.

Primului, în special, i s-a atribuit adesea o „existență asemănătoare ghetou-ului“, fiind acuzat că se concentrează unilateral asupra relațiilor internaționale, neglijând în același timp dimensiunile sociale și culturale.⁶

În același mod, istoricii serviciilor de informații și-au câștigat reputația de a se preocupa de „demascarea și recrutarea excesivă a agenților dubli și tripli“ mai degrabă decât de întrebarea cum a afectat informațiile luarea deciziilor politice sau modul în care cultura politică a unei societăți date și-a găsit expresie în structurile și practicile serviciului său secret.⁷

Astfel, Francis Walsingham care se consideră a fi fost primul european care a folosit metode de spionaj moderne în Anglia elisabetană, fiind ajutat de experți în diferite domenii.⁸

În secolul al XVIII-lea s-a înregistrat o extindere dramatică a activităților de spionaj.⁹ În Franța sub regele Ludovic al XIV-lea și sub conducerea cardinalului Mazarin, s-a înființat un sistem de informații bine organizat. Pentru a face față războaielor cu Franța, Londra a stabilit, de asemenea, un sistem elaborat pentru a aduna informații despre Franța și alte puteri.

În timpul Revoluției Americane, 1775—1783, generalul american George Washington a dezvoltat cu succes un sistem de spionaj pentru a detecta locațiile și planurile britanice, fiind numit „Primul spion al Americii“. ¹⁰ În perioada războiului civil american (1861—1865), Allan Pinkerton a operat pentru prima dată o agenție de detectivi, servind apoi ca șef al Serviciului de Informații al Uniunii în primii ani.

Imperiul Austriac a fondat *Evidenzbureau* în 1850 ca primul serviciu permanent de informații militare. Departamentul topografic și statistic a fost înființat în cadrul Oficiului britanic de război ca o organizație de informații militare embrionare. Ministerul francez al războiului a autorizat crearea, la 8 iunie 1871, a lui *Deuxième Bureau*, un serviciu însărcinat cu efectuarea „cercetării asupra planurilor și operațiunilor inamice“.¹¹

În Germania, mareșalul Helmuth von Moltke a înființat o unitate de informații militare, *Abteilung*, a Statului Major General german din 1889, care și-a extins în mod constant operațiunile în Franța și Rusia.

Ufficio Informazioni del Comando Supremo din Italia a fost înființat în 1900. După înfrângerea Rusiei în războiul ruso-japonez din 1904—1905, serviciul militar

6 Willmetts S., The Cultural Turn in Intelligence Studies. In: Intelligence and National Security 34, nr. 6, 2019, p. 800-817

7 Jackson P., Political Culture and Intelligence Culture. France before the Great War. In: Cultures of Intelligence in the Era of the World Wars. Oxford: Oxford University Press, 2020, p. 37.

8 Christopher A., The Secret World: A History of Intelligence. New Haven, CT: Yale University Press, 2018, p. 242-291.

9 Ibidem

10 Nagy J.A. George Washington's Secret Spy War: The Making of America's First Spymaster. St. Martin's Press. 2016, p. 274

11 Anciens des Services Spéciaux de la Défense Nationale (France). 2009. <http://www.aassdn.org/hsvEXhis01.html>

rus a fost reorganizat sub secția a VII-a a celui de-al doilea Comitet executiv al marelui imperator.

În Marea Britanie, *Biroul Secret Service* (OSS), înființat în 1909 ca prima agenție independentă și interdepartamentală care deține în totalitate controlul asupra tuturor activităților guvernamentale de spionaj, a fost împărțit între un serviciu extern și unul de contrainformații în 1910.

Odată cu izbucnirea primului război mondial din 1914, toate puterile majore aveau structuri foarte sofisticate pentru instruirea și utilizarea spionilor și pentru prelucrarea informațiilor obținute prin spionaj. În acea perioadă s-au căutat și perfecționat tehnici moderne de spionaj, pentru a obține informații militare, pentru a comite acte de sabotaj și pentru propagandă. Două metode noi pentru colectarea de informații au fost dezvoltate pe parcursul războiului — recunoașterea aeriană și fotografierea, și interceptarea și decriptarea semnalelor radio.¹²

Cercetarea academică privind serviciile de informații, în special în lumea anglo-saxonă, a fost realizată în mare măsură de foști membri ai acestor organizații. Acești autori se concentrează adesea pe problemele cu care s-au confruntat ca „practicieni” în domeniu, mai degrabă decât pe preocupările generale ale științelor sociale. „Marginalizarea” disciplinei lor pe care o deplâng mulți cercetători în domeniul informațiilor pare, în acest sens, a fi mai mult rezultatul autolimitărilor decât orice fel de discriminare externă.¹³

În timpul celui de al doilea război mondial, la ordinul lui Churchill s-a elaborat un plan de instruire a spionilor și sabotorilor sub comanda SOE (Executivul de Operațiuni Speciale) și, în cele din urmă, va implica Statele Unite în activitățile lor de formare. Filiala „Cercetare și analiză” a OSS a reunit numeroase cadre universitare și experți care s-au dovedit a fi deosebit de utili pentru a oferi o imagine de ansamblu foarte detaliată a punctelor forte și a punctelor slabe ale efortului de război german. MI5 din Marea Britanie și FBI din S.U.A. au identificat toți spionii germani și i-au „transformat” în agenți dubli, astfel încât rapoartele lor către Berlin au fost de fapt rescrise de echipe de contraspionaj.

FBI a avut rolul principal în contraspionajul american și a adunat la un loc toți spionii germani în iunie 1941.¹⁴ Contraspionajul a inclus folosirea unor agenți pentru a dezinforma Germania nazistă cu privire la punctele de impact în timpul blitz-ului și izolarea japonezilor în SUA împotriva programului japonez de spionaj în timpul războiului.

În perioada Războiului rece Uniunea Sovietică a avut un succes deosebit în introducerea spionilor în Marea Britanie și Germania de Vest, dar a eșuat în Statele

12 Wheeler D. L., *A Guide to the History of Intelligence 1800—1918*. 2012. https://www.afio.com/publications/Wheeler_Hist_of_Intel_1800-1918_in_AFIO_INTEL_WinterSprg2012.pdf

13 Shiraz Z., *Globalisation and Intelligence*. In *The Palgrave Handbook of Security, Risk and Intelligence*, London: Palgrave Macmillan, 2017, p. 272.

14 Persico J. E., *Roosevelt's Secret War: FDR and World War II Espionage*. Random House. 2002, 592 p.

Unite. NATO, pe de altă parte, a avut, de asemenea, câteva succese importante. Accentul pus pe intențiile și capacitățile Uniunii Sovietice a dominat gândirea în comunitățile de informații occidentale. În analiza informațiilor în anii 1950, Walter Laqueur argumentează că: „capabilitățile și intențiile militare sovietice rămân cel mai important subiect pentru serviciile secrete americane”.¹⁵

După încheierea Războiului Rece, guvernele și agențiile de informații au continuat să utilizeze modelul convențional pentru a evalua amenințările de stat. Dar conceptele de securitate s-au îndepărtat de o confruntare extrem de militarizată între adversari cunoscuți și a crescut îngrijorarea față de amenințările nestatale mai greu de identificat. Actorii nestatali au devenit amenințări strategice, conceptul de „terorism strategic” fiind dezvoltat imediat după atacurile din septembrie 2001. Bruce Berkowitz argumentează că au existat acțiuni teroriste și în trecut, dar bin Laden a fost primul care a folosit terorismul strategic pe scară largă împotriva unei superputeri.¹⁶

Globalizarea și mobilitatea oamenilor și tehnologiei au avantajat actorii nestatali. Directorul CIA, James Woolsey, a declarat Comitetului Camerei Reprezentanților pentru Securitate Națională din SUA că: „... este ca și cum am fi luptat cu un dragon mare timp de 45 de ani, l-am ucis și am ajuns într-o junglă plină de șerpi otrăvitori — și șerpii sunt mult mai greu de urmărit decât a fost dragonul vreodată.”

În 2007, Jonathan Evans, directorul general al Serviciului de Securitate al Regatului Unit (MI5), a descris amenințarea teroristă ca fiind „cea mai imediată și cea mai acută amenințare pentru pace din istoria serviciului meu de 98 de ani.” Publicațiile guvernamentale din țările dezvoltate, după atacul din 11 septembrie 2001, au reflectat un consens că serviciile de informații sunt esențiale pentru prevenirea atacurilor în masă.¹⁷

Analiza nu are drept obiectiv elucidarea tuturor etapelor sau elementelor cruciale în procesul de creare și dezvoltare a serviciilor de inteligență moderne. Obiectivul primar rezidă în prezentarea unor elemente importante în procesul de inițierea și realizare a cooperării acestora în sensul stabilirii formelor și mecanismelor de cooperare, cât și în scopul de a demonstra necesitatea imperioasă a acestui gen de cooperare pentru realizarea obiectivelor specifice generate de riscurile și amenințările față de securitatea națională, regională și internațională, în perioada contemporană.

Complexitățile politicii revoluționare franceze au pus în dificultate colectarea informațiilor britanice. Echipa care a preluat puterea în 1795 a construit un regim instabil și imprevizibil de-a lungul celor patru ani de existență. O mare parte din informațiile lui Wickham proveneau de la serviciul de informații regal, Agence Royale, care a funcționat în secret la Paris. După moartea în închisoare a lui Ludovic al XVII-lea, în iunie 1795, contele de Provence exilat, a luat titlul Ludovic al XVIII-

15 Laqueur W., *The Uses and Limits of Intelligence*. Transaction Publishers. 1993, 432 p.

16 Berkowitz B., *Intelligence and the War on Terrorism*. In: ORBIS, Volume 46, Issue 2, Spring 2002, Pages 289-300 https://www.researchgate.net/publication/248543624_Intelligence_and_the_War_on_Terrorism.

17 Sfetcu N., *Epistemologia serviciilor de informații*. MultiMedia Publishing, 2019, p. 9

lea. Acesta a creat *Agence Royale* cu scopul de a coopera cu serviciile de informații britanice. Pe partea britanică, Wickham a fost însărcinat cu furnizarea de finanțare pentru Agenție.¹⁸

La fel ca toată administrația lui Ludovic al XVIII-lea, *Agence Royale* a fost o organizație destul de divagată. Autorul unui raport transmis Ministerului de Externe cu privire la „starea actuală a Franței“, pe baza investigațiilor, a recunoscut că cititorii ar putea găsi unele detalii în raport drep „inutile“, dar a insistat că acestea au fost necesare pentru a explica „daunele“ complexe cauzate de regimul republican.¹⁹

Un exemplu cu diverse valențe și interpretări istorice este inițiativa italiană de cooperare în vederea luptei contra anarhiștilor pe continentul European. În sensul cercetării noastre urmează să punctăm faptul că guvernul italian a luat inițiativa de a convoca o „Conferință internațională secretă pentru apărarea societății împotriva anarhiștilor“, care s-a reunit la Roma în perioada 24 noiembrie — 21 decembrie 1898. Aceasta constituie prima adunare internațională convocată pînă la acel moment pentru combaterea terorismului. A fost, de asemenea, singura conferință antianarhistă la nivel european care a avut loc vreodată, la care au participat diplomați și șefi de poliție din toate cele douăzeci și una de țări europene, cu excepția uneia. (Muntegru, singurul stat care nu a trimis niciun delegat. Acesta era reprezentat de Rusia.)²⁰

În ciuda unei serii de atacuri anarhiste din Franța la mijlocul anilor 1890, Léopold Viguié, directorul *Sûreté Générale* a informat cu mândrie conferința că toți suspecții anarhiști în Franța erau sub supraveghere constantă și că *Sûreté* avea dosare cu privire la toate persoanele potențial periculoase, care includeau atât fotografii integrale, cât și fotografiile de profil.²¹

În realitate, Viguié a fost adesea sceptic cu privire la fiabilitatea rapoartelor chiar și de la unii dintre informatorii cei mai bine plasați ai *Sûreté*. Miniștrii de Interne mai puțin experimentați, din guvernele de scurtă durată ale celei de-a treia republici franceze au avut tendința să ia mai în serios rapoartele agenților alarmiști.²²

Toți delegații la conferința de la Roma, cu excepția britanicilor (care s-au abținut) au fost de acord cu propunerea germană ca agențiile din fiecare țară să-și țină pe anarhiștii rezidenți sub supraveghere atentă și să facă schimb de informații despre aceștia cu alte agenții.

Acest fapt confirmă ipoteza conform căreia, în prezența unui dușman comun sau a unui obiectiv general acceptat de către părți, cooperarea dintre serviciile de

18 Marquis H., *Les Agents de l'ennemi. Les Espions à la solde de l'Angleterre dans une France en revolution*. Paris: Vendémiaire, 2014, p. 177.

19 Marquis, *Agents de l'ennemi*, p. 180-181

20 Jensen, R. B., *The Battle against Anarchist Terrorism: An International History, 1878—1934* (Cambridge: Cambridge University Press, 2014, p. 141

21 Bouhey, Vivien, *Les Anarchistes contre la République, 1880 à 1914: Contribution à l'histoire des réseaux sous la Troisième République*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2008, p. 303-304.

22 France J., Bure E., *Trente ans à la rue des Saussaies. Ligues et complots*. Paris, 1931, p. 176-177

intelență poate și trebuie să fie realizată. Nu suntem în prezența unei panacee în ceea ce privește algoritmul de cooperare dintre serviciile de intelență europene, dar putem constata cu fermitate existența și proliferarea cooperării dintre diverse servicii secrete ale statelor europene în această perioadă de dezvoltare a umanității.

La izbucnirea războiului din Europa, nici Biroul de Investiții al Departamentului de Justiție al SUA (precursorul FBI) și nici Serviciul Secret al Departamentului Trezoreriei nu aveau încă o experiență semnificativă în contraspionaj. Fiecare structură a înrăutățit lucrurile prin reticența față de cooperarea cu celălalt. Atât serviciile de informații germane, cât și britanice au activat mai ușor în Statele Unite neutre, decât în Europa sfâșiată de război.

Prima dovadă substanțială a operațiunilor de informații germane care au ajuns la Casa Albă a fost în decembrie 1914. Rapoartele Biroului de Investiții au relevat implicarea ambasadorului german, contele Johann Heinrich von Bernstorff, în falsificarea angro a pașapoartelor americane pentru a permite rezerviștilor germani să intre în Statele Unite ale Americii și să se întoarcă în Germania prin porturi neutre. În mai 1915, la instrucțiunile lui Wilson, Serviciul Secret a început să investigheze alte presupuse încălcări ale neutralității americane, unele implicându-l pe atașatul comercial german, dr. Heinrich Albert.

Analiza acestor evenimente ne permite să fundamentăm ipoteza conform căreia cooperarea dintre serviciile de intelență este posibilă și eficientă doar în cazul unei cooperării sau cel puțin în cazul acceptării sau susținerii din partea decidenților politici ai statelor vizate. În lipsa acestei precondiții cooperarea ar putea degenera în confruntare manifestată prin racolarea agenților și transformarea acestora în agenți dubli sau generatori de informații false pentru parte căreia formal aparțin.

Rolul principal în dezvoltarea relației speciale de informații din timpul războiului cu Statele Unite a fost preluat de MI1c. În timp ce Sir William Wiseman a continuat să-și petreacă mare parte din timp cultivând Colonel House,²³ stația MI1c din New York, condusă de adjunctul său, Norman Thwaites, s-a impus ca partener dominant într-o alianță informală cu majoritatea fragmentată a comunității de informații americane.

Deoarece acest birou a acționat mai mult decât oricare dintre celelalte organizații de investigații și informații, este în mod natural considerat cea mai bună sursă de informații cu experiență. Există o cooperare completă între acest birou și celelalte elemente structurale ale sistemului serviciilor de intelență a SUA.

Din documentele disponibile se constată de către cercetători faptul că, luni de zile, maiorul Thwaites a fost singurul ofițer de informații din New York care putea să vorbească și să citească germană. A petrecut multe nopți la sediul Poliției examinând documentele inamice capturate. Niciunul dintre birourile S.U.A. nu angajează germani, în timp ce acest birou are câțiva agenți germani cei mai de încredere, inclusiv

23 Friedman William F, Bletchley Park Diary, ed. Colin MacKinnon; http://www.colinmackinnon.com/files/The_Bletchley_Park_Diary_of_William_Friedman, Bletchley Park Diary, p. 567-568.

în cercurile inamice. Acest birou a furnizat adresele tuturor persoanelor reținute săptămâna trecută, când autoritățile americane erau în defensivă.

Dacă președintele Wilson ar fi știut că MI1c a desfășurat operațiuni pe pământ american „care nu vizează deloc America“ și și-ar fi angajat proprii „agenți de încredere“ în Statele Unite, încrederea lui în Wiseman ar fi fost cu siguranță distrusă. Dar Wilson nu știa. Wiseman i-a raportat lui Cumming cu două luni înainte de armistițiul că: „Cooperarea noastră cu multe ramuri de informații ale guvernului SUA a fost întotdeauna cea mai cordială și cred că este valoroasă. Detaliile activității noastre nu le-au cunoscut niciodată și nu le cunosc până astăzi.“²⁴

Acest exemplu constituie unul dintre multele cazuri de cooperare dintre serviciile de inteligență unde fiecare parte implicată încearcă, iar unele dintre acestea reușesc, să-și continue activitățile specifice, eludând limitele stabilite în acordurile de cooperare, cu riscul de a prejudicial ireversibil cooperarea dintre serviciile de inteligență vizate și astfel să reducă substanțial sau să lichideze eficiența cooperării reciproc avantajoasă pentru părțile implicate.

Pentru a pune în evidență diferența substanțială dintre cooperarea bazată pe relații și încredere personal a subiecților implicați în colectarea de date, care constituie un algoritm de operare destul de vrecvent utilizat de serviciile de inteligență pentru colectarea datelor și informații utile și cooperarea instituționalizată, corectă și reciproc avantajoasă urmează să analizăm un caz notoriu de interacțiune dintre serviciile secrete ale marii Britanii și SUA.

Odată cu izbucnirea războiului în Europa, Vincent Astor și „The Room“ (denumit în continuare „The Club“) au dobândit un sentiment crescut de importanță personală. „Lucrurile merg foarte bine pe aleea noastră“, l-a asigurat Astor pe președinte. Conștient de importanța străngerii informații despre Japonia, Clubul consuma „o cantitate considerabilă de Saki“.

Rolul cel mai important al lui Astor, însă, a fost să înceapă legătura de informații în cadrul Marii Britanii, sfidând politica oficială de neutralitate a Statelor Unite. La scurt timp după ce Marea Britanie a declarat război Germaniei, Astor i-a raportat lui Roosevelt că a luat legătura cu Sir James Paget, șeful stației Serviciului Secret de Informații (SIS) din New York: „I-am cerut [Paget] cooperarea neoficială [de informații] britanice, dar este clar că noi, din motive evidente, nu am putut returna complimentul în sensul de a le preda vreuna dintre informațiile noastre confidentiale. Acest aranjament oarecum unilateral a fost acceptat cu bucurie.“ În-tâlnirea aproape uitată a lui Astor cu Paget a marcat primul pas în crearea alianței de informații anglo-americane.

În februarie 1940, însă, secretarul de stat adjunct, George S. Messersmith, a fost revoltat să descopere că Paget furnizase informații direct lui Astor și directorului FBI, J. Edgar Hoover. La insistențele sale, stației SIS i s-a ordonat de acum înainte

---

24 Andrew Ch., *The Secret World: A History of Intelligence*. New Haven, CT: Yale University Press, 2018, 960 p..

să comunice exclusiv cu Departamentul de Stat. După înlocuirea lui Messersmith ca secretar adjunct la scurt timp după aceea de către Adolf A. Berle Jr, Departamentul de Stat a fost de acord, în principiu, să permită SIS să-și reia contactele anterioare cu Astor și Hoover.²⁵

În primăvara anului 1940, Paget a fost succedat în funcția de șef al postului de William Stephenson, un bogat om de afaceri canadian care lucrase cu jumătate de normă pentru SIS în anii 1930. Un an mai târziu, Astor i-a spus lui Roosevelt că relațiile dintre stația SIS și FBI „funcționau perfect“. „Little Bill“ Stephenson era un prieten apropiat al lui Astor și probabil că avea legături de lungă durată cu The Room. Personalitatea sa captivantă, contactele de afaceri i-au câștigat mulți prieteni în Statele Unite.²⁶

Realizarea cooperării bazată pe relațiile personale sau pe interesele comune de moment sunt niște instrumente eficiente specifice activității serviciilor de inteligență, mai ales în situații tensionate precum conflictele armate, dar acest gen de activitate nu se înscrie în termenul de cooperare internațională a serviciilor de inteligență pe care îl analizăm în cadrul acestui articol.

Comunitatea de informații britanice din zorii noului mileniu era mai bine echipată decât aliatul său american pentru a face față potențialei amenințări mai mici, dar încă serioase, la adresa securității naționale britanice din cauza terorismului islamist. Nu a existat un „zid“ pe modelul american care să inhibe cooperarea între diferite agenții de informații și poliție; într-adevăr, în cea mai mare parte a anilor 1990, MI5 și poliția au cooperat mai eficient împotriva IRA decât oricând.

Din 1989 până în 2016, serviciile de informații au suferit o schimbare în acoperirea sa mediatică. Ca orice altă administrație, lumea din umbră a devenit un actor al spațiului de comunicare. Această evoluție, ale cărei etape diferă de la o țară la alta, a debutat la sfârșitul Războiului Rece. A apărut din nevoia de a găsi o nouă legitimitate pentru o profesie retrogradată de literatura populară, cinema și propagandă la rangul de spion sau păpușă de târg. S-a bazat pe nevoia serviciilor, în special a celor externe, de a-și reinnoi personalul după pensionarea unei grupe mari de vârstă care a intrat în cariera odată cu Războiul Rece. Ea a găsit o oportunitate în noile forme de comunicare aduse de apariția noilor tehnologii informaționale.²⁷

Memoriile foștilor agenți care raportau despre perioada lor în „serviciul inamicului“, cât și alte elemente au servit drept motive pentru ca CIA, MI6, ș.a. să înceapă să-și scrie propriile istorii — într-un efort de a contracara „dezinformarea“, provenită din tabăra inamicului. Aceștia și-au dat seama că percepția publică asupra serviciilor secrete le afecta sfera de acțiune și că, prin urmare, merită să încerce să influențeze aceste percepții.²⁸

25 Andrew Ch., *For the President's Eyes Only*, Harper Perennial, 1996, p. 93. 688 p.

26 *Ibidem*, pp. 93-94.

27 Arboit, G., *La médiatisation du renseignement et ses dérives depuis le 11 septembre 2001*, in Denécé, E. (dir.), *Renseignement, médias et démocratie*, Paris, Ellipses, 2009, p. 19-43.

28 Bergien R., *Intelligence History*. In: *Docupedia-Zeitgeschichte*, 03.08.2021 http://docupedia.de/zg/Bergien_intelligence_history_v1_en_2021

Mai presus de toate, s-au produs două „surprize strategice” — adică două evenimente care au surprins atât serviciile de informații cât și politicienii — căderea Zidului Berlinului și atentatele din 11 septembrie 2001. În primul caz, surpriza nu a fost colapsul imperiului sovietic, ci cum și prin ce eveniment s-a realizat acest lucru.

În cel de-al doilea caz, s-a rezumat la disfuncționalități ale organizării birocratice guvernamentale, compartimentare între servicii, relații dificile între acestea, lipsa de viteză în luarea deciziilor. Aceste două surprize au anunțat și o schimbare a naturii principalei amenințări. Din bilaterale, în jurul a două tabere, organizarea lumii a devenit profund multilaterală. Odată cu acesta, pericolul nu mai era riscul holocaustului nuclear, ci proliferarea armelor de distrugere în masă (arme neconvenționale de tip nuclear, radiologic, bacteriologic, chimic) indusă de implozia Uniunii Sovietice și de dezvoltarea conflictelor periferice.²⁹

Mai mult, ținute ascunse până atunci de confruntarea dintre cele două blocuri, au apărut și alte pericole, de la trafic de droguri, arme, ființe umane, animale etc., până la întoarcerea jihadiștilor din Afganistan și Bosnia în țările lor de origine.

Globalizarea economică va introduce, de asemenea, un nivel de securitate necunoscut anterior întreprinderilor, în special celor legate de securitatea națională. A fost sarcina serviciilor de informații din toate țările să se adapteze la această nouă situație.³⁰

Atacurile de la New York și Washington, care au avut loc la două zile după asasinarea liderului afgan, comandantul Massoud, cu care au colaborat principalele servicii de informații occidentale implicate în conflictul care a slăbit Uniunea Sovietică, au marcat finalul „postului”, adică a Război rece.

Pentru serviciile de informații a început o perioadă de neliniște care a pus sub semnul întrebării modul lor de a lucra sub presiunea evenimentelor care s-au succedat într-un ritm nou. Pentru factorii de decizie care i-au angajat, tentația a fost mare de a profita de schimbările interne (schimbarea generațională) și de schimbările externe (acțiuni planificate contra terorismului) pentru a impune concurența serviciilor, opunându-le cu mijloace mai eficiente de obținere a informațiilor cu caracter politic.³¹

Analiza fenomenului cooperării dintre serviciile de inteligență, în ultima perioadă, constituie o veritabilă provocare pentru cercetătorii focusați pe acest subiect din domeniul științelor sociale în general și a științei juridice în special. Ceea ce putem constata cu certitudine este faptul că relațiile sociale și realitățile în care serviciile de inteligență trebuie să acționeze și să coopereze sunt absolut altele decât cele de până la sfârșitul Războiului Rece și a lumii bipolare.

Un set de factori generatori de schimbare se rezumă la faptul că societatea mondială nu mai este divizată în două lagăre convenționale și antagoniste a căror servicii de inteligență se confruntă direct și chiar deschis în unele perioade.

29 Arboit G. Une brève histoire contemporaine du renseignement français. La Revue 2016/3 (n° 76), p. 25

30 Arboit G. Une brève histoire contemporaine du renseignement français, p. 26

31 Arboit, G., Des services secrets pour la France. Du Dépôt de la Guerre à la DGSE (1856—2013), Paris, CNRS éditions, 2014.

Un alt set absolut nou și imprevizibil, poate fi rezumat la aplicarea în practică a realizărilor progresului tehnico-științific în domeniile specifice ale colectării, sistematizării, transmiterii și utilizării informației.

Cu toate acestea, cea mai mare provocare, pentru societatea umană în general și pentru serviciile de inteligență în special, se dovedește a fi apariția și dezvoltarea unei noi dimensiuni, a unui nou spațiu de confruntare, spațiul virtual.

Specificul construcției și acțiunilor în această nouă dimensiune a vieții sociale, caracterizată prin creșterea vertiginoasă a numărului de consumatori, lipsa limitelor clare sau hotarelor fizice, chiar dacă unele state încă reușesc să limiteze accesul propriilor cetățeni la spațiul virtual unic, creșterea exponențială a numărului de utilizatori neinițiați, prezența în acest spațiu a profilelor persoanelor oficiale din aproape toate statele lumii, caracterul foarte divers, perfid și cinic al instrumentelor de manipulare, sunt doar unele elemente pe care le putem evidenția și prin care se încearcă descrierea complexității modului în care urmează să activeze serviciile de inteligență și oferă un argument solid în favoarea necesității imperioase de colaborare dintre acestea în vederea atingerii obiectivelor comune.

DREPT PUBLIC

PUBLIC LAW

UNELE REFLECȚII REFERITOR LA AMBIANȚELE REALITĂȚII ȘI TEHNOLOGIILOR MODERNE CE EVOLUEAZĂ ÎN STUDIUL DREPTULUI

Dumitru BALTAG, doctor habilitat în drept, profesor universitar (ORCID: 0000-0001-6966-7119)

O metodologie universitară avansată este un răspuns la provocările didactice generale și particulare moderne care este condiționată de o exploatare eficientă și incontestabilă a unor resurse metodologice moderne. Încorporând date recente ale cercetărilor socio-psiho-pedagogice, metodologia universitară actuală, pe lângă strategiile și metodele clasice, tradiționale, cuprinde strategii și metode moderne de predare-învățare-evaluare, dar include și modalități noi de explorare a celor mai cunoscute metode tradiționale: dezbaterile, conversația euristică, problematizarea, studiul de caz etc. și alte metode de investigare individuală și de explorare indirectă.

Obiectivul acestui studiu este de a analiza impactul stilurilor de gândire profesională asupra metodelor de predare și de instruire juridică în cadrul facultăților de drept. În acest articol, definim ce sunt metodele de predare, explorăm noi tipuri de metode de predare, revizuim beneficiile acestor metode și oferim câteva sfaturi pentru a face acest lucru cu succes. Rezumăm literatura și gândirea recentă asupra rolului, formei și practicilor unei predări universitare moderne în era digitală.

Cuvinte cheie: curs, predare, metodă, prelegere tradițională, prelegere interactivă

SOME REFLECTIONS ON THE ENVIRONMENT OF REALITY AND MODERN TECHNOLOGIES EVOLVING IN THE STUDY OF LAW

An advanced university methodology is a response to modern general and particular didactic challenges that is conditioned by an effective and indisputable exploitation of modern methodological resources. Incorporating recent data from socio-psycho-pedagogical research, the current university methodology, in addition to classic, traditional strategies and methods, includes modern strategies and methods of teaching-learning-evaluation, but especially new ways of exploring the best-known traditional methods: the debate, heuristic conversation, problematization, case study, etc. and other methods of individual investigation and indirect exploration.

The objective of this study is to analyze the impact of professional thinking styles on legal teaching and training methods in law schools. In this article, we define what teaching methods are, explore new types of teaching methods, review the benefits of these methods, and offer some tips for doing so successfully. We summarize the literature and recent thinking on the role, form and practices of modern university teaching in the digital age.

Keywords: course, teaching, method, traditional lecture, interactive lecture

La începutul secolului XXI-lea metodele și mijloacele cu ajutorul cărora în cunoștințele generale, științifice și culturale au suferit schimbări esențiale. Tendințele noi în educația juridică sugerează apariția unor noi modalități de producere a cunoașterii, se bazează nu atât pe evoluția strictă din domeniul epistemologiei juridice, cât pe esența pragmatică axată nu doar pe criteriile tradiționale — academice, ci și pe cele specifice — practice.

Constatăm, că practicile de predare-învățare-evaluare din învățământul superior suportă o transformare, care are consecințe semnificative asupra naturii procesului de învățare a studentului. În plus, digitalizarea, automatizarea și noile tehnologii exprimă noile provocări în limita relevanței în educație și formării ulterioare.

Pentru a explica aceste situații, ar fi greșit să acuzăm lipsa de adaptare a facultăților de drept la lumea modernă, iar critica la adresa metodelor de predare nu poate fi întreprinsă deoarece metoda „ideală” nu este încă identificată cu adevărat. Procesul de stimulare a reînnoirii metodelor de predare și transmitere studenților nu numai cunoștințe, ci și abilități este scopul esențial al instruirii bazate pe cercetare și tehnici de auditoriu în cadrul facultății de drept, ULIM. Dreptul a fost și rămâne cu siguranță o ramură a învățării și a instruirii academice, exprimând variați indici caracteristici disciplinelor academice. Pe acest motiv, importanța facultăților de drept din universitățile noastre nu poate fi pusă niciodată la îndoială.

Discursul nostru este axat asupra rolului predării științelor juridice, eficacitatea și succesul metodelor de predare atât a celor tradiționale și celor „noi”, cât și provocările din cadrul procesului educațional universitar în care sunt implicați profesorii și studenții de la specialitatea de drept.

Planul Cadru pentru studii superioare stabilește elementul formativ de bază al planului de învățământ *unitatea de curs*. La ciclurile I și II, unitatea de curs poate fi realizată prin activitate didactică auditorială (contact direct): ore de curs/ prelegeri, seminare (...) și alte forme aprobate de Senat¹. În dependență de tip se identifică *cursul introductiv* — adesea universitățile experimentează cursuri introductive de comunicare într-un auditoriu cu sute de studenți (medicină, drept). De exemplu, din primele zile ale anului întâi de studii la drept profesorul oferă în atenția studenților prin mijloacele cursului de amfiteatru primele noțiuni ale teoriei dreptului. Planul unui curs introductiv de drept va oferi întotdeauna, „descifrarea esenței dreptului”, definiția(e) ale dreptului, răspunde unei cerințe teoretice și/sau practice, „... deoarece, în acțiunea de căutare a soluțiilor practice juristul trebuie să pornească de la baza teoretică a dreptului, de la sursele cunoașterii acestuia”².

După cum am menționat anterior, o modalitate tradițională de învățare este formatul *prelegerii*, la care profesorul este figura dominantă în modelul de instruire cen-

1 Plan-Cadru pentru studii superioare (ciclul I — Licență, ciclul II — Master, studii integrate, ciclul III — Doctorat) aprobat prin Ordinul Ministrului Educației nr. 1045 din 29 octombrie 2015. <https://utm.md/wp-content/uploads/2019/04/PlanCadruStudiiSuperioare.pdf>

2 Gh. Avornic, D. Tanasă. Ontologia juridică — o perspectivă complementară de cunoaștere în domeniul Dreptului. În : Revista națională de drept, Nr. 7, 2012, p. 3.

trată pe profesor. Uneori, prelegerile sunt criticate ca metoda cu „...atitudini „pasive“³ față de învățare. I se reproșează lipsa de atractivitate și de creativitate, coeficientul mare de dogmatism, dar și faptul că nu antrenează suficient sau deloc studenții în activitatea curentă și că nu le stimulează imaginația, fiind prin excelență o strategie la îndemâna profesorului, la care acesta recurge de pe poziții de autoritate științifică⁴. Dar, faptul că au supraviețuit dezaprobării oficiale, sugerează, că prelegerile au fost și rămân ca metodă de predare mult mai eficientă, iar studenții continuă să le frecven-teze obligatoriu sau voluntar. Drept consecință, cursurile sunt apreciate, de obicei, ca cel mai bun mecanism al mediului de predare a unei discipline (științe) până în punctul în care studentul începe să se specializeze și în care devine necesară o indivi-dualizare orientată spre abilități. Fapt confirmat prin rezultatul sondajului studenților universităților din țară (117 respondenți) efectuat prin programul Erasmus+ în 2019 dintre care 76, din ei o confirmă, că cea mai des utilizată metodă de predare în universitățile din Moldova, este prelegerea⁵.

Se consideră că prelegerile sunt realizate

„în special în predarea celor mai cantitative și sistemice discipline și pentru cursurile intensive de formare profesională, cum ar fi medicină, ingineria și drep-tul, prelegerile sunt mai puțin utilizate (...) în arte și științe umaniste, cum ar fi literatura și filosofia. Ele sunt un ton al predării exact în situațiile în care transmi-terea cunoștințelor este cea mai vitală și în subiectele în care învățarea este cel mai ușor și mai valid măsurabilă“⁶.

În opinia noastră, un factor decisiv în determinarea nivelului de interacțiune în sala de curs este *stilul individual și profesionalismul profesorului*, care sunt permanent ajustate de metode didactice și individuale de predare. Ce ține de stil, *stiluri de pre-dare* sunt diferite.

Într-un studiu riguros au fost identificate și validate mai multe stiluri de predare⁷:

- 1) *prezentarea orală*, când profesorul folosește rar orice altă formă decât comunica-rea verbală, nu folosesc în timpul prelegerilor tablă de scris și sisteme multimedia;
- 2) pentru a oferi informații complete și detaliate profesorul pune accentul pe utilizarea sistemelor de proiectoare multimedia, utilizează tabla și alte mijloace audio-vizuale în *prezentarea vizuală*;
- 3) *prezentarea de performanță*, când profesorii sunt prezentatori organizați, metodici și capabili de a stăpâni un subiect, folosind o varietate de tehnici

3 B. G. Charlton. Lectures are an effective teaching method because they exploit human evolved 'human nature' to improve learning. Editorial. Medical Hypotheses 2006; 67: 1261-5. <https://www.hedweb.com/bgcharlton/ed-lect.html>

4 C. Sărăcuș. Prelegerea în ora de literatură. În: The journal of didactics, Vol. 2, No. 1, May 2011, p. 35.

5 Tendințe actuale în învățământul superior din Republica Moldova Ediția 2019. p.20 http://erasmusplus.md/sites/default/files/media_file/2020-04/tendinte-actuale-2019.pdf

6 B. G. Charlton. Lectures are an effective teaching. Medical Hypotheses 2006, 67: 1261-5. <https://www.hedweb.com/bgcharlton/ed-lect.html>

7 G. Brown, M. Bakhtar. Refreshing lecturing: a guide for lecturers. În: Medical Teacher, Vol. 23, No. 3, 2001, pp. 231-244.

și mijloace verbale și vizuale pentru a transmite informația studenților; 4) *predarea variată sau diversă (eclectică)*, când profesorul utilizează o varietate de stiluri, inclusiv și umorul, dar acest grup admite dificultăți în selectarea și structurarea materialului; 5) *predarea nediferențiată (amorfă)* cu profesori prea încrezuți în sine, dar adesea prost pregătiți pentru prelegeri și, practic care ignoră strategiile esențiale ale prelegerilor.

Principiile comune de organizare a procesului de predare folosite de profesori în cadrul acestor tipuri de prelegeri ai identificat varietatea structurală a prelegerilor prin următoarele forme⁸: a) prelegere clasică; b) prelegere problemă; c) prelegere secvență; d) prelegere comparativă; e) prelegere teză.

Conform DEX-lui *prelegerea* este definită ca curs, lecție în învățământul universitar sau conferință publică (aparținând unui ciclu)⁹. Cu ajutorul prelegerii se transmit informații auditoriului, oferindu-se totodată un model de abordare a unei probleme sau de interpretare a unor date etc.¹⁰

Metoda prelegerii, cunoscută și sub denumirea de *metodă transmisivă*, se bazează pe învățarea verticală, prin care profesorul deține toate cunoștințele — „*know-how*” -, pe care le transmite studenților. În esență prelegerea este o formă de comunicare vorbită care este livrată unui public de către o persoană prezentă și vizibilă. În plus, prelegerile educaționale sunt susținute în „cursuri”. Pe lângă faptul că sunt comunicări vorbite, prelegerile sunt susținute corespunzător de o persoană prezentă. Acest lucru creează o situație „aici și acum”, care se desfășoară în timp real. În cadrul prelegerii profesorul explică informația, prezentând imagini, analizând anumite exemple ale unor subiecte; studentul ascultă, urmărește și își face notițe.

Deși prelegerea este o formă convențională și utilă, profesorul o poate modifica pentru diferite mijloace de învățare. În plus, în vederea eficacității și calității activității didactice la prelegere, se propun respectarea a patru reguli de bază¹¹:

- 1) definirea clară a subiectului sau a problemei care urmează a fi abordată;
- 2) luarea în considerare a nivelului de competențe ale studenților;
- 3) stabilirea coerenței dintre finalități-conținuturi-tehnologii și evaluare;
- 4) luarea în considerare a criteriilor valorice, intereselor și preocupărilor studenților.

Sunt recunoscute următoarele *abilități* cheie pentru susținerea unei prelegeri eficiente:

- a) *Pregătirea prelegerii*. Unele studii demonstrează că există o relație dinamică între cunoștințele profesorului și stilul lui de predare¹². Profesorul de succes

8 Idem. p. 233.

9 <https://www.webdex.ro/definitie-prelegerii-dictionarul-explicativ-al-limbii-romane-dex98>

10 A. Popescul. Abordarea formelor de instruire a demersului metodologic de sporire a creativității studenții ingineri. În: Materialele Conferinței Republicane a Cadrelor Didactice, Vol. 4, 2018, pp. 119-125.

11 C. Țurcanu, N. Toma. Forme de organizare a activității didactice și de asigurare a continuității între ciclurile învățământului superior. În: Acta et commentationes. Seria Științe ale Educației, nr. 1(10), 2017, pp. 169-178.

12 N. Bennett, C. G. Carre. Learning to Teach. London: Routledge, 1993.

planifică prelegerea bazându-se pe experiența sa, luând în considerație pregătirea studenților, plus resursele disponibile în care se încorporează toate ingredientele necesare unei prelegeri, cum ar fi: scopul, obiectivele, conținutul, mijloacele audio-vizuale etc. Metodologia pregătirii prelegerilor va depinde de tipologia cursurilor: 1) introductive/de inițiere; tematice; de sinteză; 2) teoretice; practice/aplicative; modular-integrative (*sandwich*). În conformitate cu paradigma metodelor, se disting: 3) prelegerea clasică; dezbateri; prelegere-dezbateri; prelegere-conferință; prelegere problematizată.

- b) *Conținutul prelegerii*. Cadrul didactic va opta pentru acel model de conținut pe care-l consideră mai util și eficient. În procesul de proiectare profesorul urmează a ține cont de curricula universitară în raport cu orele planificate pentru cursul dat. Profesorul va selecta cel mai potrivit conținut care se potrivește scopului: crearea interesului în rândul studenților; asigurarea unei atmosfere sănătoasă în sala de clasă; explicarea la un nivel profesional tema; evaluarea rezultatelor învățării. *Conținutul propriu-zis* prelegerii va fi conform cu respectarea următoarelor reguli: 1) definirea clară a subiectului sau a problemei care va fi abordată; 2) a ține cont de nivelul de competențe ale studenților; 3) stabilirea coerenței dintre finalități — conținut — și evaluare; 4) aprecierea raționamentului valoric, a intereselor și preocupărilor studenților.
- c) Recurgând la *derularea prelegerii* profesorul va trebui să aleagă o metodă de lucru care să ghideze activitatea sa, ducând la rezultate satisfăcătoare în concordanță cu obiectivele propuse. Derularea prelegerii se va desfășura *po-vestind, explicând, interpretând, comparând și contrastând*.

Povestirea/Expunerea este cea mai veche metodă de predare. Dreptul însă se distinge de celelalte domenii prin faptul că folosește limbajul juridic drept mijloc de expresie, textele constituind principalul său instrument. Trăsăturile lingvistice ale dreptului organizează discursul juridic al profesorului într-un cadru instituțional bine stabilit. În realizarea acestei metode accentul se pune pe prezentarea conținutului cu respectarea unui minim de exigențe, și anume: a) conținuturile prezentate vor fi veridice, convingătoare și bine documentate; b) volumul de informație va fi rezonabil, în raport cu experiența de învățare a studenților; c) expunerea să aibă o idee centrală expusă într-o succesiune logică, respectiv ideile să decurgă unele din altele; d) va utiliza un limbaj și stil adecvat nivelului auditoriului cu claritate logică și corectitudine gramaticală. Această metoda oferă studenților o pregătire în ascultare, o oportunitate pentru o mai bună înțelegere a subiectelor. Însă, cu toate părțile pozitive această metodă este monotona, îi face pe studenți ascultători „pasivi“. Nu creează spațiu pentru activitatea studenților prin acțiune. Nu sunt luate în considerare caracteristicile individuale ale studentului. Nu dezvoltă puterea de rezonanță a studenților, devine monotonă pentru studenți.

O altă formă de expunere este *explicația* în care predomină argumentarea rațională și elementele descriptive. Tipurile de explicații în prelegeri sunt interpretative, descriptive și raționale. Explicațiile profesorului s-ar putea structura în jurul în-

trebărilor, de exemplu.: „Ce?“ „Cum?“ „De ce?“ „Când?“ și „Unde?“. Astfel, profesorul își însoțește expunerea cu explicarea termenilor, definițiilor, ideilor, conceptelor, de justificare și argumentare a unor afirmații, principii, fenomene, legi etc. Metodă urmărește ca studenții să perceapă pe deplin informația ce li se comunică. Este ușor de folosit și este eficace, deoarece, într-un timp relativ scurt studenții își precizează toate aranjamentele pe care aceștia nu le-au înțeles în mod corespunzător.

În comunicarea orală dialogată profesorul poate interveni cu o tehnică a întrebărilor și răspunsurilor — *conversația*. Conversația stabilește o relație și o comunicare apropiată și eficientă între profesor și student, permițând o activitate profesională eminentă, care poate asigura progresul învățării și satisfacția acesteia¹³. Conversația ca să fie eficientă și să dea rezultate, dialogul profesor-student trebuie să respecte anumite condiții: să ofere studentului mai multă libertate de inițiativă, de căutare și descoperire; să solicite inteligența productivă, spontaneitatea și curiozitatea studentului; să solicite schimbul de informații și manifestarea spiritului critic; să asigure participarea efectivă a studentului la toate fazele elaborării cunoștințelor; să solicite operațiile fundamentale ale activității mintale; să lase studentului grija de a aduna și a ordona elementele necesare soluționării sarcinii; să permită studentului să pună, la rândul său, întrebări profesorului și colegilor săi și să-i antreneze în evaluarea soluției elaborate¹⁴.

O prelegere clasică demonstrează beneficiile prezentării informațiilor într-un mod care activează structurile de cunoștințe existente la student. O metodă dinamică de învățare ar fi *generarea și recuperarea informației*, care duc la producerea de noi informații. Iar, *interpretarea* are loc atunci când informațiile prezentate de către profesor se potrivesc cu ceea ce este deja cunoscut de către studenți. Regenerarea informațiilor din memorie studentului este în sine un eveniment de învățare eficace. Într-adevăr, orice informație care poate fi interpretată prin asocieri cu cunoștințe, imagini vizuale, grafice, figuri, diapozitive sau filme va fi mai ușor de învățat decât informația neinterpretată. O modalitate de a încuraja imaginile mentale este de a îmbunătăți prelegerile cu *exemple*.

O metodă eficientă de creștere a variabilității învățării prin comparare este de a oferi studenților *analogii*. O analogie este un proces de identificare a asemănărilor între două concepte, evenimente, fenomene etc. Din punct de vedere didactic, utilizarea de analogii poate spori învățarea, deschizând noi perspective. Utilizarea analogiei în predare include informații cunoscute (*sursa/analogia*) pentru a explica studentului ceva mai complex sau pentru a-l ajuta să înțeleagă ceva nou (ținta). Modelul de predare cu analogie este unul practic și utilizabil¹⁵, care începe prin prezentarea studenților con-

13 C. Lașcu. Conversația — metodă didactică la lecția de limbă și literatură română. În: Univers pedagogic, Nr. 4(72), 2021, p. 35.

14 I. Albușescu, M. Albușescu. Predarea și învățarea disciplinelor socio-umane. Elemente de didactică. Iași: Polirom, 2000. p. 126.

15 R. Duit. Despre rolul analogiilor și metaforelor în învățarea științei. În: Science Education, nr. 75 (6), 1991, pp. 649-672.

ceptului „țintă“, apoi prezintă „analogia“. Apoi, profesorul îi conduce pe studenți prin caracteristici comparative ale „țintei“ și „analogiei“. Pasul final este de a indica unde se defectează analogia. Acești pași ajută la asigurarea faptului că studenții văd aceleași asemănări pe care le are în vedere profesorul pentru a ajunge la atingerea aceluiași obiectiv. Găsirea analogiei relaționale potrivite este crucială, astfel încât profesorii au nevoie de un repertoriu bine pregătit de analogii încercate și testate¹⁶.

Trebuie de menționat că, din punct de vedere juridic analogia este înțeleasă ca reprezentând mijlocul prin care o dispoziție legală este aplicată unei situații similare ce nu face parte din tiparul clasic prevăzut de norma de reglementare. Analogia se poate regăsi în două ipostaze, în primul rând, prin aplicarea normei la situații similare, deci ne prevăzute expres, denumită și analogia legii iar în al doilea rând, prin recurgerea la principiile generale ale dreptului ca o măsură în vederea complinirii unei lacune legislative, procedeu denumit și analogia dreptului¹⁷.

Descriind avantajele de raționament prin analogie, C. Sunstein a observat că „raționamentul analogic introduce un grad de stabilitate și predictibilitate“¹⁸. Chiar dacă analogia joacă un rol central în raționamentul juridic, modul de analogizare deseori „este prost învățat și prost practicat“¹⁹. Un exemplu clar de analogie juridică este raționamentul jurisprudenței: „*analogi anteriori* — numit *precedent*, folosit pentru a anticipa, explica sau justifica rezultatul cazului confuz în prezent“²⁰. Și, *inferența* este legată de analogie. Deci, profesorul va lua o serie de cazuri izolate și va încerca să le explice studenților printr-o regulă generală care acoperă cazurile examinate. Cel mai bun exemplu în acest sens ar fi *ejusdem generis* al interpretării statutare, care înseamnă „de același fel, gen sau natură“²¹. În plus, în cadrul legii putem găsi numeroase exemple în acest sens.

Alături de metodele expuse anterior în procesul derulării prelegerii metodele *deductivă* și *inductivă* de predare sunt importante, însă uneori se opun între ele în multe aspecte. Principala diferență fiind direcția fluxului de informații: în predarea inductivă este de la simplu la general, în predarea deductivă este de la general la simplu.

Inducția, susține Gh. Mihai, în calitate de raționament care unește realul ideal cu realul rațiunii, contribuie la elaborarea răspunsului probatoriu favorabil alternativei

16 Idem

17 M.-I. Grigore-Rădulescu. Analogia legii și analogia dreptului. Aspecte teoretice și consecințe practice. În: Revista Pandectele Române nr. 6, 2014. Disponibil: <https://www.juridice.ro/436899/maria-irina-grigore-radulescu-analogia-legii-si-analogia-dreptului-aspecte-teoretice-si-consecinte-practice.html>

18 C. Sunstein. On Analogical Reasoning. În: Harvard Law Review, Vol. 106, No. 3, 1993, pp. 741-791.

19 D. Hunter. Teaching and Using Analogy in Law. În: Journal of the Association of Legal Writing Directors, Vol. 2, 2008, p.151.

20 E. Levi. An Introduction to Legal Reasoning. University of Chicago Law Review, 1948, pp. 501-574.

21 R. Bird. Osborn's Concise Law Dictionary. 7-th ed., Sweet & Maxwell 1983.

alese prin întemeierea lui pe informațiile cuprinse în mijloacele de probă. El propune trei modalități de întemeiere inductivă²²: a) concordanța informațiilor, care arată că evenimentul de probat a avut loc în asociație cu altele asemănătoare; b) diferența între informații; c) concordanța și diferența informațiilor. Prin aceste trei modalități se ea în calcul faptul că în întemeierea inductivă se are în vedere atât cantitatea de informații obținută de la un mijloc de probă, cât și specificitatea acelei informații sau valoarea ei intrinsecă în cazul de referință, operându-se ierarhizări între termeni folosiți, astfel încât fiecare analiză să conțină cel puțin o selecție și un temei²³. Metoda inducției poate fi aplicată atunci, când ne bazăm pe experiență, ce ne poate da numai cunoașterea faptelor particulare, cu scopul de a trage din acestea adevăruri generale. Prin caracterul său intuitiv și prin tendința către generalitate inducția îndeplinește un rol creator, raționamentul inductiv putând fi de folos în activitatea de legiferare și în activitatea de aplicare a dreptului.²⁴

Ca condiție, predarea *inductivă* cuprinde o serie de metode de instruire, cum ar fi *metoda cazului (case method)* prin: *investigare, problematizare, studiul de caz, proiectare, descoperire* etc. Având multe caracteristici comune ele, în primul rând, sunt centrate pe student, ceea ce înseamnă că impun mai multe responsabilități pentru propria lor învățare decât o face abordarea deductivă tradițională bazată pe prelegeri (clasică). Toate sunt metode constructiviste, fundamentându-se pe principiul conform căruia studenții își construiesc propriile versiuni ale realității juridice și nu absorb pur și simplu versiunile prezentate de profesor. Diferențele între aceste metode inductive este produsul final, de exemplu, metoda bazată pe proiect se finalizează cu un raport scris și/sau oral, în timp ce produsul final a unei anchete poate fi un simplu răspuns la o întrebare.

Deci, când vorbim de inducție ca metodă nu ne referim la evitarea totală a prelegerii ci punem accentul pe predarea în care inducția precede deducția. Metoda cercetării unui fenomen prin propunerea unor ipoteze și deducția concluziilor din aceste ipoteze este cunoscută ca *metodă deductivă*. Deducția este un proces de raționament logic a condițiilor ce determină posibilitatea dreptului și a cunoașterii sale. Deducția ne poate oferi posibilitatea, de exemplu, „de a găsi un criteriu despre ceea ce este dreptul cu scopul de a-l deosebi pe el de alte fenomene sociale, de morală, religie etc.

Abordarea combinată (*deductiv-inductivă*) este deosebit de utilă în cazul, când profesorul va analiza diverse fenomene. Investigațiile au demonstrat că „metoda combinată se dovedește a fi mai productivă pentru sfera dreptului, ea implicând, prin

22 Gh. Mihai. Elemente constructive de argumentare juridical. Bucuresti: Ed. Acad. Romane, 1982, p.76.

23 https://www.scribub.com/stiinta/drept/Metodele-rationamentului-jurid34797.php#google_vignette

24 V. Capcelea. Influența filosofiei dreptului asupra cercetărilor științifice în științele juridice. În: Buletinul Științific al Universității de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu“ din Cahul, №. 2 (4), 2016, pp. 8-9.

îmbinarea deducției și inducției, o legătură structurală, o interacțiune între aspectele teoretice și cele empirice, datul empiric dovedindu-se a avea semnificație numai dacă permite o anumită generalizare, iar aspectele teoretice sunt relevante și semnificative dacă permit verificarea empirică²⁵.

După cum vedem, *prelegerea* ca un eveniment public creează un potențial de comunicare în două sensuri — legătură vizuală și auditivă de contact între profesor și student. Această situație a comunicării este ceea ce face prelegerea mai ușor de ascultat și de reținut decât materialul scris. Dar, D. Bligh examinând, cercetările referitoare la atenția studenților, la memorarea materiei predate și la motivația acestora a concluzionat: „Vedem dovezi... pentru a presupune că prelegerile nu ar trebui să dureze mai mult de douăzeci până la treizeci de minute — cel puțin fără tehnici pentru a nuanța stimularea²⁶. Cercetările au demonstrat faptul, că concentrarea studenților crește brusc, atingând maximul în 10-15 min, iar ulterior scade constant²⁷. Astfel, profesorii ar trebui să încorporeze strategii scurte de învățare activă în timpul prelegerii care pot atenua mult din formatul devierilor unei prelegeri tradiționale²⁸. M. Rowe propune a folosi „procedura de pauză” — o strategie de învățare activă care necesită foarte puțin timp de clasă. Conform autoarei, întreruperea prelegerii după fiecare 13-28 de minute va îmbunătăți semnificativ învățarea studenților²⁹. Astfel, această metodă dezvoltă anumite abilități, iar profesorul poate face o evaluare cu privire la gradul de diferențiere în înțelegerea și învățarea materiei predate de către studenți

În timpul derulării prelegerii, nu vom uita și de cel mai „vechi ajutor vizual”, *scrierea cu cretă* pe o tablă cu avantajele și dezavantajele sale. Cele mai deosebite caractere ale sale sunt spontaneitatea și flexibilitatea, oferind profesorului posibilitatea de a se concentra rapid asupra oricărei idei în orice moment. Dar și atunci când scrisul de mână este excepțional, un text „cretos” este greu de observat de la orice distanță. Privită din rândul din spate al unei săli de clasă spațioasă, tabla în sine poate fi privită ca un timbru poștal. Pe acest motiv, în unele cazuri, utilitatea tablei este anulată din start. O altă problemă cu tabla ar fi materialul necesar de prezentat: scheme, diagrame, desene, un citat, un regulament, care vor consuma prea mult timp pentru a fi scris în timpul orei.

Credem că anume aceste și alte motive au adus un interes pentru renovarea formatului de prelegere în ultimele decenii. Mai ales, în contextul noilor viziuni asupra învățământului superior prevăzute de Declarația UNESCO (1998) și Declarația de la Bologna (1999). Noul concept de învățământ superior pune accentul pe:

25 I. Biriș. Valorile dreptului și logica intențională . Arad: Ed. Servo-Sat, 1996. p. 30.

26 D. Bligh. What's the Use of Lectures? San Francisco: Jossey-Bass, 2000. p. 56.

27 J. Stuart, R. J. Rutherford. Medical student concentration during lectures. Lancet, nr. 2, 1978, pp. 514-16.

28 Bonwell, Charles C. Enhancing the Lecture: Revitalizing a Traditional Format. Using Active Learning in College Classes. NDTL. 1996; 67:31-44.

29 M. B. Rowe. Wait Time: Slowing Down May Be A Way of Speeding Up! În: Journal of Teacher Education, 1986, p.37.

- învățământul activ în raport cu cel pasiv;
- înțelegerea în învățarea aprofundată;
- creșterea nivelului de responsabilizare și conștientizare a studenților;
- sporirea gradului de autonomie în cadrul activităților;
- interdependența student-profesor;
- abordarea reflexivă a procesului de predare-învățare-evaluare³⁰.

Învățarea activă presupune implicarea directă a studenților în procesul de învățare. Utilizează metode în care elevii învață conceptul prin practică. Este orientată spre student. Stimulează reflecția individuală, făcând apel la experiențele de învățare anterior traversate. Responsabilitatea învățării este asumată de către student. Profesorul joacă rolul unui facilitator care creează un mediu favorabil pentru ca studentul să dobândească cunoștințe. Promovează gândirea divergentă la studenți, ceea ce duce la generarea de idei creative sau unice³¹.

Pentru a crește implicarea studenților în sala de clasă ajungem la concluzia că învățarea activă este deosebit de potrivită pentru studenții de la drept. Această formă de învățare necesită ca studenții să dețină o gândire de ordin superior, implicându-i în analiză, sinteză și evaluarea informațiilor îmbunătățește stimularea memoriei și reținerea de cunoștințe într-un mod mai profund și semnificativ. Astfel, formatul tradițional al prelegerilor necesită înlocuirea lor cu abordări de învățare activă care oferă studentului oportunitatea de a vorbi, a interacționa, a scrie, a citi și a analiza în mod convingător asupra conținutului, ideilor și problemelor unui curs universitar.

În aceste situații, noile tehnologii modelează din ce în ce mai mult comunicarea în direct a profesorului (*based learning*). Ca urmare, prelegerile sunt identificate aci ca o „practică” activă de învățare.

Prelegerea interactivă reprezintă o interacțiune continuă cu auditoriul, care, la prima vedere, este o activitate spontană, dar de fapt este planificată și bine dirijată de profesor. Scopul acestor prelegeri este crearea unui mediu confortabil pentru învățare. Încorporând strategiile învățării, profesorul implica studenții în procesul de învățare, oferind resurse și materiale de curs pe care studentul le poate explora înainte sau imediat după orele de auditoriu.

Pentru a ridica implicarea studenților în auditoriu ajungem la concluzia că învățarea activă este deosebit de potrivită pentru studenții de la drept. Această formă de învățare necesită ca studenții să dețină o gândire de ordin superior, implicându-i în analiză, sinteză și evaluarea informațiilor ce îmbunătățesc stimularea memoriei și reținerea de cunoștințe într-un mod mai profund și semnificativ. Astfel, formatul tradițional al prelegerilor necesită înlocuirea lor cu abordări de învățare activă care oferă studentului oportunitatea de a vorbi, a interacționa, a scrie, a citi și a analiza în mod convingător asupra conținutului, ideilor și problemelor unui curs universitar.

30 L. Ungureanu. Învățarea centrată pe student — deziderat al procesului Bologna. În: Meridian Ingineresc, nr. 1, 2015, p.118.

31 <https://www.kinderpedia.co/ro/invatarea-activa-vs-pasiva.html>

În aceste situații, noile tehnologii modelează din ce în ce mai mult comunicarea în direct a profesorului (*based learning*). Ca urmare, prelegerile sunt identificate aici ca o „practică” activă de învățare. Pe de altă parte, un studiu comparativ al lui R. Morgan³² dovedește că, prelegerea tradițională combinată cu *metoda discuției* versus învățarea activă și cooperantă a dus la o reținere valoroasă a materialului în rândul studenților. Cursurile bazate pe discuții stimulează învățarea prin expunerea studenților la perspectivele colegilor de clasă și le cer să dezvolte abilități cognitive de nivel superior, pe măsură ce folosesc dovezi pentru a-și articula punctele de vedere, încadra argumente, rezuma și/sau apăra pozițiile lor și poate face compromisiuri. Pentru ca o prelegere să fie eficientă, trebuie să includă activități care să oblige studentul să mânuiască intelectual informațiile primite. Într-adevăr, mulți profesori fac acest lucru, oprindu-se și cerând comentarii sau punând întrebări pe parcursul prelegerii — dar mulți nu o fac.

Prelegerea discuție sau prelegerea dialog încurajează studenții de a fi mai activi în sală. Interacțiune poate avea loc în trei moduri: 1) profesor-clasă; 2) profesor-student; 3) student-profesor. Tipurile de astfel de prelegeri sunt destul de variate și cu siguranță utilizate în predarea dreptului³³.

O metodă originală de predare în cadrul prelegerii-discuție este *dialogul analitic*, care asigură o navigare prin materialul predat la prelegeri și are drept scop explorarea conceptelor, principiilor și ideilor juridice. Activitatea este una cooperantă în care profesorul și studentul acționează pentru a înțelege mai detaliat o problemă. O provocare pentru profesori este oferirea unui mediu de învățare activ pentru studenți, începând cu primul an de studii. Aici, ei pot interveni cu metode de formare și instruire participative care se bazează, în special, „pe examinarea problemelor” individual, „sau în grupuri mici și pe discuții dirijate, pentru a obține din partea tuturor studenților prezenți o participare deosebit de activă la rezolvarea problemelor propuse”.

Euristica asociată cu sistemul dialogurilor, conversațiilor a fost folosit cu pricepere încă de Socrate (469-399 î.Hr.), de la al cărui nume vine termenul de „convorbire socratică”. *Metoda „Socratică”* (folosită pentru prima dată ca tehnică de predare la drept de către Christopher Columbus Langdell, decanul facultății de drept de la Harvard între 1870—1895) este unul dintre multiplele instrumente pe care le folosește profesorul pentru a ajuta studenții să devină juriști. Profesorul poate interveni cu discursul socratic, care cere de la participanți să comunice, să dezvolte și să susțină anumite poziții cu privire la subiect. Profesori poate interoga un student la întâmplare sau conform listei pentru a se asigura că toți studenții au fost evaluați cel puțin o dată-două ori pe parcursul semestrului. Metoda Socratică ca metodă de învățarea participativă le acordă studenților posibilitatea de a gândi, le oferă un stimulent puternic

32 R. Morgan, J. Whorton, C. Gunsalus. A comparison of short term and long term retention: Lecture combined with discussion versus cooperative learning. În: *Journal of Instructional Psychology*, 27(1), 2000, pp. 53-58.

33 B. Bretan. Metode de activare a studenților în cadrul prelegerilor. În: *Didactica Universitară. Aplicații în domeniul disciplinelor socio-umane*. Cluj-Napoca: Argonaut, 2006, pp. 77-81.

pentru a-și îndeplini responsabilitățile, îi încurajează să se pregătească pentru clasă, învățând mai mult în afara orelor.

Prelegerea cu utilizarea scalei de discuție (propusă de Cynthia Beresford și Tessa Woodward) se materializează într-un bilețel, care va conține una sau câteva propoziții (întrebări), urmată de o scală valorică. Profesorul va selecta ideile principale ale discursului său, notându-le una câte una în bilețele diferite. Conținutul trebuie bine gândit, încât să provoace interesul studenților de a polemiza asupra întrebărilor (de exemplu, „Talmudul este un izvor formal al dreptului?“). La începutul prelegerii, fiecare student va primi acest bilețel. Răspunsul va fi prezentat în scris, acordându-i 5-10 min pentru fiecare întrebare. Apoi vor avea loc scurte dezbateri între studenți referitor la punctele de vedere propuse de profesor. Scala valorică este utilizată pentru evaluarea fiecare item (variind, de exemplu, de la 5 = „Sunt de acord“, 4 = „De acord“, 3 = „Neutru“, 2 = „Nu sunt de acord“ și 1 = „Total dezacord“). După expirarea timpului acordat discuțiilor, urmează prelegerea propriu-zisă. Metoda dată oferă anumite avantaje: la început concentrează atenția studenților asupra temei din curs, având posibilitatea să treacă în revistă opiniile asupra unui anumit subiect; prelegerea este urmărită mult mai relaxat, studenții fiind deja familiarizați cu subiectele ce vor fi expuse.

Discuția, ca tehnică de predare este importantă pentru învățarea disciplinelor la drept, întrucât îi favorizează pe studenți să proceseze mai detaliat informațiile, îi determină să exerseze gândirea abstractă la materialul propus, să aleagă să lucreze în grupuri mici sau să aleagă jocul de rol etc. Însă, în realizarea acestui tip de discuții sunt necesare anumite abilități profesionale ce diferă de cele ale expunerii tradiționale — *prelegerea cu utilizarea grupurilor de discuție*. Una din variante ale realizării, ar fi să începem cu o întrebare care îi determină pe studenți să se gândească la subiect, de exemplu: „Pedeapsa cu moartea pro și contra!?“ Odată ce am adunat suficiente răspunsuri, le vom analiza și vom lua anumite decizii în funcție de informația ce s-a acumulat din discurs. Această metodă permite o comunicare directă a informațiilor și punctelor de vedere. Tehnica discuției este o metodă simplă și ușor de planificat și realizat de către profesor. Permite clarificarea și validarea logică a informației pe măsură ce discuția se dezvoltă și permite exprimarea a cel puțin două puncte de vedere.

În ultimele două decenii, termenul „*învățare bazată pe probleme*“ a început să fie folosit în literatura de specialitate pentru a consemna un mod de activitate sub îndrumarea unui profesor în care participă grupuri mici de studenți cu scopul rezolvării unor probleme autentice. Însă, această metodă nu este una nouă, ci o evoluție ale inovațiilor educaționale, care au fost dezvoltate în jurul anilor ‘70 de Howard Barrows la Universitatea McMaster, specialitatea de medicină³⁴.

Una din variantele acestei metode este și *prelegerea bazată pe problematizare (problem-based learning)*. PBL este o metodă de învățare activă centrată pe student, în care ei lucrează în grup cu scopul de a rezolva probleme în mod autonom, de a decide

34 H. S. Barrows, V. Neufeld.. The „McMaster Philosophy“: An approach to medical education. În: Journal of Medical Education, 49, 1974, pp. 1040-1050.

care informație este relevantă și care aptitudini sunt necesare pentru a da un răspuns corect predeterminat³⁵. De fapt este în proces de rezolvare a unei probleme în care studenții nu doar dobândesc cunoștințe de domeniu, ci și întocmesc anumite proiecte adecvate de cunoștințe a informațiilor învățate.

Se propun respectarea anumitor etape în realizarea acestui proces³⁶:

- citirea și identificarea problemei (participanții folosesc eficient resursele grupului de lucru și se bazează pe conceptul de învățare *colaborativă*);
- identificarea părților și preocupările părților (de exemplu, părțile — cumpărătorul și posibilul inculpat; interesele cumpărătorului *vs* interesele posibilului inculpat, rolul procuraturii, instanțelor, societății civile etc., toate pot fi relevante din punct de vedere practic, legal, social și normativ);
- stabilirea cronologiei evenimentelor din scenariu (legăturii de fapt și de drept) care este determinată de ceea ce s-a întâmplat;
- schițarea logică a „problemei“ (analizează, în sensul cel mai larg, ceea ce ar putea cuprinde scenariul, luând în considerare prevederile legislației);
- identificarea și calificarea problemei (rezumarea problemei);
- sistematizarea informației (sinteza și analiza tuturor ideilor. Se recomandă un *Smartboards* unde problemele identificate pot fi schițate fizic pe tablă (tabla electronică) pentru a grupa datele, caracterele, indicii etc. cu aspecte comune);
- definirea rezultatelor învățării (identificarea problemei);
- planificarea și efectuarea cercetării asupra problemei (în evoluție, abordare multidisciplinară);
- delimitarea rezultatelor (grupul raportează concluziile cercetării lor asupra problemei profesorului, sau membrilor comisiei de practică);
- verificarea rezultatelor învățării (profesorul va verifica fiecare rezultat pentru a se asigura că „răspunsurile“ date sunt adecvate). Respectarea acestor condiții permite o evaluare proprie a nivelului de cunoștințe căpătate asupra unui anumit subiect, au capacitatea de a dezvolta strategii de abordare a acestor categorii de probleme.

Profesorul capătă un rol de orientare spre rezolvarea unei probleme. În procesul de luare a deciziilor, acesta acționează în calitate de promotor, făcând pronosticuri și oferind opinii. Implementarea acestor prelegeri ar avea la bază câteva principii: problemele propuse în discuție să fie autentice; accentul se pune pe învățare de colaborare (grupuri mici); învățare autonomă; abordare multidisciplinară³⁷.

Prelegerea bazată pe problematizare este o alternativă atrăgătoare la formele mai tradiționale de îndrumare, dar acest lucru dezvăluie și o aparentă contradicție. PBL pare o metodă adecvată pentru studiul juridic (la așa cursuri ca: dreptul penal și civil,

35 M. Savin-Baden. Problem-Based Learning“ in Miriam E David and Marilyn J Amey (eds), *The SAGE Encyclopedia of Higher Education* (SAGE Publications, Inc 2020, 1201.

36 propuse și adaptate de University of York's medical school the York Law School

37 G. Winder. Problem-Based Learning: Revolutionizing Law Enforcement Training. <https://www.linkedin.com/pulse/problem-based-learning-revolutionizing-law-training-gracie-winder/>

procedură penală și civilă, dreptul muncii etc.), dar este rar folosit și este dificil de implementat structural pe parcursul unui curs integral. În plus, personalul didactic înțelege greșit natura prelegerii bazate pe problematizare, deseori văzută ca o resursă consumatoare de timp. Cu o evaluare dificilă, deoarece studenții lucrează în grup. Și, deseori se militează împotriva implementării de noi practici, sau metoda este pur și simplu devalorizată.

O modalitate de a furniza informațiile, de a face conținutul informațional mai dinamic, mai memorabil și mai accesibil la prelegeri este oportunitatea să profităm de multimedia. În termeni simpli, la o *prelegere multimedia* „studenții pot să învețe mai ușor, să înțeleagă și să memoreze materialul pe care l-au învățat prin implicarea activă în procesul de învățare”³⁸. Resursele pot include lecturi, videoclipuri, probleme etc.

Într-o prelegere tipică, studenții trebuie să-și împartă *atenția* între informațiile verbale și vizuale furnizate de profesor. Folosirea *metodei demonstrației* în cadrul acestor prelegeri este una mai rezonabilă, mult mai pătrunzătoare decât alte tipuri de metode și este mai ușor de evitat reacția auditoriului. Demonstrând, profesorul adeverește studenților un proces, o situație, un eveniment, o secvență de desfășurare a unei activități care sunt studiate într-o formă reală sau sub formă de imitație prin utilizarea diferitelor instrumente mass-media care sunt relevante pentru subiect pentru a facilita învățarea studenților³⁹.

Instrumentele moderne de predare, cum ar fi *PowerPoint* și alte prezentări asistate de calculator, par să ne facă mai susceptibili la crearea unor condiții de atenție dirijată pentru student. Saltul epocii digitale în învățământul superior a făcut ca profesorii, care predau disciplinele juridice, să îmbrățișeze din ce în ce mai mult cu *software-ul PowerPoint* (PP). Prin urmare, *PowerPoint*-ul este considerat un instrument de instruire dinamic, prin intermediul căruia, studenții vor audia o prelegere mai ușor, folosind mai multe dintre simțurile sale cu care pot clarifica o afirmație, pot elimina ambiguitatea, pot adăuga și comenta detalii. Într-un studiu realizat de Wharton Business School s-a susținut că oamenii își amintesc 10% din ceea ce citesc; 20% din ceea ce aud; 30% din ceea ce văd și 70% din ceea ce văd și aud⁴⁰.

Astfel, instrumentele vizuale de tip *PowerPoint* pot îmbunătăți comunicarea în cadrul derulării prelegerii pe motiv că: a) se obține o mai bună atenție a studenților; b) se adăugă varietate conținutului; c) se economisește timp, când se explică unele subiecte mai complicate; d) se pot introduce, rezuma sau integra idei în contextul subiectului analizat; e) se ilustrează anumite informații care pot fi explicate doar grafic etc.

38 I. Vișcu. Continuitatea învățării active: alegerea activităților de îmbunătățire a procesului de învățare a studenților în sala de curs. 2019, pp. 110-115. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/volumul_I_2019-110-115.pdf

39 J. van den Akker, K. Gravemeijer, S. McKenney, N. Nieveen. Introducing educational design research. 2006. pp.1-8. file:///C:/Users/User/Downloads/EducationalDesignResearchUpdated.pdf

40 P. McCarthy, C. Hatcher. Speaking Persuasively: How to make the most of your presentations, Allen & Unwin Pty Ltd, Sydney, 1996, p 151.

Software-ul *PowerPoint* ca instrument de instruire este conceput mai bine color decât alb-negru, ceea ce impune profesorul să respecte sau cel puțin să ia în considerație principiile instrucțiunilor de bază ale proiectării *slide*-urilor ce ține, de exemplu, de dimensiunea textului, marcatorilor, încadrarea și aspectul diapozitivelor.

Fiind titularul cursului „Teoria generală a dreptului” prelegerile sunt planificate în primul semestru al anului întâi de studii licență, care se realizează câte una/două prelegeri pe săptămână (46 ore) la un grup de 70 studenți și prezentările *PowerPoint* fiind integrate în fiecare prelegere. Estimez, că cu *PowerPoint* pierzi posibilitatea spontană și liberă de a utiliza tabla, dar obții o imagine clară, care poate fi mărită pentru a se potrivi celei mai mari săli de clasă. De asemenea, obții abilitatea de a crea diagrame; a afișa imagini, care pot fi utile. Cât de captivante pot fi *slide*-urile, de exemplu la cursul de criminalistică (plan-schiță a locului faptei, foto-robotul etc.) și criminologie (personalitatea infractorului sau a victimei) sau să se evidențieze o decizie judecătorească, un contract sau un testament.

Una dintre cele mai bune modalități de a stimula implicarea studenților este încorporarea multimedia în prezentările *PowerPoint*. O valoare specială o are utilizarea imaginilor, videoclipurilor și DVD-uri. Fiind instrumente utile pentru a realiza prelegerea mai cuprinzător și pentru a ajuta studenții să memorizeze informațiile mai eficient ele pot consolida mai complex înțelegerea de către studenți a subiectelor, permițându-le atingerea întregului său potențial și creșterea performanței academice. Acestea ar fi potrivite, de exemplu, la cursurile de drept constituțional, procedura civilă și penală, criminalistică etc., care ar putea exprima dinamic documentarea istorică a anumitor evenimente, declarația de deschidere a ședinței de judecată, audierea martorului sau inculpatului, acțiunile polițistului în efectuarea percheziției etc.

Ca rezultat, prelegerea multimedia este apreciată ca o modalitate benefică de a derula conținutul complex a unui curs, iar instrumentele vizuale pot sprijini studenții să analizeze materialul și să părăsească sala de clasă cu înțelegerea deplină a conținutului prelegerii. Concomitent, pe un diapozitiv *PowerPoint* poți insera un *link* care te poate deplasa cu studenții tăi către un anumit *site web*. De exemplu, dacă predați penal-ul sau civil-ul puteți naviga direct dintr-un diapozitiv *PowerPoint* pe portalului național al instanțelor sau pe *site*-ul web al Biroului Național de Statistică care prezintă informația, de exemplu, privind activitatea companiilor de asigurări etc. În plus, avantajul unei pagini *web* de curs oferă un mijloc eficient de a transmite studentului informații detaliate despre curs, vă încurajează să adunați resurse pentru studenții dvs., care să fie atât de ușor accesibile. Din propria experiență educațională studenții cu siguranță sunt familiarizați cu navigarea pe internet. Deci, vor putea pe deplin utiliza *pagina web* pentru a primi informații detaliate despre curs (curriculum cursului, tematica prelegerilor, subiecte, bibliografie, chestionare, teste etc.).

În zilele noastre, *e-learning* este una dintre cele mai agreate forme de educație *online*. Popularitatea sa este legată în principal de faptul că oferă oportunitatea educației la distanță datorită utilizării proceselor și *software*-ului care creează cursuri *online*⁴¹.

41 S. Hernik. The moodle platform's lesson module as an example of effective e-Learning. În: Technical transactions 4-M, 2015, pp. 51-58. file:///C:/Users/User/Downloads/Mechanika-4-M(26)-5.pdf

În raport cu cele enunțate anterior, platformele de învățare ne dau o șansă nu doar pentru a conduce cursul/cursurile, dar și a comunica cu studenții în cadrul unui curs online. Acest tip de educație se numește *blended learning*⁴² — combină educația față în față cu e-learning.

Una dintre soluții utilizate este platforma *Moodle (Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment)*, sistemul care ajută învățării la distanță. Este o platformă educațională populară, are peste Moodle — fondată de australianul Martin Dougiamas — este cel mai popular sistem deschis și gratuit de management al învățării din lume (<https://moodle.org/>), utilizat în 245 de țări, cu comunicarea în peste 100 de limbi, cu un număr de 37.064.153 cursuri, 278.000.000 utilizatori, peste 1.580.000.000 înrolări. În Republica Moldova, platforma Moodle este utilizată de 34 de site-uri, unele dintre ele fiind private.

Moodle admite crearea de pagini educaționale care permit predarea și învățarea la distanță. Oferă o interfață ușoară și binevoitoare cu utilizatorul, care se caracterizează printr-un management personalizat. Acest lucru este posibil datorită setării opțiunilor care sunt conectate cu următoarele elemente: disponibilitatea cursurilor, înscriere la curs, programa cursului. Oferă instrumente de organizare în timp a activităților din cadrul programelor de formare profesională și include: prelegeri, seminare, studii de caz, dezbateri, autoevaluări, evaluarea studenților. De asemenea, oferă posibilitatea de a gestiona resursele de formare profesională, precum: suporturi cadru de curs, materiale didactice auxiliare, fișiere audio sau video, precum și alte informații privind evoluția procesului de formare profesională.

Forma de învățare combinată (*hibrid*) tocmai descrisă oferă posibilitatea de a îmbunătăți interacțiunea față în față între studenți și între studenți și profesor. Conceptul de învățare hibridă nu este doar o combinație de instruire online și tehnica de învățare „față-în-față”⁴³. Mai degrabă, se concentrează pe optimizarea atingerii obiectivelor de învățare prin aplicarea tehnologiilor de învățare „corecte”, pentru a adapta învățarea „corectă” cu persoana „potrivită” la momentul „potrivit”⁴⁴. Cursurile hibride oferă o combinație de abordări tradiționale și online de predare, intenția fiind de a oferi beneficiile întâlnirilor de clasă cu cronometrare strategică, împreună cu comoditatea activităților de învățare online⁴⁵.

Această din urmă este foarte importantă, „deoarece este unul dintre factorii care încurajează sau descurajează procesul de învățare — adică abordarea pe care o au

42 Idem p. 53. J. Kusiak. Wprowadzenie do e-learningu, Uczelnianie Wydawnictwa Naukowo-Dydaktyczne AGH, Kraków 2008, p. 7.

43 J. Bersin . The blended learning book: Best practices, proven methodologies, and lessons learned. San Francisco: Pfeiffer, 2004.

44 C. R. Graham. Blended learning systems: Definition, current trends, and future directions. Handbook of blended learning: Global perspectives, local designs. San Francisco: Pfeiffer Publishing, 2005, pp. 3-21.

45 Lin Qiuyun. Student Views of Hybrid Learning: A One-Year Exploratory Study. În: Journal of Computing in Teacher Education, Volume 25, Nr. 2, Winter 2008-2009, pp.57-66.

studenții față de materialele de învățare; este influențată de rolul pe care îl are profesorul asupra sa⁴⁶. Punerea în valoare a platformelor educaționale nu presupune diminuarea importanței altor spații virtuale de învățare și nu poate influența negativ dezvoltarea software educaționale, chiar dacă sunt cunoscute o serie de blocajele în acest domeniu: lipsa unor autori pregătiți să înfrunte concurența pe piață; slaba motivație și comoditatea profesorilor care nu își doresc „complicații”; resurse financiare limitate; lipsa investițiilor mari. Practica însă a demonstrat, în mod constant, că investiția în perfecționarea cadrelor didactice, inclusiv la capitolul competențe digitale, sporește eficiența demersului didactic și dezvoltă instituția de învățământ⁴⁷.

Acum ar fi rezonabil să analizăm succint *prelegerile realizate la distanță* ca una dintre metodele de studii universitare. Mai ales că, această formă de învățământ „a devenit segmentul de învățământ superior cu cea mai rapidă creștere”⁴⁸. O provocare reală pentru tranziția către învățământul la distanță pentru profesori și studenți universitari a fost cauzată de COVID-19. Pandemia a forțat practic toate instituțiile de învățământ superior să treacă la învățământul la distanță, care, la rândul său, a devenit un catalizator pentru unele schimbări rapide în studiile universitare⁴⁹.

Începând cu 2019 învățarea la distanță în universitățile Republicii Moldova este înțeleasă ca o formă sau strategie de predare și percepută de public prin sinonimele: învățare online, învățare virtuală, învățare flexibilă, învățare prin corespondență, prelegeri la distanță etc. Indiferent de sintagma pe care a îmbrăcat-o, învățământul la distanță (ÎD) este o „forma flexibilă instituționalizată de învățământ, realizată preponderent în mediul virtual de învățare cu ajutorul tehnologiilor de instruire la distanță. Scopul implementării învățământului superior la distanță a fost de a diversifica și dezvolta programele educaționale de calitate prin utilizarea TIC ...”⁵⁰.

Însă, acest tip de învățare reglementat și planificat încă din 2016 la nivel instituțional de Ministerul Educației și Cercetării, în 2019, în timpul pandemiei Covid-19, a început să se desfășoare în condiții neobișnuite, neștiute și chiar extreme atât pentru profesori, cât și pentru studenți (lipsa de metodologii și cunoștințe de predare,

46 J. Campbell et al. Students' Perceptions of Teaching and Learning: the Influence of Students' Approaches to Learning and Teachers' Approaches to Teaching. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 7(2), 2001, pp. 173-187.

47 N. Burlacu. Unitatea conceptuală a platformelor educaționale. În: *Didactica Pro...*, nr.3 (79), 2013, p. 26. reenwald R.; L.V. Hedges, R.D. Laine. The effect of school resources on student achievement. În: *Review of Educational Research: 1996*, vol. 66, p. 361-96; L. Darling-Hammond. *Doing What Matters Most: Investing in quality teaching*; New York. National Commission on Teaching and America's Future, 1997; P. Negoni. Questioning the time and expense of in-service. În: *School Administrator*. 2003, vol. 60, no. 9, p. 6.

48 V. Lamanuskas, R. Makarskaitė-Petkevičienė. Distance Lectures in University Studies: Advantages, Disadvantages. În: *Contemporary educational technology*. 2021, 13(3), ep309, p.2. <https://doi.org/10.30935/cedtech/10887>

49 Idem. p. 3.

50 Ordinul ME nr. 474 din 24.05.2016 privind Regulamentul-Cadru privind organizarea și desfășurarea învățământului superior la distanță.

insuficiența de notebook-uri sau calculatoare etc.). Și, totuși, învățământul la distanță devine, în primul rând, singura condiție de a continua studiile după luni de „vacuum“. În al doilea rând, ministerul de resort a căutat să sporească utilizarea învățământului (primar, gimnazial, liceal și superior) „la distanță și să-l facă obligatoriu, având în vedere riscul de a nu putea relua școlarizarea față în față⁵¹. În sfârșit, conform UNESCO⁵², această formă de predare-învățare-evaluare, bazată pe platformele de e-/d-*Learning*, devine cea mai valoroasă și cea mai eficientă pentru realizarea procesului de studii centrat pe cel ce învață⁵³.

TIC pot fi dezvoltate prin activități specifice cu suportul noilor tehnologii, în cadrul lecțiilor la diverse discipline prin⁵⁴:

- utilizarea pachetelor software generice: aplicații de editare de texte, programe pentru grafică, programe pentru realizarea de prezentări;
- aplicarea de software educaționale pentru învățare interactivă, simulări și diverse operații cu caracter științific;
- folosirea instrumentelor de comunicare sincronă și asincronă pentru colaborare on-line și pentru schimb de informații (e-mail, forum, mesagerie, audio- și videoconferințe);
- utilizarea Internetului ca resursă de informare și cercetare.

În acest sens, în cadrul Consiliului pentru Asigurarea Calității, ULIM a fost examinat și aprobat (proces-verbal nr. 8 din 18 iunie 2020) „Regulamentul privind organizarea și desfășurarea învățământului la distanță⁵⁵ și Conceptul educațional al Universității Libere Internaționale din Moldova (proces-verbal nr. 8 din 24 iunie 2020)⁵⁶ care prevăd că „educația online tinde să predomină și să înlocuiască educația tradițională. Mediul virtual devine principala platformă de comunicare dintre profesor și student. Un loc esențial în strategia managerială pentru următorii ani îl deține infrastructura tehnologiei informațiilor și a comunicațiilor (...) pentru a asigura accesibilitate extinsă la serviciile TIC, mentenanța optimă a conturilor de rețea și a sistemelor informatice pentru toți membrii comunității ULIM. O altă dimensiune a orientărilor fundamentale o reprezintă intensificarea promovării online a progra-

51 A. R. Masalimova, M. A. Khvatova, L. S. Chikileva, E. P. Zvyagintseva, V. V. Stepanova, M. V. Melnik. Distance Learning in Higher Education During Covid-19. În: *Frontiers in Education*, Sec. Higher Education Volume 7, nr. 03, 2022, p. 822-958

52 Education in the time of COVID-19. COVID-19 Report ECLAC-UNESCO. <https://www.cepal.org/en/publications/45905-education-time-covid-19/>

53 D. Ieșeanu, T. Bragaru. Implementarea e-/d-learning în școlile profesionale tehnice din Republica Moldova. În: *Studia Universitatis Moldaviae, Seria Științe ale educației*. 2021, nr.9(149), p.21-30.

54 N. Burlacu. Unitatea conceptuală a platformelor educaționale. În: *Didactica Pro...*, nr.3 (79), 2013, p. 23.

55 <https://www.ulim.md/wp-content/uploads/2020/11/Editie-2020-Regulament-privind-Organizarea-si-Desfasurarea-Invatamantului-Superior-la-Distanta.pdf>

56 <https://www.ulim.md/wp-content/uploads/2020/11/Editie-2020-Concept-Educativ-ULIM.pdf>

melor de studii (creșterea cotării domeniului ulim.md în ierarhiile *web metrics*; promovarea electronică a tuturor programelor de studii și de cercetare ale universității). Dezvoltarea suportului *e-learning* pentru programele de învățământ la distanță, educație continuă și *life long learning* va fi, de asemenea, un aspect prioritar al politicii manageriale⁵⁷.

Toate prelegerile au avut să aibă loc într-un timp real, „cu specificarea normativelor de ore prezențiale obligatorii“. Diferența a fost că profesorii și studenții se întâlnesc pe platformele de *e-Learning* și nu în sălile universitare. Procesul didactic s-a desfășurat în două schimburi cu durata orelor academice la 30 min (în loc de 45 min). Cadrele didactice au fost asigurate cu puncte de acces la internet și uniformizarea platformelor de interacțiune cu studenții (conturi instituționale *Google Meet* pentru fiecare grupă academică), cu suportul Sistemului Informațional Universitar⁵⁸. Raportul anual de activitate al instituției de învățământ superior ULIM pe anul de studii 2020—2021 analizează participarea personalului universitar în procesul de studii online apreciat cu 100%; participarea studenților în activități online — 83% (nu toți studenții frecventează orele online, din motive independente de voința părinților)⁵⁹.

La cele enunțate, concluzionăm că învățarea a fost și rămâne în esență un proces de contact între profesori și student, fie direct prin activități față-în-față, fie indirect prin utilizarea diverselor medii de învățare. Progresele tehnologice din ultimii ani au îmbunătățit considerabil educația. Evoluția tehnologiei a contribuit la diversificarea metodelor de predare-învățare-evaluare, creșterea calității și profesionalismul predării în universități. Cu siguranță, calitatea predării depinde de o reproiectare continuă a cursurilor academice, iar „perfecționările continue“ fac parte din însuși strategiile educaționale proprii învățământului superior. Deci, asigurarea eficienței procesului didactic și obținerea succesului academic sunt determinate atât de mecanismul funcțional al sistemului de învățământ, cât și de gradul de calificare a cadrului didactic universitar, de competențele profesionale. Dar până la urmă eficacitatea predării cursului poate fi evaluată privind nivelul de entuziasm în timpul orelor, felul în care studenții abordează învățarea în timpul cursului și perspectivele evaluărilor efectuate de studenți pe parcursul cursului.

---

57 Idem

58 <https://egbahdxjiaz.exactdn.com/wp-content/uploads/2021/11/ULIM-Raport-anual-20-21.pdfnew.pdf>

59 idem

VALORILE JURIDICE ÎN DISCURSUL DOCTRINAR ȘI FILOZOFIC

Dumitru BALTAG, doctor habilitat în drept, profesor universitar (ORCID: 0000-0001-6966-7119)

Rita MUNTEANU, doctor în drept, conferențiar universitar (ORCID: 0000-0003-2063-824X)

LEGAL VALUES IN DOCTRINAL AND PHILOSOPHICAL DISCOURSE

Legal values over the centuries become an integral part of our society, creating a sense of community and belonging, helping to establish meaningful relationships between individuals. Legal values encourage the creation of an environment of mutual understanding and respect. Understanding and respecting legal values is essential for all of us, and every society in turn aims to promote and propagate these values through its members. In this article, we analyze some ideas regarding the multidimensional conception of legal values. With this aim, conclusions were examined regarding the point of view of legal doctrine on the theory of values, especially in public discourses, reflections, findings and published materials, using an interdisciplinary approach.

Key words: legal values, philosophy of law, social values

Valorile juridice de-a lungul secolelor devin parte integrantă a societății noastre, creând un sentiment de comunitate și de apartenență, ajutând la stabilirea relațiilor semnificative între indivizi. Valorile juridice încurajează crearea unui mediu de înțelegere și respect reciproc. Înțelegerea și respectarea valorilor juridice este esențială pentru noi toți și fiecare societate, la rândul său, are în vedere promovarea și propagarea acestor valori prin membrii săi. În acest articol, analizăm câteva idei privind concepția multidimensională a valorilor juridice. Cu acest scop, au fost examinate concluzii cu privire la punctul de vedere a doctrinei juridice asupra teoriei valorilor, în special în discursurile publice, reflecții, constatări și materiale publicate, folosind o abordare interdisciplinară.

Cuvinte-cheie: valori juridice, filosofia dreptului, valori sociale

Cuvântul latin „*valeo*” însemna inițial putere și apoi a ajuns să însemne „*a fi eficient și acceptabil*”. În franceză termenul „*valeur*” înseamnă excelență.

După Platon „valorile sunt ceva firesc și obiectiv”¹; ceea ce este valoros poate fi calculat și evaluat într-un mod determinant. Însă, diferențierea calităților evaluative a valorilor provoacă dificultăți. Fenomenele sau obiectele, ele însuși întruchipează o contradicție obiectivă, pe motiv că evaluarea lor variază subiectiv. Așadar, ca consecință, Platon consideră că orice fenomen sau obiect îmbracă anumite caracteristici — „calități evaluative — utile”², care dau înțelegerea absolută a valorilor și

1 M. M. Mackenzie. Plato's moral theory. În: Journal of medical ethics, nr. 11, 1985, p. 88-91.

2 Idem.

ele ne oferă cunoașterea a ceea ce este mai bun. Deci, valorile sunt obiective și pot fi percepute în mod natural în lumea fizică; și apreciate cu adevărat ce este mai bun. În același timp, orice obiect valoros din lumea fizică, din anumite perspective este *ipso facto* (fără valoare) la un moment dat sau în anumite condiții. Astfel, pentru a percepe ceea ce este cel mai valoros, ar trebui să utilizăm prin raționament mijloace intelectuale pentru a înțelege „*forma frumosului*” și a exclude valorile dubioase ale lumii imperfecte.

Ca un sinonim al valorii Platon susține „*Ideea Binelui*” („*Binele cel mai Înalt, Universalul*”), care este în același timp binele metafizic suveran al universului și binele moral ideal al vieții umane.

Pentru Aristotel „*Binele suprem sau Suveran*” se raportează la „*Fericire*”. Fericirea aristotelică este compusă ierarhic din trei elemente, acordând primul loc înțelepciunii, care în esență este o activitate imanentă și contemplativă. Pe locul doi vine *virtutea* (*arête*). Aristotel susținea că cheia fericirii este practicarea *virtuții*, care este în acord cu rațiunea umană. Fericirea supremă — *eudaimonia* — poate fi atinsă doar prin practicarea virtuții. Viața conform virtuții este o parte integrantă a împlinirii depline a naturii umane. În acest context, *libertatea de alegere* este subliniată în mod deosebit de Aristotel. *Plăcerea* ocupă locul al treilea și apare ca un adaus la această construcție, existând ca un rezultat necesar, ca o primă firească a unei vieți oneste.

Pentru Aristotel cea mai bună modalitate de organizare a statului este cea care creează cea mai mare fericire cetățenilor. *Sistemul politic și democrația ideală* îndeplinește aceste criterii și permite dezvoltarea *virtuților* care confirmă interesul comun, permițând dezvoltarea unei clase dezirabile de mijloc. Aristotel recunoaște formele pe care le poate îmbrăca statul: tirania, oligarhia și democrația, prima este caracterizată de despotismul unui conducător, a doua prin puterea celor bogați și a treia prin puterea săracilor.

Sf. Toma d'Aquino a preluat de la Aristotel noțiunea de *asummum bonum* — spre care este îndreptată toată activitatea umană. *Bunătatea* este o calitate de superioritate, și se regăsește în toate categoriile de ființe. Pentru Aquino se dovedește că tot ceea ce este actual, este un obiect al dorinței. Având în vedere că tot ceea ce este actual este un obiect al dorinței, rezultă că totul actual este bun. Dar, dacă ființa și bunătatea sunt într-adevăr aceleași, iar răul este opusul bunătății, atunci răul nu poate fi ființa. Răul nu poate consta în nimic din ceea ce există, nicio entitate. Mai degrabă, trebuie să conștientizăm în absența a ceva. Astfel, Aquino explică expresia bine cunoscută în Evul Mediu: „*the good is what everything desires*”.

Dreptatea este virtutea care îndreaptă acțiunile oamenilor unul către altul și spre binele tuturor, binele părților și binele întregului — binele comun -, ne spune Sfântul Toma. Iar binele comun este binele universului.

Stoicismul aduce o contribuție impresionantă în filosofia moralei, insistând asupra caracterului interior al virtuții, subliniind în mod clar acel aspect al binelui care este apreciat ca o valoare — *bonum honestum*. Etica stoică este o etică a *valorii pure, valoarea morală*, devenind scopul suprem al eticii stoice sau mai degrabă

recunoașterea îndumnezeirii virtuții morale. Virtutea este considerată *singurul Bine* pentru că, virtutea aduce întotdeauna beneficii persoanei virtuoză. Aceasta i-au determinat pe stoici să clasifice orice altceva decât virtutea ca „*adiaforon*” — lipsit de valoare³.

După Cicero valoarea își găsește expresia în concepția dublă a ordinii și libertății (*imperium et libertas*) și „scopul unei societăți a fost de a stabili și menține acest principiu”. Cicero a mai sugerat că comunitatea umană este legătura dintre oameni. El a căutat izvoarele dreptului și dreptății „în natură”⁴, a descris rolul umanității prin aplicarea rațiunii, care ar trebui să guverneze (și preceda) toate actele pozitive ale statului.

Cicero merge și mai departe, încercând descoperirea aranjamentelor instituționale care ar asigura și perpetua cel mai bine dreptatea pentru oameni, prin structurile guvernării constituționale. El considera orice „republică” adevărată („*res publica*”) ca fiind o valoare (proprietate) a poporului („*res populi*”), când oamenii se unesc pentru a urmări dreptatea comună și binele lor comun.

Dacă o viață bună este posibil doar sub un guvern constituțional echilibrat, atunci toate societățile ar trebui să devină republici... Cicero a susținut, că cea mai eficientă formă de guvernare ar fi cea „mixtă” („*moderatus et permixtus*”), combinând și echilibrând cele mai bune și diverse instituții publice. Fiindcă „libertatea” („*libertas*”), de exemplu, („*qua quidem nihil potest esse dulcius*”) prosperă cel mai bine într-un stat în care oamenii au puterea supremă și toți cetățenii au drepturi legale egale⁵. Iar toți oamenii în totalitate au capacitate de a raționa, pe care Cicero o numește *virtute particulară umană*⁶.

Caracterul dreptului natural („*ius naturae*”) ca *cadru* în care societatea umană s-ar dezvolta a fost specificat de H. Grotius. Într-un prim sens (obiectiv), *ius* semnifică „ceea ce este drept”, oferind explicația că „nedrept este ceea ce respinge societatea creaturilor rezonabile”⁷.

Al doilea sens, pe care l-a atribuit autorul sintagmei, *ius* este „o calitate morală incorporată persoanei, care-i permite să aibă sau să facă ceva pe dreptate”. Grotius susține că aceste drepturi izvorăsc din relațiile de *justiție comutativă* (*commutative justice*)⁸. El face diferențierea între două tipuri de drepturi subiective: cele pe care le-a numit „facultate” („*facultas*”) și cele pe care le-a numit „aptitudine” („*aptitudo*”). Noțiunea *facultas* acoperă „dreptul corect și strict luat”. Fiecare ființă umană posedă astfel de *facultăți* doar în virtutea faptului că este umană. Ansamblul de relații dintre

3 J. Mollison. Nietzsche's functional disagreement with stoicism: eternal recurrence, ethical naturalism, and teleology. În: *History of Philosophy Quarterly*, Vol. 38, Nr. 2, 2021, p. 179.

4 M. Tullius Cicero. *De legibus*. (trad. de Georges de Plinval). Paris. Belles Lettres. 1959.

5 M.N.S. Sellers. *The influence of Marcus Tullius Cicero on modern legal and political ideas*. University of Baltimore Law, 2009. p. 7.

6 *Idem* p.8.

7 H. Grotius. *De iure belli ac pacis: A Report on the Worldwide Census of the Fourth Edition* (1632, Janssonius), 2023. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4331742

8 *Idem*

astfel de facultăți (sau deținătorii acestora) a fost numită de Grotius *justiția expletivă* („*justiția comutativă*“) — justiția, care privește relațiile dintre indivizi, cu emfază pe schimbul echitabil de bunuri și îndeplinirea obligațiilor contractuale.

Cel de-al treilea înțeles al lui *ius* este egalat de Grotius cu cel al „legii“ („*Lex*“). Legea era ceea ce explica identitatea eternă a unui stat. Grotius a scris că legea națiunilor este „sufletul“ unui stat, referindu-se la structura de bază a drepturilor individuale și la datoria magistratului de a le pune în aplicare⁹.

Augustin „dorește adevărul de dragul fericirii“¹⁰. Privirea către o viață viitoare îi permite lui Sf. Augustin să susțină că *fericirea* este axată pe credința în *Dumnezeu*. „Cineva este binecuvântat doar dacă a făcut-o tot ceea ce vrea și nu vrea nimic greșit („*habet omnia quae vult, et nihil vult male*“). El va numi această condiție de satisfacție completă — „*beatitudo*“. Deci, prin credință, cineva poate găsi virtutea. Statul este necesar, în opinia lui Augustin, pentru a rezolva o contradicție primară esențială a relațiilor umane: *omul dorește pacea și dreptatea*, dar este incapabil să o realizeze din cauza dorinței sale de dominare și, în plus, a incapacității sale de a răpune această poftă prin voința sa neputincioasă. ... Statul asigură o ordine aproximativ dreaptă, pentru a controla discordia și a păstra condițiile potrivite pentru credința unui individ. Statul este singurul responsabil pentru menținerea păcii.

Fr. Bacon este istoricul chemat să analizeze etapele progresive de *certitudine*. *Certitudinea* este o componentă importantă a dreptului, încât fără certitudine legea nu poate fi justă. Bacon face distincție între diferitele tipuri de legi „*consuetudines naturae*“ (legile naturii) și „*leges fundamentales et communes*“ (legile fundamentale și generale). Pentru ca o lege să fie bună (*bona lex*), susține Fr. Bacon, ea trebuie să fie incontestabilă în promulgare (*intimatione certa*)¹¹.

După Descartes aceste „*adevăruri eterne*“ sunt necesare. „Așa cum lumea fizică și tot ceea ce este în ea depinde de voia lui Dumnezeu, la fel și adevărurile eterne a logicii și a matematicii depind de voia lui Dumnezeu. Legile naturii explică de ce lumea este așa cum este“¹². În sensul său absolut (*legis nomen absolute*) legea, comentează Spinoza, acționează într-o manieră determinată, depinzând de necesitatea Naturii sau de voința umană. Legea Naturii este una care decurge în mod necesar din însăși natura lucrului. Oamenii nu pot încălca sau nu pot să nu se supună legii divine. Legea care depinde de voința umană și care ar putea fi numită statut („*jus*“), este una pe care oamenii o ordonează cu scopul de a face viața mai sigură și mai convenabilă („*ad tutius, et commodius vivendum*“). „Depinde de voința umană ca oamenii să renunțe sau sunt obligați să renunțe la drepturile lor naturale și se obligă să trăiască

9 M. Koskenniemi. *Imagining the Rule of Law: Rereading the Grotian ‘Tradition’*. În: *The European Journal of International Law* Vol. 30 no. 1, 2019, p.17-52.

10 E. Gilson *The Christian Philosophy of Saint Augustine*. New York: Random House, 1960, p. 5.

11 H. Wheeler. *The Invention of Modern Empiricism: Juridical Foundations of Francis Bacon’s Philosophy of Science*, 1983.

12 N. Rockwood. *Descartes on Necessity and the Laws of Nature*. În: *Journal of Analytic Theology*, Vol. 10, 2022, p. 277-292.

sub anumite *rationi vivendi*¹³. *Ratio vivendi* se referă în mod specific la legea umană sau la statute specifice — observați pluralul. Semnifică aranjamentele de locuit care permit suspendarea legii.

Scopul legii umane, este protecția vieții și a statului („*republicam*“), susține Spinoza, în timp ce pentru legea divină este cunoașterea lui Dumnezeu ca singurul bun suprem pentru om („*solum summum bonum*“). Ultima constă în perfecțiunea inteligenței noastre („*intellectus*“) ca mijloc de a ne asigura utilitatea („*utile*“), în care constă *binele suprem*. Binele suprem („*summum bonum*“) este binele cel mai mare al celor care caută virtutea, el este comun tuturor, și-i poate bucura de toți în mod egal¹³.

Machiavelli analizează *statul* ca pe o structură organizată și supremă în controlul său asupra afacerilor sale interne și externe. În acest sens, *statul* trebuie să asigure *securitatea* și *apărarea națională* împreună cu *justiția socială* și *statul de drept* și să-și asigure o reputație la nivel internațional.

O altă componentă a prescripției pentru *statul ideal* a lui Machiavelli, este *menținerea ordinii publice* în stat necesară pentru asigurarea egalității sociale în cadrul societății civile și să admită indivizilor statului să-și caute dreptatea în cadrul sistemului juridic. În discuția despre importanța *securității naționale*, Machiavelli subliniază superioritatea existenței unei armate populare spre deosebire de folosirea trupelor mercenare. *Loialitatea și dragostea față de țară* ar trebui să fie legate de armată în cadrul statului. *Aspectul național* este de importanță fundamentală pentru menținerea capacităților de apărare și supraviețuire ale statului susține autorul. Machiavelli nu ignoră religia și morala. El propune ca *statul* să folosească religia și biserica ca instrumente de creare a gândirii naționale, care vor ajuta satul în păstrarea păcii și ordinii în societate. Dar el exclude moralitatea absolută care nu este posibilă nici de dorit în politică.

Teoria privind *statul puternic* propus de Machiavelli în sec. al XVI-lea au fost preluată de filozoful englez Thomas Hobbes, care explică originea statului și natura puterii suverane. Esența filozofiei hobbeiene constă în susținerea „*statului absolut*“, care a luat ființă ca urmare a contractului social. Oamenii s-au contractat între ei pentru a forma o societate civilă, renunțând la drepturile lor naturale unui superior comun cu obligația de a se supune lui. *Puterea suverană* devine un atribut necesar al statului. Ea este absolută, irevocabilă, nelimitată, netransmisibilă și inalienabilă. Suveranul este și creatorul *proprietății*. Ceea ce oamenii au în stare naturală este o simplă posesie care nu conferă drepturi. Astfel, Hobbes tratează proprietatea individuală ca o convenție umană, dependentă de un sistem legal susținut de puterea coercitivă a unui suveran absolut.

Hobbes aduce o contribuție distinctă asupra *libertății* care lasă un impact profund asupra tradițiilor liberale din opera sa. Hobbes oferă propria definiție a libertății ca fiind „*absența totală a impedimentelor externe*“ — capacitatea de a face ceea ce

13 A. K. Kordela, D. Vardoulakis. Spinoza's Authority. Volume II: Resistance and Power in The Political Treatises. Londra: Bloomsbury, 2018, p. 45-66.

dorește¹⁴. Din poziția autorului, libertatea în sensul ei primar este ceva pe care toată lumea și-o dorește. El recunoaște două forme de libertate: prima, este libertatea individuală de a alege liber între anumite variante — „*libertatea ca non-obligație*“ (de exemplu, testamentul); iar a doua — „*libertatea adevărată*“ a unui subiect: actele pe care un subiect nu poate fi obligat să le facă chiar dacă sunt cerute de lege — „*libertatea ca non-obstrucție*“ (de exemplu, încheierea unui contract)¹⁵. Pentru a preveni „discordia și războiul civil“ care pot sfâșia națiunea, Hobbes propune crearea unei „puteri comune“ care să-i țină pe oameni în frâu. Hobbes îl consemnează pe suveran și îl folosește pentru a *restrânge libertatea* supușilor, conferindu-i monarhului „autoritate absolută asupra tuturor“. După Hobbes, drepturile, dreptul pozitiv și suveranitatea formează o unitate.

Lucrările lui Hobbes conțin și înțelegerea „*securității*“, pe care el o consideră esențială pentru existența societăților¹⁶. Lipsa oricărei securități îi face pe oameni să trăiască într-o frică permanentă. Unde este vorba de frică acolo apare o formă de non-securitate. Pentru a suprima frica, trebuie stabilită securitatea. Astfel, viziunea lui Hobbes poate fi interpretată ca o descriere a modului în care instituțiile politice sunt justificate și ar trebui să fie modelate în vederea menținerii securității.

J. Locke susține poziția lui Hobbes cu privire la duritatea stării naturii, care necesită un contract social pentru a asigura pacea. Drepturile naturale există în stare naturală și nu pot fi niciodată luate sau să fie renunțate voluntar de către indivizi. Aceste drepturi sunt „*inalienabile*“.

Deși Locke susține că libertatea de gândire, de vorbire și de religie sunt valori fundamentale, el credea că *proprietatea* este cel mai important drept natural.

Pentru Locke, problema esențială nu mai este guvernarea, ci constituirea unei civilizații bazate pe reguli și un sistem legislativ care să aducă la un sistem administrativ sănătos și la limitarea puterii discreționare a statului. Guvernul, în opinia filosofului, este necesar pentru a promova *binele public*, adică pentru a proteja *proprietatea*. Relațiile dintre oameni sunt relații de putere, dar dreptul nu este o expresie a acestor relații, ci o legătura dintre o ființă umană liberă cu o altă ființă liberă, o relație realizată prin egalitate. *Dreptul de a fi liber* face fericirea omului și se reflectă în posibilitatea de a deține bunuri.

Iluminismul a ajutat la lărgirea ariei valorilor fundamentale: *libertate, egalitate, democrație* etc., deschizând calea pentru recepționarea acestor idei la nivel universal. Operele lui Montesquieu și Rousseau au depășit instituțiile existente, propunând noi principii de guvernare bazate pe rațiune și studiu comparat.

Ch. L. Montesquieu analizează legea pentru a oferi argumente în favoarea mai multor idealuri, inclusiv *libertatea* — „*la liberté, ce bien qui fait jouir des autres biens*“¹⁷.

14 Idem

15 Ph. Pettit. Liberty and Leviathan. Princeton University, USA. Nr. 4(1), 2005, p.131-151. https://www.princeton.edu/~ppetit/papers/LibertyandLeviathan_PPE_2005.pdf

16 Ts. Hobbes. Leviathan. Reprint from the edition of 1651. Oxford, UK: Clarendon Press, 1929. p. 97.

17 Ch. L. Montesquieu, The Spirit of the Laws. (1748). Kitchener, 2001.

El recunoaște libertatea existentă numai în limitele legii. Cetățenii sunt „cu adevărat liberi” când sunt „supuși numai puterii legii”¹⁸.

„*Libertatea politică a subiectului*” este cel mai eficient protejată prin *separarea puterilor*, argumentează Montesquieu¹⁹. Libertatea despre care ne vorbește autorul, promovează repartizare puterii între actorii politici într-un mod care minimizează oportunitățile pentru ca acești actori să determine în mod concludent raza de acțiune a puterii lor.

Montesquieu, recunoaște „trei feluri de putere”: puterea legislativă se extinde asupra tuturor legilor, inclusiv inițierea, adoptarea, modificarea și abrogarea lor; puterea executivă — aceea de a executa hotărârile publice și puterea de a judeca (*puissance de juger*) — hotărâri autorizate de soluționarea a litigiilor și de pedepsire²⁰.

J. J. Rousseau a recunoscut că dreptul la libertate și egalitate este un „*drept natural*” și o cerință inerentă a ființei umane. Rousseau crede că „omul se naște liber”²¹. Trăind într-o stare naturală libertatea omului nu este îngrădită; aceasta înseamnă libertate absolută. Prin urmare, fiecare persoană trebuie să aibă grijă de existența sa. În starea naturală, oamenii li se permite să trăiască și să acționeze conform instinctelor lor, fără a fi împiedicați de nicio lege²². În esență, ele sunt drepturi inalienabile și inalienabile în natura umană.

Potrivit lui Rousseau, este necesar să se facă distincția între *libertatea naturală*, care este limitată la capacitățile fizice ale unui individ, de *libertățile civile*, care exprimă voința generală a colectivității. Rousseau vine cu argumentul că libertatea naturală nu este una absolută, oamenii trebuie să renunțe la această libertate pentru a se bucura de libertate în societatea civilă; omul trebuie să renunțe la libertatea autentică pentru binele comun²³.

Egalitatea pentru Rousseau a fost parte integrantă a instituțiilor societății civile, care și-a găsit forma ideală într-o ordine politică democratică.

Rousseau ne vorbește că libertatea și egalitatea în societatea civilă se conturează în *proprietate*, și cea mai înaltă fiind libertatea politică, libertatea de gândire și libertatea de exprimare. În plus, aceste libertăți trebuie reglementate prin lege și aplicate în viață.

În conjunctura convenției sociale la care au aderat membrii comunității, este necesar de o *putere* care să acționeze ca o „progres” pentru toate acțiunile și ideile societății. Rousseau o numește „*voință generală*” și „*suverană*”, caracterizând-o ca pe o premisă a contractului social. Astfel, statul este rezultatul acordului dintre oameni

18 E. Faguet. *Politique comparée de Montesquieu, Rousseau et Voltaire*. În: *Revue d'Histoire Moderne & Contemporaine*, 1902, p. 45-48.

19 L. Claus. *Montesquieu's Mistakes and the True Meaning of Separation*. University of San Diego, 2004, p. 1-55. https://digital.sandiego.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1011&context=lwps_public

20 Ch. Montesquieu, *The Spirit of the Laws*. (1748). Kitchener, 2001.

21 J.-J. Rousseau. *On the Social Contract*. (Traducão de T. D. Hoang). Hanoi: World, 2018.

22 C. H. Nguyen. *The concept of freedom as a basic human right in Rousseau and Tocqueville's thought*. *Journal of Human Studies*, Vol. 2, n. 77, 2015.

23 J. J. Rousseau. *On the Social Contract*... p. 89.

pentru a asigura drepturile naturale, libertatea și egalitatea. Statul trebuie să protejeze aceste drepturi fundamentale. Prin urmare, este necesară construirea unui regim în care puterea de stat trebuie să aparțină poporului.

Conform conceptului lui Rousseau libertatea și egalitatea în societatea civilă se asociază cu *legea*, care exprimă voința generală a societății. Pentru a pune în aplicare această voință generală este necesară o democrație reprezentativă. El afirmă în mod clar că oamenii au *dreptul la religia lor* alături de o credință civică care promovează *solidaritatea*, acest pluralism este inevitabil, iar varietatea de religii poate îmbunătăți morală. Rousseau sugerează că *toleranța* ar trebui să fie considerată sacră.

Oamenii sunt înzestrați cu drepturi inalienabile cum ar fi „Viața, libertatea și căutarea Fericirii“ sunt enunțurile Declarației de independență a SUA (1776). Chiar dacă Declarația... nu are autoritate legală, afirmațiile sale au rezonat ca idealurile Statelor Unite din secolul al XIX-lea.

Declarația Drepturilor Omului și Cetățeanului (1789) preia și declară solemnă, drepturi naturale, inalienabile și sacre ale omului în preambul și în cele 17 articole ale sale. Declarația proclamă că tuturor cetățenilor li se vor garanta drepturile la „libertate, proprietate, securitate și rezistență la opresiune“ (art. 2). Ea susține că necesitatea legii derivă din faptul că „...exercitarea drepturilor naturale ale fiecărui om nu are alte limite decât acelea care asigură celorlalți membri ai societății folosirea de aceleași drepturi. Aceste limite nu pot fi determinate decât prin lege“ (art. 4). Astfel, Declarația vede *dreptul* ca o „expresie a voinței generale“, menită să promoveze această egalitate de drepturi și să interzică „doar acțiunile dăunătoare societății“²⁴.

În viziunea lui Kant, există un singur drept innăscut — *libertatea* — independența de a fi constrâns de alegerea altuia. Kant își propune două sarcini distincte când vine vorba de *libertate*. El vrea să arate că o concepție despre libertatea este posibilă și, de asemenea, că avem dreptul să ne considerăm liberi²⁵.

Kant recunoaște *libertatea practică*: capacitatea de a acționa în conformitate cu scopurile stabilite, și *libertatea transcendențială*: ideea unui act „absolut spontan“.

Bentham dezvăluie afirmația „utilității“ și „principiului de utilității“, punând bazele doctrinei utilitarismului, potrivit căreia corectitudinea morală și politică a unei acțiuni este determinată de utilitatea ei. El a descris utilitatea ca fiind „acea proprietate a oricărui obiect“ care „tinde să producă beneficii, avantaje, bine sau fericire“. *Plăcerea* și *durerea* sunt doi poli opuși al valorilor morale. Scopul lui este de a stabili utilitatea ca valoare etică independentă. Prin urmare scopul pe care ar trebui să-l avem în vedere este „binele, adică plăcerea sau plăcerile, scutirea sau securitatea de la o astfel de durere“²⁶.

24 <https://dreptulad drepturi.weebly.com/1789-declara355ia-drepturilor-omului-351i-ale-cet259355e-anului-franta.html>

25 J. Saunders. Kant and the Problem of Recognition: Freedom, Transcendental Idealism, and the Third-Person.

În: International Journal of Philosophical Studies, Vol. 24, Issue 2, 2016, p. 164-182.

26 M. Quinn. Bentham on Utility and Cultural Value. În: Revue d'etudes Benthamiennes, nr. 20, 2021.

Etică lui J. Bentham a fost îndreptată către „*binele adevărat*“ de plăcere — „*binele pur*“, care abordează relația dintre utilitate și valoarea culturală, precum și problema modului de a contesta prejudecățile și nedreptatea. Rolul statului este de a promova fericirea societății. Dacă există vreo „neliniște“, statul are puterea coercitivă de a sancționa vinovații. Bentham distinge patru sancțiuni: fizice, religioase, morale și politice, argumentând, că oamenii se supun legii statului, deoarece răul probabil al ascultării este mai mic decât răul probabil al neascultării.

Pentru a atinge supremația dreptului, opinează A.V. Dicey, trebuie urmate trei principii care caracterizează statului de drept: *supremația dreptului, egalitatea în fața legii și predominanța spiritului juridic*.

Von Savigny prin teoria „*Volksgeist*“ vine cu ideea, că *legea* este o expresie a voinței poporului (spiritului poporului) și se dezvoltă pe măsură ce crește conștiința națiunii. El ne vorbește că dreptul este derivatul obiceiurilor, tradițiilor și regulilor comunității și în crearea legii este important spiritul poporului.

În metafizica lui Hegel *statul* este conceput ca ceva rațional, statul este actualizarea finală a Eticii Sociale (*Sittlichkeit*). Hegel ne vorbește despre stat, referindu-se la principiile raționale care se regăsesc în structura statului modern. Prin raționalitatea întruchipată în stat Hegel evidențiază funcția fundamentală a statului — *realizarea binelui*²⁷.

Binele în abordarea lui Hegel este unitatea a două calități esențiale ale libertății: *dreptul abstract* și *bunăstarea*. În acest context, statul este decisiv ca condiție pentru asigurarea libertății ca care permite realizarea bunului²⁸. Hegel recunoaște o construcție tridimensională *Familia* → *Societatea Civilă* → *Statul*, în care aceste trei instituții fac parte din dialectica *Vieții Etice*. Viața Etică, în viziunea lui Hegel, este o sinteză a binelui obiectiv (dreptatea abstractă) și a voinței umane (moralitatea individuală). Această presupune că *libertatea umană* s-ar manifesta în exterior în normele juridice ale sistemului de drept, iar în interior, libertatea umană s-ar regăsi în adâncul conștiinței membrilor societății, ajungând perfecțiune în *Ordinea Moral-Socială* (familie, societate civilă, stat).

Statul ideal în viziunea lui Hegel este o monarhie constituțională, analizată ca „formă rațională, umană, politică, socială și etică a statului modern“²⁹. Structura statului este alcătuită din trei puteri: *Legislativul*, care determină Universalul, elaborând legi; *Executivul*, care determină Particularul și *Coroana* — „voința de decizie... și de putere încorporate într-o unitate individuală“. Hegel recunoaște existența unui *sistem juridic* în stat. Funcția principală a *legii* în viziunea lui este de a proteja viața individuală și proprietatea³⁰. Temelia legii trebuie să fie alcătuită din norme generale ce

27 G.W.F. Hegel. Elements of the philosophy of right. Cambridge: Cambridge University Press, 1991. p. 157.

28 Idem. p. 285.

29 Z. A. Pelczynski. Hegel's Political Philosophy: Problems and Prospects. Cambridge, Cambridge University Press 1971, p. 231.

30 T. I. Oizerman. Filozofia lui Hegel. Ed.: De Stat Pentru Literatura Politica, 1958.

ar proteja interesul tuturor membrilor societății în ansamblu. *Liberul arbitru*, adică voința rațională, se reflectă în instituțiile în care se proiectează legea.

Hegel califică funcția esențială a *constituției* în sistemul juridic ca structură instituțională de bază a statului, care suportă modificări prin evoluția ulterioară a legilor, ținând pasul cu spiritul progresist al societății. În ceea ce privește *drepturile fundamentale* ele trebuie să fie consfințite în constituție, să fie precis determinate, concretizate și prezentate într-o formă „pozitivă” a procesului legislativ.

America a dat un exemplu dinamic și influent că principiile constituționalismului sunt cel mai bine întruchipate și implementate prin constituții formale, scrise.

Marea problemă la sfârșitul sec. XIX-lea a fost căutarea unui compromis între doctrina liberală și cea socialistă. În contextul luptelor sociale și politice Léon Bourgeois propune soluția prin dezvoltarea conceptului juridic de „*Solidaritate*”, care a câștigat foarte rapid popularitate în Franța. Expresia „*socialism liberal*” devine destul de populară și este apreciată ca singura noțiune capabilă să îndeplinească aceste două cerințe.

Bourgeois, dezvoltă „teoria generală a drepturilor și îndatoririlor omului în societate, aducând ideea de *solidaritate* în dreptul public și viața politică. Bourgeois identifică trei piloni pe care se sprijină teoria solidarității: *faptul solidarității* naturale și sociale; *ideea datoriei sociale*; noțiunea de *cvasi-contract*³¹. Pionier în studiul solidarității sociale Auguste Comte respinge teoria drepturilor subiective, considerând că „singurul drept pe care omul îl poate avea este dreptul de a-și îndeplini întotdeauna datoria”. În opinia lui Em. Durkheim, o conștiință socială puternică ar produce o solidaritate organică sau solidaritate prin diviziunea muncii care reflectă interdependența funcțională a oamenilor. Dreptul este un indice al solidarității sociale. L. Duguit a fost influențat de aceste teorii, considerând că *diviziunea muncii* este cel mai important fapt al coeziunii sociale. El privește *solidaritatea socială* ca spirit de unitate, forță, coeziunea, conștiința reciprocă și calitatea existențială a societății.

Dezbaterile lui M. Hauriou asupra materiei sociale duc la examinarea a trei forme diferite de solidaritate socială: *solidaritatea organică*; *solidaritatea reprezentativă* și *solidaritatea comportamentului*. Astfel, Hauriou analizează statul ca un “ mediu de viață pentru indivizi”, o *res publica* sau o *Națiune*³². El distinge trei forme de voință de stat: voința deliberativă, voința de executare și voința corespunzătoare puterii electivă sau puterii de vot. Și, Duguit neagă suveranitatea statului, statul pentru el „nu este o putere, ci este o cooperare a serviciilor publice organizate și controlate de către guvernanți”³³. Viziunea lui Léon Duguit asupra unei noi abordări juridice presupunea demontarea sistemului juridic metafizic și individualist și înlocuirea acestuia cu un sistem realist și social.

31 M.-C. Blais. The Origin of Public Solidarity and the Work of Léon Bourgeois. În: *Revue française des affaires sociales*, Issue 1, 2014, p. 12-31.

32 M. Hauriou. *Écrits sociologiques*. Paris : Dalloz, 2008.

33 M. C. Mirow. Léon Duguit. FIU Legal Studies Research Paper Series, Research Paper No.3 (18), 2018, p. 9.

Spre deosebire de proiectul iluminiştilor Fr. Nietzsche a analizat devalorizarea valorilor în societatea contemporană, dezminţind ideile de legitimitate a valorilor sociale şi a adevărului dezvoltate în cadrul proceselor sociale. Filosoful introduce expresii noi asupra aspiraţiilor susţinute anterior despre *suferinţă*, *libertate*, *responsabilitate individuală* şi *normele sociale*. Potrivit lui Nietzsche adevărul, conceptele binelui şi răului sunt instrumente pe care le-a utilizat individul în societate, dar care şi-au depăşit de acum utilitatea. Nietzsche cheamă la renunţarea moralei. Dacă societatea s-ar putea elibera de concepţiile tradiţionale despre bine şi rău, poporul ar putea avansa pentru a-şi atinge cel mai înalt potenţial. Astfel, Nietzsche se opune valorilor creştine şi egalităţii marxiste. El neagă insistent toate valorile anterioare şi acest „*nihilism activ*“ conduce la determinarea noilor „valori ale vieţii“, cum ar fi: „*voinţă de putere*“, „*recurenţă eternă*“, „*supraomul*“.

Nietzsche împărtăşeşte principiul: „Viaţa este voinţa de putere“. Urmează că „*puterea*“ este „*valoarea finală*“ căutată de subiecţi; toate celelalte valori, cum ar fi *motivarea*, *moralitatea*, *logica* şi chiar *adevărul* sunt mai puţin importante³⁴. Ca rezultat valorile trebuie înţelese în raport cu valoarea puterii.

Omul ar putea defini o nouă morală „*dincolo de bine şi de rău*“. Nietzsche proclamă celebrul postulat: „*Dumnezeu a murit*“, argumentând declinul credinţelor religioase. El se opune cu vehemenţă conceptului de egalitate în sine ca ceea ce ne împiedică să devenim „*supraomeni*“: *Urbemensch*. *Supraomul* este o întruchipare a strălucirii umane, capabil să modeleze noi valori şi să redefiniească sensul existenţei sale. *Supraomul* este o formă superioară de existenţă umană, eliberată de limitările impuse de normele şi valorile societale³⁵. Nietzsche a inventat şi ideea „*reparaţiei eterne*“, susţinând că viaţa este ciclică, că moartea este urmată de renaştere la infinit.

Analizând bazele teoriei valorii constatăm că ea îşi are sorgintea în economia politică a sec. XVIII-lea, fiind preluată în sec. XIX-lea de filosofia germană şi s-a infiltrat în ştiinţele sociale ale sec. XX-lea.

Teoria antropologică a valorii vine cu o poziţie de a rezolva dilemele privind valorile. Sociologul G. E. Moore susţine că valorile sunt obiective şi sunt independente de percepţia umană. Valoarea pot fi de două feluri: *intrinsecă* şi *extrinsecă* (de exemplu, banii au valoare extrinsecă, în timp ce cunoaşterea are valoare intrinsecă).

După D. Graeber³⁶ există trei fluxuri sau viziuni asupra termenului de valoare. Acestea sunt: 1) *valoarea*, în sens *sociologic*: concepţii despre ceea ce este bun, adecvat sau de dorit în viaţa umană; 2) *valoarea*, în sens *economic*: gradul în care obiectele evaluate sau apreciate după anumite standarde; 3) *valoarea*, în sens *lingvistic*: valoarea cuvântului.

34 Fr. Nietzsche. *Beyond Good and Evil* (Marion Faber, trans.). Oxford: Oxford University Press (Orig. pub. 1886). 1998.

35 V. Valchev. Nietzsche's Nihilism and the Crisis of Values. În: 7-th International e-Conference on Studies in Humanities and Social Sciences 27 June, 2021, p.199-203.

36 D. Graeber. *Value: anthropological theories of value*. Ed.: Edward Elgar Publishing, Inc., 2005.

D. Graeber accentuează că nici una dintre aceste înțelegeri nu este suficientă în sine și propune o sinteză prin definirea valorii ca „modul în care oamenii își reprezintă importanța propriilor acțiuni pentru ei înșiși, reflectându-se într-una sau altă formă recunoscută social“. Astfel, suma valorică a unui anumit produs ar corespunde proporției dintre energia creativă a societății investită în producerea și menținerea acestuia.

Și, presupunerea centrală antropologului C. Kluckhohn³⁷ a fost axată pe compararea sistematică a valorilor, prezentând valorile ca „concepții despre dezirabil“. Kluckhohn, tratează valoarea ca pe un fenomen obiectiv încorporat în structuri culturale. Potrivit „teoriei orientărilor valorilor“ fiecare cultură se confruntă cu aceleași probleme de supraviețuire. Pe acest motiv apar valorile culturale. Autorul își dezvoltă schema conceptuală, bazându-se pe cinci categorii sau orientări valorice, și anume:

- natura inerentă a omului (bune? rău? sau nici bine, nici rău, ci amestecat?);
- relația omului cu natura („omul este cucerit de natură“, „omul în natură“ și „omul în armonie cu natură“, „omul, încercând să controleze natura“);
- dimensiunea timpului („toate societățile au un ... trecut, au un prezent și un viitor“);
- tip de personalitate valoros („activitatea individului, care are ca rezultat realizări care pot fi măsurabile“);
- model de relație între indivizi (individuale, colaterale, liniare).

Fiecare dintre noi are o *personalitate* unică care ne diferențiază de ceilalți oameni, iar înțelegerea personalității cuiva ne oferă indicii despre modul în care persoana respectivă va acționa și se va simți probabil într-o varietate de situații.

Ceea ce un individ consideră valoros este o consecință a alegerilor sale. Astfel, de Sh. H. Schwartz³⁸ au fost identificate zece valori drept valori umane universale. Acestea sunt: *autodeterminare; stimulare; hedonism; realizare; putere; securitate; conformitate; tradiție; bunăvoință; universalism*. În plus, alegerea valorilor este condiționată de variabile geografice, climatice, politice, economice, istorice și juridice. Depinde de factori culturali, instituționali și de personalitate³⁹. Ca ființă umană, omul nu poate trăi fără asocieri. *Societatea* este un termen abstract care conotă complexul de interrelații care există între și între membrii grupului.

Bogăția și complexitatea conținutului social al individului sunt condiționate de diversitatea legăturilor sale cu întregul social, de gradul în care diferitele sfere ale vieții societății au fost asimilate și refractate în conștiința și activitatea sa. Iată de ce nivelul de dezvoltare individuală este un indicator al nivelului de dezvoltare a societății și in-

37 M. D. Hills. Kluckhohn and Strodtbeck's Values Orientation Theory. Online Readings in Psychology and Culture, 4(4). <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1040>

38 S. H. Schwartz. An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. Online Readings in Psychology and Culture, nr. 2, 2012, p. 4.

39 S. H. Schwartz. Value priorities and behavior: applying a theory of integrated value systems. The Psychology of Values: The Ontario Symposium, T. 8, 1996, p.1-24.

vers⁴⁰. Deci, toate acțiunile efectuate de intelectul uman pot fi atribuite creării valorii, determinându-se astfel importanța și rolul fiecărui individ în mediul social.

Individul, fiind elementul principal al existenței sociale este cel care dăruiește viață tuturor acțiunilor cu efecte atât pozitive cât și negative, manifestându-se astfel prin artă, știință, educație și alte domenii, toate orientate către un sistem de valori. Deci, omul încearcă să definească valoarea și identitatea în tot ceea ce este făcut și conceput. Cu siguranță, ființa umană este valoarea prin care societatea își exprimă conținutul și calitatea. Individul, prin acțiunile sale, dezvoltă societatea și își creează imaginea în procesul evolutiv.

Convențional vorbind, termenul *valoare* a ajuns în științele moderne pe calea economiei. Conform materialismului istoric, teoriei marxiste a dezvoltării istorice în ansamblu, *valoarea*, se referă, în primul rând, la valoarea mărfurilor și este înțeleasă ca rezultatul muncii investite în producția lor. Conform „*teoria valorii muncii*” cantitatea de muncă folosită pentru producerea unui bun este *sursa valorii* aceluși bun.

Prin opera lui M. Weber conceptul de valoare a intrat în științele sociale. Weber face distincție între „*referință de valoare*” și „*judecata de valoare*”⁴¹. Prima sintagmă, acceptă dreptul la decizie în procesul de investigare: a decide să cerceteze o problemă înseamnă a-i recunoaște semnificația personală, precum și a respinge vârtuțile rivale. A doua, prevede excluderea judecăților personale sau instituționale; studiile trebuie să fie neutre din punct de vedere al valorii. H. Rickert, s-a învârtit în jurul teoriilor sale despre *valori*. El susține că filosofia începe acolo unde încep *problemele valorilor*. Autorul recunoaște că adevărata filozofie este un *raționament al valori*. El vede un sistem de valori ca fiind necesar pentru a caracteriza lumea inteligibilă, deoarece „sensul și semnificația lor nu pot fi explicate corect și riguros decât prin recurgerea la concepte de valoare”⁴².

Reconsiderarea valorilor fundamentale și renașterea interesului pentru drept ar trebui prevăzută cu schimbările economice, sociale și politice care au avut loc în sec. XX-lea. Tonul în societățile industriale moderne, susține Talcott Parsons, sau pus pe producerea de *bunuri și servicii*. Astfel, sistemul de valori pune „accentul pe activitatea productivă în cadrul economiei”. Parsons, atestă că societatea este un sistem de uzuri, de autoritate și reciprocitate, iar interdependența și cooperarea sunt baza acestei societăți. Aplicând aceste consecințe în societate, *sistemul social* poate fi descris ca un aranjament de interacțiuni sociale bazat pe *norme și valori comune*. În acest sistem, în opinia lui Parsons, „*dreptul* ar trebui tratat ca un mecanism generalizat de control social care operează difuz în aproape toate sectoarele societății”⁴³. Dreptul,

40 A. Spirkin. Man and Society. <https://www.marxists.org/reference/archive/spirkin/works/dialectical-materialism/ch05-s04.html>

41 M. Weber. Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology. Berkeley: University of California Press. 1978.

42 O. Kulyk. Chaos in Heinrich Rickert's Philosophy. În: Scientific and Theoretical Almanac „Grani,” 22 (8), 2019, 37-46.

43 T. Parsons. Toward a general theory of action. Harper & Row, New York, 1962. p. 57.

prin natura sa, trebuie să se adapteze la schimbările din societate și valorile societății. Ca urmare, evoluția dreptului merge într-un ritm cu schimbările sociale, deoarece legea trebuie să răspundă evenimentelor actuale.

Lon Fuller atesta că *statul de drept* este un instrument valoros al secolului. Criteriile pe care le identifică Fuller, caracterizând statul de drept, se încadrează în opt principii de bază, și anume: 1) generalitatea legilor; 2) promulgarea; 3) fără legi retroactive; 4) claritatea legilor; 5) fără contradicții în legi; 6) legile nu cer imposibilul; 7) constanța relativă a legilor în timp; 8) congruența dintre acțiunea oficială și regula declarată⁴⁴.

Fuller vede scopul legal a acestor principii, care fac posibilă conviețuirea cu succes a oamenilor. *Idealul* este o *ordine socială justă*, iar legea trebuie să lupte mereu ca să se apropie de acest ideal⁴⁵. Realizarea ordinii, conform prof. Fuller, poate fi îndeplinită în baza următoarelor principii: 1) principiul nevoii comune; 2) principiul puterii legitime; 3) principiul adjudecării; și, 4) principiul contractului⁴⁶.

Dreptatea este fericirea socială garantată prin ordinea socială⁴⁷, susține H. Kelsen. El explică, că cuvântul „*justiție*” are atât un sens juridic specific, în care înseamnă *dreptate formală*, cât și un sens mai general, sau, după cum spune el, literal, în care acesta reprezintă *justiția materială* sub forma unei *valori absolute*.

O serie de idei juridice ne propune Kelsen, pentru a înțelege noțiunile, cum ar fi „*sistemul juridic*”, „*norma juridică*”, „*drept*”, „*datorie*”, „*sanctiune*”, și „*imputare*”. Expresia preferată al lui Kelsen privind democrația este „*compromisul*”: majoritatea și minoritatea trebuie să se înțeleagă dacă vor să formeze o voință generală⁴⁸. Cadrul instituțional care permite compromisul este parlamentarismul bazat pe reprezentarea proporțională.

Teoria pură a dreptului (*Reine Rechtslehre*) a lui Kelsen urmărește descoperirea naturii dreptului, îi determină structura și formele sale tipice, independent de conținutul său în schimbare etc. El consideră această teorie are un singurul scop — „*cunoașterea dreptului*, nu *formarea lui*”⁴⁹.

Dominantă pentru lucrările lui Kelsen, este și ideea că *dreptul* este un *sistem normativ* și orice teorie despre natura dreptului trebuie să se concentreze pe normativitatea acestuia. Normele unui sistem juridic trebuie să fie reciproc coerente și, în cele din urmă, să derive dintr-o singură *normă de bază* (originară), comună și fundamentală (*Grundnorm*). Norma de bază este regulatorul de bază al creării *ordinii juridice*. Iar *legile*, susține Kelsen, sunt instrumente pentru asigurarea scopurilor colective sau individuale. Astfel, componenta de fond a *statului de drept* include drepturile funda-

44 L. L. Fuller. *Morality of Law*. rev. ed. New Haven: Yale University Press, 1969. p. 39.

45 L. L. Fuller. *On Teaching Law*. În: *Stanford Law Review*, Vol. 3, No. 1, 1950, p. 46.

46 Idem.

47 R. S. Clark. *Hans Kelsen's pure Theory of Law*. În: *Journal of Legal Education*, Vol. 22, No. 2, 1969, p. 176.

48 Idem.

49 H. Kelsen, *Pure Theory of Law*. The Lawbook Exchange, 2009. p.232.

mentale ale omului (conținutul) care acționează ca prevenire și protecție împotriva statului însuși.

Ordinea juridică conține cele două sensuri ale dreptului pozitiv — cel de *constrângere* și cel de *armonizare*. Statul este o ordine coercitivă, notează H. Kelsen, astfel statul ca organizare politică a societății este *ordinea de drept*⁵⁰. După H. Kelsen, ordinea juridică reprezintă o structură ierarhică formată din: legi constituționale, legi de origine internațională, legile organice și ordinare și acte administrative individuale⁵¹, în care, *Constituția* este originea întregului drept național, ea prevede unitatea ordinii juridice, exprimând voința statului.

Cu atenție analizează noțiunea de *regulă socială* H. L. A. Hart, pentru a descrie structura distinctă a dreptului și pentru a elucida conceptele juridice de bază, ca *suveranitatea*, *valabilitatea juridică* și *obligația*. Întrucât controlul social prin lege poate funcționa numai dacă legile sunt inteligibile, și prospective astfel legea capătă o „*moralitate interioară*“; legea și morala sunt, așadar, interconectate în mod necesar. Hart numește această interconectare una de „necesitate naturală“⁵². Legea, înțeleasă corect, opinează Hart, acordă un drept la recuperare, și argumentează *valoarea legalității*. Vorbind despre Legalitate, Drept și Morală, Hart susține că, nu există lege acolo unde nu există un *sistem juridic*; este imposibil să existe *statul de drept* fără un sistem juridic, și nu este posibil pentru statul de drept, ca cel mai simplu *ideal* de a nu fi guvernat de lege⁵³. El argumentează și ideea că pozitivismul juridic implică „separarea dreptului și moralei“, dând o nouă expresie vechii idei că sistemele juridice cuprind numai *drept pozitiv*.

Statul ca actor pozitiv este strâns legat de istoria constituționalității, ale cărei valori fundamentale sunt ancorate în *drepturi* declarate formal și având un efect real pentru toți indivizii. Autoritatea statului, este una dintre ideile de bază în concepția drepturilor omului. Iar, atât dreptul internațional, cât și dreptul intern, urmăresc să înțeleagă relațiile constitutive ale drepturilor omului sub aspectul lor existențial, și la crearea instrumentelor de protecție a acestor drepturi. Astfel, *drepturile omului* se află în mijlocul dreptului și al relațiilor internaționale. Ele reprezintă *valori de bază comune* tuturor culturilor și trebuie respectate de întreaga lume. Drepturile omului sunt *drepturi fundamentale inalienabile*.

Odată cu crearea Națiunilor Unite, adoptarea Declarației Universale a Drepturilor Omului (1948) și ulterior a numeroaselor convenții privind drepturile omului, expresia drepturilor a fost combinat cu o ideologie occidentală a *standardelor morale universale*.

50 H. Kelsen. Doctrina pură a dreptului. (tr. de Constantin) București: Humanitas, 2000. p.340.

51 Idem. p.92.

52 R. S. Summers* Rofessor H. L. A. Hart's Concept of law. În: Duke Law Journal, no. 4, 1963, p. 620-670.

53 J. Gardner. Hart on Legality, Justice, and Morality. În: International Journal of Legal and Political Thought

Vol. 1, Issue 2, 2010, p. 253-265.

Universalitatea și inerența drepturilor fiind ideile centrale a Declarației și aspecte fundamentale ale întregului sistem al drepturilor omului⁵⁴. *Egalitatea* este un alt element al concepției despre drepturile omului, prevăzută de art. 1 din Declarație: „Toate ființele umane se nasc libere și egale în demnitate și în drepturi”⁵⁵. Postulatul egalității combină „... egalitatea în fața legii și o egală protecție a legii” (art. 7).

Principiul nediscriminării garantează că cei aflați în circumstanțe egale sunt tratați în mod egal „... fără nici un fel de deosebire ca, de pildă, deosebirea de rasă, culoare, sex, limbă, religie, opinie politică sau orice altă opinie, de origine națională sau socială, avere, naștere sau orice alte împrejurări. În afară de aceasta, nu se va face nici o deosebire după statutul politic, juridic sau internațional al țării sau al teritoriului de care ține o persoană ...” (art. 2).

Esența legitimității drepturilor omului este credința că ființele umane au *valoare*, că nu sunt doar ființe consumabile, fără relevanță. *Demnitatea* umană este termenul folosit în mod obișnuit pentru a desemna această valoare particulară în dreptul internațional și în dreptul intern.

Principiile constituționale au fost percepute din ce în ce mai mult ca un vehicul folosit în urmărirea „binelui public”: apărarea *drepturilor și libertăților individuale*, alături de *promovarea bunăstării umane, a fericirii și a prosperității*. Ideologia și doctrina democratică devine după cel de-al Doilea Război Mondial una dominantă pe scena bătăliilor politice și este acum apreciată ca o *valoare universală*, iar beneficiile sale pot fi împărtășite de umanitate. Astăzi, democrația liberală ca practică este acceptată de majoritatea țărilor occidentale și de unele țări din spațiul postsovietic (Georgia, Ucraina și Republica Moldova), țări orientate spre modelul liberal democratic de dezvoltare, formulându-și astfel vectorul politicii externe drept cel european⁵⁶.

Ordinea juridică internațională care a apărut după 1945 a fost reconstituită prin integrarea a trei componente: Dreptul, Societatea și Valorile. Totodată, ordinea juridică internațională a devenit ansamblul tuturor acțiunilor, relațiilor și regulilor sociale. În acest context, „Justiția” devine una din primele *virtuți* ale instituțiilor sociale a sistemului internațional, iar *Justiția globală* devine un concept esențial în momentele în care indivizii, precum și societățile se regăsesc din ce în ce mai mult sub presiunea influențelor transnaționale și globale. Principiile de bază ale justiției globale, care reglementează relațiile dintre națiuni, ar fi⁵⁷: 1) principiul egalității; 2) princi-

54 M. Piechowiak. What are Human Rights? The Concept of Human Rights and Their Extra-Legal Justification. An În: Introduction to the International Protection of Human Rights, 1999. p.3-14.

55 Declarației Universală a Drepturilor Omului (1948) https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/rum.pdf

56 . P. Varzari, S. Arhip, A. Dubcovețchi. Democrația ca fenomen social: repere conceptual-teoretice. În: Revista

de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 1 (170), 2017, p. 74.

57 J. A Rawls. Theory of Justice. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press, 1971. p.378.

piul autodeterminării; 3) dreptul la autoapărare; 4) principiul respectării tratatelor internaționale.

La cele menționate, concluzionăm că interrelație atât a standardelor spirituale și morale înalte, cât și dreptul și politica sunt, din punctul nostru de vedere, factorii care au format de-a lungul secolelor baza doctrinar-juridică pentru dezvoltarea relațiilor în sistemul *persoană-societate-stat* și dezvoltarea sistemului valoric-normativ universal. Procesele de reflectare corectă și reală a istoricului a stabilit standarde, forme și metode pozitive de interacțiune în acest sistem, unde drepturile omului reprezintă sistemul necesar de prevederi ideologice și conceptuale, care codifică dezvoltarea și funcționarea diferitor elemente ale dreptului.

Secolului al XX-lea a înlocuit sistemele existente cu noi procese ideologice, cum ar fi: liberalismul, comunismul, fascismul etc. Omenirea a suportat două războaie mondiale, trecând prin marea criză economică și ascensiunea fascismului care a dus la Holocaust, și toate acestea au adus ca să se întărească fundamentele valorilor universale precum: *libertatea, democrația, respectul pentru drepturile fundamentale ale omului* și *statul de drept, precum și asigurarea păcii, stabilitatea și securitatea*.

La începutul secolului XXI-lea societățile contemporane suportă schimbări fundamentale nu numai în economie, în societate, ci și în politică și în drept. Politicile economice neoliberale au adus la o inegalitate economică fără precedent între și în interiorul statelor, ceea ce subminează valorile guvernării democratice.

Dispariția schemelor de protecție socială, atât în societățile tradiționale, cât și în statele foarte dezvoltate, duce la un sentiment de nesiguranță, temeri și frustrări față de elitele conducătoare, asigurând un teren fertil pentru naționalism, populism, radicalizare, extremism, terorism. Pe acest motiv, credem că „noul secol” necesită restaurarea unei viziuni moral-spirituale asupra lumii și o reglementare valoric-normativă bazată pe aceste standarde.

ȘTIINȚE PENALE

CRIMINAL SCIENCES

ПОНЯТИЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ ЭКСЦЕСС ИСПОЛНИТЕЛЯ В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ

Виктор МОРАРУ, доктор права, профессор

Татьяна САРЫ, магистр права (ORCID: 0000-0001-6389-0301)

THE CONCEPT OF THE EXCESS OF THE PERPETRATOR IN CRIMINAL LAW

This article examines such concepts as the excess of the perpetrator in criminal law, as well as examines the opinions of scientists on the issue under consideration. It is also determined that the excess of the executor in criminal law can be committed not only by the executor, but also by other accomplices of a crime. Suggestions for the improvement of the current legislation in the field of criminal law have been made.

Keywords: *excess, perpetrator, foreseeing, collusion, accomplices.*

CONCEPTUL DE INFRAȚIUNE DE EXCES A FĂPTUIȚORULUI ÎN DREPTUL PENAL

Acest articol analizează concepte precum excesul de vinovăție în dreptul penal, precum și analizează opiniile specialiștilor cu privire la problema în cauză. De asemenea, se definește că excesul de făptuitor în dreptul penal poate fi comis nu numai de către autor, ci și de către alți complici ai infracțiunii. Au fost făcute sugestii pentru îmbunătățirea legislației actuale în domeniul dreptului penal.

Cuvinte-cheie: *exces, făptuitor, previziune, complicitate, complicitate.*

В юридической литературе понятию преступления эксцесс исполнителя, посвящено небольшое количество научных работ, все же некоторые аспекты этого уголовно-правового института до сих пор полностью не решены. Необходимо сказать, то в теории уголовного права нет единого понимания эксцесса исполнителя, нигде не дается определение понятия «эксцесс», что, в свою очередь, приводит к дискуссии о том, возможен ли эксцесс не только для преступника, но и других участников преступления. При рассмотрении данного вида преступления, хотелось бы определить, ее следующими словами: совершив соучастниками часть преступной деятельности, исполнитель всегда вносит свои коррективы в реализацию этого плана, объясняя это своими привычками, характером, темпераментом, и так далее.

В Уголовном кодексе Республики Молдова, в ст.48 эксцессом исполнителя признается совершение исполнителем преступных действий, не охватывающегося умыслом других соучастников. За эксцесс исполнителя другие соучастники уголовной ответственности не подлежат. Так в теории уголовного права понятие эксцесс исполнителя трактуется разными учеными по-разному. Оно

было сформулировано в том виде, в котором оно указано в Уголовном Кодексе Республики Молдова 2002 года, имело длительную историю, в связи с тем, то основные различия касаются трактовки понятия субъективной стороны преступления. Так до середины XX века под эксцессом исполнителя понимали такое преступное деяние, которое не охватывалось предвидением других соучастников. Такие убеждения отстаивали такие ученые, как Ф. Г. Бурчак., А.А. Пионтковский. Остальные авторы эксцесс исполнителя как правило, называют совершение исполнителем подобных преступных действий, которые не охватывались умыслом всех соучастников.

Также в действующем уголовном кодексе Республике Молдова (ст. 48 признает эксцессом исполнителя совершение исполнителем преступления, не охватывающегося умыслом других соучастников). Однако суды, признавая действия одного или нескольких соучастников эксцесса преступления, в большинстве случаев основываются не на намерении, а на соглашении, обосновывая это тем, что были совершены действия, которые вышли за рамки сговора или соглашения. Данное связано с тем, что, по суждению других ученых, соглашение, является необходимым признаком соучастия, которое имело прямое отношение к эксцессу исполнителя преступления, когда явное нарушение соглашения или сговора. Подобных суждений придерживались М. А. Шнейдер, У. Э. Лыхмус, Тем не менее, несмотря на то, что данные авторы предопределяют эксцесс исполнителя как выход за пределы сговора соучастников, тем не менее, раскрывая сущность эксцесса, М. А. Шнейдер говорит именно о *предвидении*¹.

«Субъективность оснований ответственности соучастников за эксцесс исполнителя также отсутствует, так как соучастники не могли предвидеть, что исполнитель совершит действия, которые выходили за пределы сговора»² пишет Пионтковский. Наряду с этим, по нашему мнению, данное М. А. Шнейдером определение эксцесса исполнителя не вполне применимо к случаям эксцесса исполнителя, совершенного по неосторожности, возможность которого он отстаивал. Устанавливая природу эксцесса исполнителя, М.И. Ковалев, считает, отсутствие причинной связи между поступками соучастников и совершение исполнителем преступления, отсутствием вины соучастников. «При эксцессе исполнителя интеллектуальный и волевой моменты умысла соучастников характеризуются отсутствием сознания подстрекателем и пособником того, что исполнитель задумал выйти за пределы совместной преступной деятельности или совершить иное, более квалифицированное преступление, чем-то, на которое они его уполномочивали, и отсутствием желания этого.³ В законодательстве, Республики Молдова в уголовном кодексе в статье 48 «Эксцесс исполнителя преступления», мы находим существующее на данный момент

1 Пионтковский А.А. Учение о преступлении. М., 2001,с.587

2 Ibidem

3 Шнейдер М. А. Соучастие в преступлении по российскому уголовному праву. М., 2008. С. 83.

законодательное определение эксцесса: «Эксцессом исполнителя признается совершение исполнителем преступных действий, не охватывающегося умыслом других соучастников». Этим законодательно закреплено понятие эксцесса, которое не может толковаться иначе, чем оно дано в законе. Исходя из этого определения, мы видим, что вопрос об ответственности других соучастников при эксцессе соучастника (кроме исполнителя), допустивших эксцесс, законодательно не урегулирован. Статья 48 УК РМ в том виде, в котором она существует, в случае, если эксцесс был допущен иным соучастником, кроме исполнителя, не может быть применена и по аналогии, так как это запрещено и противоречит принципу законности (ч. 2 ст. 3 УК РМ). Из этого следует, что этот вопрос не новый для уголовного права. Данному вопросу об эксцессе соучастника, уделял внимание П. Ф. Тельнов. Он считает, что в процессе реализации общего преступного замысла не только исполнитель, но и другие соучастники могут нарушить согласованную линию поведения: исполнить намеченное деяние более опасным способом, средствами, совершить преступление менее опасное, нежели намечалось при сговоре.⁴ Также он пишет: «Лицо, согласившееся добыть ружье для исполнителя убийства, приобретает пистолет, чем, кроме пособничества убийству, совершает преступление. Подстрекатель, взявшийся по сговору с другими соучастниками склонить еще одно лицо к преступлению, может в ходе уговоров человека причинить безусловленное телесное повреждение. «Юридическая сущность подобного отклонения пособника и подстрекателя от согласованной линии поведения та же, что и чаще встречающегося эксцесса исполнителя.»⁵

Свою точку зрения, об эксцессе соучастника разделяет П. Ф. Тельнов совместно с У. Э. Лыхмусом, который пишет: «Не может быть сомнений в том, что любой соучастник может нарушить соглашение и совершить преступление, не санкционированное сообщниками.⁶ Квалификация соучастия в преступлении автор Тарту описывает в 8/качестве примера, такую ситуацию, когда организатор кражи вовлекает несовершеннолетнего в преступную деятельность в качестве пособника без ведома других соучастников, при этом совершая эксцесс в виде вовлечения несовершеннолетнего в преступную деятельность.⁷ Лыхмус же называет это эксцессом организатора преступления⁸.

Необходимо согласиться с П. Ф. Тельновым, т.к. возможность существования эксцесса соучастника отстаивает и А. П. Козлов: «...исполнитель попросил пособника принести для совершения убийства кухонный нож, но тот принес незаконно хранившийся у него пистолет, от которого исполнитель отказался

4 Тельнов П. Ф. Ответственность за соучастие в преступлении. Дис. докт. юрид. наук. Харьков, 2003. С. 274

5 Тельнов П. Ф. Ответственность за соучастие в преступлении. М., 2004. С. 153.

6 Лыхмус У. Э. Квалификация соучастия в преступлении. Тарту, 2005. С. 151

7 Квалификация соучастия в преступлении. Тарту, 2005. С. 151.

8 Лыхмус У. Э. Квалификация соучастия в преступлении. Тарту, 2005. С. 151

и совершил преступление с использованием иных орудий. Здесь очевиден эксцесс пособника, за хранение оружия и его ношение будет отвечать только он, поэтому нужно говорить об эксцессе соучастника, а не только исполнителя...»⁹

Таким образом, эксцессом организатора (связанного с совершением равного количества преступлений) следует считать случай, когда организатор преступления, преследуя цель совершить кражу оружия и денег, которые, как ему известно, находятся в ящике конкретного сейфа, поручает другим соучастникам похитить сейф с деньгами и передать сейф ему, обещая тем часть суммы. Те, в свою очередь, совершая преступление, похищают сейф, не зная о том, что в нем, кроме денег, находится оружие. В данном случае явное преступление эксцесс организатора преступления, так как он, приобретая таким способом оружие, фактически совершает преступление, которое не охватывается ни умыслом, ни предвидением других соучастников. В частности, исполнитель убийства из мести, возникшей на бытовой почве, подлежит ответственности по ст. 1 ст. 145 УК РМ, в то же время подстрекатель, уговоривший исполнителя совершить это преступление, действовал с целью скрыть другое преступление, будет нести ответственность за соучастие в совершенном убийстве. В данном случае будет иметь место эксцессом подстрекателя.

В самом деле, любой из соучастников, а не только исполнитель, организатор или подстрекатель могут совершить эксцесс. Например, возможен и эксцесс пособника. Примером этого будет случай, когда пособник передает исполнителю убийства медленно действующий яд, при этом исполнитель не знает об этом. В этом случае, если умысел пособника был направлен на совершение убийства с особой жестокостью, что является квалифицированным видом убийства, налицо эксцесс пособника, за который исполнитель ответственности не подлежит.

Необходимо указать, что эксцесс исполнителя преступления рассматривается в рамках общей теории соучастия. Насколько же распространены случаи эксцесса при совершении групповых преступлений? Встречающиеся по этому вопросу мнения различны. Так, в одном из комментариев к ст. 48 УК РМ Эксцесс исполнителя — это совершение преступных действий, которые не охватывались умыслом других соучастников. При эксцессе исполнителя последний выходит за пределы тех действий, которые были обусловлены или предоставлены соучастниками для достижения определенной цели, и совершает другие действия, которые не охватываются умыслом других соучастников и входят в состав другого преступления. При эксцессе исполнителя, последний, несет ответственность за фактически совершенное им преступление, а другие соучастники — лишь за соучастие в тех преступных действиях, которые охватывались их умыслом. Отклонение исполнителя от того преступления, к которому его склонили организатор или подстрекатель или была предоставлена помощь

⁹ Козлов А. П. Соучастие: традиции и реальность. СПб., 2001. С. 333.

пособника, является возможным только относительно объективной стороны преступления или в отношении объекта преступления.¹⁰

Однако следует отметить, что в случае таких эксцессов соучастника иногда может существовать причинно-следственная связь между действиями других соучастников и преступным результатом чрезмерных действий.

Кроме того, на данный момент законодательно закреплены только эксцессы исполнителя, эксцессы других соучастников не имеют законодательного подтверждения. Все это свидетельствует о необходимости распространить действие нормы эксцесса исполнителя и на других соучастников, изменив понятие эксцесса исполнителя на эксцесс соучастника.

На сегодняшний день, несмотря на законодательное закрепление понятия эксцесс как преступления, не охватывающегося умыслом других соучастников, в современной юридической и учебной литературе нередко можно встретить определение эксцесса как совершение исполнителем такого преступления, которое не охватывалось предвидением других соучастников. Таким образом, на основании вышеизложенного, можно сделать следующий вывод, и наиболее подходящим считать: «Эксцесс исполнителя имеется там, где остальные соучастники не предвидели, не желали и не допускали совершения тех преступных действий, которые совершил исполнитель».

---

10 КОММЕНТАРИЙ К УГОЛОВНОМУ КОДЕКСУ РЕСПУБЛИКИ ОБЩАЯ ЧАСТЬ Бужор В.Г., Гуцуляк В.И., Спыну И.А., Кишинэу, 2010 с.83

EDUCATIONAL OPPORTUNITIES IN CORRECTIONAL FACILITIES: PROSPECTS OF DISTANCE LEARNING

Svetlana GHEORGHIEVA, PhD student, Moldova State University (ORCID: 0000-0002-7494-1351)

Correction and re-education of a convict in prisons is possible through the education system, where it is necessary to choose the appropriate technology and the most important is the auxiliary role of the computer in the learning process.

Distance education, using the capabilities of information and communication technologies of education, provides a fundamentally new level of accessibility of education while maintaining its quality by creating a mobile educational environment and reducing unit costs per student in comparison with traditional systems.

Both motivational and intellectual readiness of convicts for the learning process using IT are important conditions in the training process of convicts.

Key words: convicts, training in a place of deprivation of liberty, information technology, motivational readiness, intellectual readiness, distance education, social adaptation.

OPORTUNITĂȚI EDUCAȚIONALE ÎN UNITĂȚILE DE CORECȚIE: PERSPECTIVE DE ÎNVĂȚĂMÎNT LA DISTANȚĂ

Reabilitarea și reintegrarea persoanelor condamnate în instituțiile penitenciare pot fi realizate prin intermediul sistemului educațional, unde este necesar să se aleagă o tehnologie adecvată, iar rolul principal îl joacă computerul în procesul de învățămînt. Educația la distanță, folosind capacitățile tehnologiilor informaționale și de comunicare ale educației, oferă un nivel fundamental nou de accesibilitate a educației, menținându-i calitatea prin crearea unui mediu educațional mobil și reducerea costurilor per student în comparație cu sistemele tradiționale. Atât pregătirea motivațională, cât și cea intelectuală a persoanelor condamnate pentru procesul de învățare cu utilizarea tehnologiilor informaționale sunt condiții importante în procesul de educație al persoanelor condamnate.

Cuvinte-cheie: condamnați, instruire într-un loc de lipsire de libertate, tehnologia informației, disponibilitate motivațională, disponibilitate intelectuală, educație la distanță, adaptare socială

In recent years, there has been an information explosion in all civilized countries, including the Republic of Moldova, which implies that people from all walks of life are acquiring computer skills. Thus, basic computer literacy provides modern individuals with wide-ranging access to virtually any type of information. It encompasses the formation of initial concepts regarding the use of computer technology, the acquisition of primary skills in working with personal computers, the utilization of operating systems and text editors, and the ability to navigate global networks, including the Inter-

net, to search for various information resources available to humanity. To address the challenges of correcting and rehabilitating individuals in extreme conditions through the education system, it is necessary to select an appropriate technology. In our view, the auxiliary role of the computer in the learning process is most significant.

To begin with, it is considered important to address such conditions in the process of educating convicts as their motivational and intellectual readiness for learning using IT.

In the abstract “Design and Implementation of Higher Education in Correctional Facilities Based on Information and Communication Technologies” by Volova N. Yu., the concept of distance information and communication technologies of education is elaborated. It defines that they enable individuals to obtain both basic and additional education related to their primary activities¹. In her opinion, the use of information and communication technologies in education is aimed at expanding the educational network and meeting the needs and rights of individuals in the field of education to the fullest extent possible. With this, we agree, as the use of computers contributes to increasing motivation for active participation in the learning process, generates enthusiasm among most participants, and fosters their desire for continuous improvement of results.

Undoubtedly, the main psychological feature of learning with the use of computers, as assessed by instructors in the groups, is the constant interaction among learners — convicts, despite each individual having the opportunity to work on the computer independently throughout the entire time².

Currently, distance education system is not opposed to the existing classical education system. On the contrary, it naturally integrates into it, contributes to the integration of various educational structures, and promotes the development of life-long learning in the republic. Importantly, this distance education system, using the capabilities of information and communication technologies of education, provides a fundamentally new level of accessibility of education while maintaining its quality by creating a mobile educational environment and reducing unit costs per student compared to traditional systems. We agree that the proper use of modern information tools in the educational process aligns the architecture of the educational space with the structure of modernity, and puts each participant in the educational process into new relationships with the cultural environment. As mentioned above, the effectiveness of learning and the subsequent success of students are closely related to the motivational sphere, the hierarchy of values and norms of behavior; and self-realization, the realization of one's own potential, are no less important.

Based on this, there is a need to consider the motivational and intellectual readiness of convicts for the learning process in places of deprivation of liberty, especially

---

1 Волова Н. Ю. «Проектирование и реализация высшего образования в исправительных учреждениях на основе информационно-коммуникационных технологий». Автореферат, Самара 2011, с. 75

2 Там же, с. 75

their mental state. In article is define that the success, pace, and direction of the learning process depend on the organization of the student's learning activities. it is determined by their direct work aimed at comprehending the material, understanding it, memorizing, and using it to solve various tasks, and this process can be influenced by both internal and external factors.

Considering internal factors, we attribute to them the characteristics of a person, where the priority is the originality of performing educational–cognitive activities. An important factor in studying new material is motivational readiness. After conducting a theoretical analysis of the authors' work³, we concluded that the attitude of convicts — learners toward studying plays an important role in the successful organization of the learning process in correctional facilities.

Let's define the main concepts that were used in the research. As Zankov L. V. states, in psychology and pedagogy, readiness is understood as a state that contributes to satisfying a particular need⁴.

According to Ershov A. P., the concept of readiness is a component of the motivational sphere of personality, which, in addition to the primary source of activity and personality activity (needs), also includes a system of secondary psychological formations that develop during the formation of the personality. This includes current motives, attitudes, states of readiness, values, interests, ideals, orientation, etc. At the same time, unlike other motivational formations, the concepts of “intention” and “readiness” belong to the group of “preliminary” or “start” states, that is, states immediately preceding actions⁵.

Making a summary, it can be said that sources of motivation for human activity should include both biological and social needs. Cognitive needs can be defined as the basis for forming readiness for learning. This is ensured by the so-called orienting reaction of a person, which at the same time ensures the success of the activity. It is unequivocally noted that motivation manifests itself through an attitude, which is readiness for a specific activity that may be related to environmental factors. An attitude can reflect both personal needs and the views of an individual. For example, a person's worldview is a kind of perspective on the world that underlies their creative abilities, and this state can have a stimulating or inhibiting effect on the organization of many cognitive processes, upon which the success of assimilating new material depends.

Bozhovich L.I. defines the formal conditions for forming intentions, readiness for action. Firstly, these are conditions of the external environment when the goal of

3 Алферов Ю.А. «Социальная адаптация освобожденных из мест лишения свободы». Учебное пособие, Домодедово, 1992, с. 70, Вербицкий А., Сахарова Н. «Психологические особенности включения взрослых в образовательную деятельность»// Новые знания, 1999, № 2, с. 23–26.

4 Занков Л. В. «Наглядность и активизация учащихся в обучении». М.: Учпедгиз, 1960, с. 230

5 Ершов А.П. «Информатика и компьютерная грамотность». М., 1988, с. 34

the activity is distant and its achievement is postponed. Secondly, situations where the satisfaction of a need cannot occur immediately at the moment but requires the achievement of intermediate goals that do not have their own motivating force. In this case, a person's intention can serve as a stimulus for actions aimed at achieving intermediate goals, within which the learning process takes place. In such cases, orientation towards the final (positive) result can stimulate the intermediate result, in particular, the learning process itself⁶.

One condition, known as the implementation of learning activities (readiness coefficient), is the level of existing knowledge and preparedness of the student. Their absence renders new knowledge inaccessible to the learner, so the teacher must orient themselves to the level of basic knowledge of their students, taking them into account when organizing instruction, which certainly poses a challenge.

The second direction of research should involve studying the orientation of the individual as a whole.

Following the diagnosis of the motivational readiness of the individual for learning and the determination of the general characteristics of personality orientation, it is necessary to investigate the intellectual readiness of convicts.

It is known that no activity can continue without the use of reserves of past experience (long-term memory), without retaining a plan of activity and its intermediate results for some time (short-term, working memory). Often, limitations in mnemonic associations are obstacles in solving certain intellectual tasks, as well as educational tasks in general⁷.

Similar to how memory is involved in the implementation of other mental functions, memorization and retrieval of information by humans cannot be regarded solely as a mnemonic function⁸. So, let's define: in order to remember any event or information, a person must direct all their attention to it. In the case where a person sets a direct goal to remember something, it is deliberate memorization, and if such a goal is not set, then memorization can be considered involuntary. However, it should be noted that the emotional coloring of events or material, their significance to the individual, also plays a huge role in memorization.

Bespal'ko V.P. noted that the processes of information encoding are closely related to thinking⁹. Thus, it turns out that short-term memory is limited in volume and requires preliminary processing of information. Here, compression is meant, in order to obtain a quantity of symbols that fits into short-term memory through recoding from a large amount of perceived symbols.

6 Божович Л.И. «Практико-ориентированная диагностика учения: проблемы и перспективы». // Педагогика. 1997. № 2, с. 14–21

7 Беляева А.П. «Дидактические принципы профессиональной подготовки в профтехучилищах». М.: Высш. шк., 1991, с. 15

8 Колин К.К. «Стратегические приоритеты образования». // Открытое образование, №5, 2001., с. 6–12

9 Беспалько В.П. «Слагаемые педагогической технологии». М.: Педагогика, 1989, с. 192

When perceiving new information, a person compares it with the already accumulated information, selecting the essential parts, and then, in such a purposefully selected, processed, and generalized form, incorporates it into the system of their long-term memory. At the same time, changes occur in the stored information: additions, clarifications, and further systematization. Retrieval of information from long-term memory is also selective. It often involves not reproduction, but reconstruction of past experiences. The higher the intellect, the greater the role it plays in memory processes¹⁰.

Considering the conditions of education in places of deprivation of liberty, the focus is often on activating reproductive functions in those undergoing training.

Overall, it is important to emphasize that encoding and retrieval of accumulated knowledge, attention, and thinking are complex processes, in which emotional coloring of the material, its presentation, intentions, and motivational readiness of the individual to perceive information all play their roles.

When organizing the educational process in correctional facilities, both the psychological characteristics of convicts and the features of their emotional state are taken into account. However, we are specifically interested in the manifestation of motivational and intellectual factors of readiness of convicts for learning. For example, the perception of educational material by students who abused drugs before conviction differs from that of convicts who did not use drugs. Negative emotional and psychophysiological background negatively affects both cognitive functions and the nature of the convict's educational activities as a whole.

A general comparative analysis of motivational tendencies in the education of students in non-custodial settings and convicts has shown that the motivational readiness of convicts can be assessed as relatively high. The expression of motivational tendencies in convict students is higher, although the overall intellectual level is lower, particularly in terms of general indicators of verbal memory and several other measures. Personal characteristics, the perception of educational information by convicts (both men and women), and the dynamics of emotional states that determine the color, significance of the perceived material, are diverse and can influence the organization of the educational process in correctional facilities in various ways.

Describing the personality of convicts, many researchers note their narrowly selfish motives, underdeveloped intellectual abilities, and spiritual needs. All of this undoubtedly corresponds to reality, but these traits originate not so much from the personality itself as from the society in which it has formed.

The factors and levels of motivational, intellectual, and social readiness of convicts for the learning process and the use of information technologies identified by us allow for the establishment of a comprehensive system of socially oriented utilization of information and educational technologies as a factor in the social adaptation of the convict's personality.

---

¹⁰ Ibidem, p. 192

This article examines the motivational and intellectual aspects of convicts' readiness for the learning process using information technologies. The research results indicate that these aspects play a crucial role in organizing the educational process in correctional facilities. Considering the psychological and emotional characteristics of convicts, as well as their motivational readiness, leads to the conclusion of the necessity of an individualized approach to education in this category of learners. The identified factors of motivation, intellectual readiness, and social adaptation of convicts allow for the development of a comprehensive system for using information and educational technologies for successful social rehabilitation of individuals in penitentiary institutions.

TRIBUNA DOCTORANDULUI
TRIBUNE OF THE POST-GRADUATE STUDENTS

CRITERII CE CARACTERIZEAZĂ DIPLOMAȚIA LA NIVEL INTERNAȚIONAL ÎN MATERIE DE PROTECȚIE A MEDIULUI

Cristina ROBU, doctorandă, ULIM (ORCID: 0000-0002-8320-998X)

Recenzent: **Valentin ROȘCA**, doctor în drept, conferențiar universitar

CRITERIA THAT CHARACTERIZE DIPLOMACY AT THE INTERNATIONAL LEVEL IN THE MATTER OF ENVIRONMENTAL PROTECTION

The current stage of international environmental diplomacy knows a constant increase in the performance of institutions and organizations, concerned with controlling the impact produced by negative human activity on the environment. The concept of globalization is the key factor, which brings with it a series of major changes in political and economic terms but also in international relations as a process, moreover challenges in international diplomacy as an essential element, in the development of international disputes with the objective of sustainable development of the environment.

Keywords: contemporary diplomacy, globalization generation, environment, mechanisms, European Climate Pact, strategy, green diplomacy, decline.

Stadiul actual al diplomației internaționale a protecției mediului, cunoaște o creștere constantă a performanțelor instituțiilor și organizațiilor, care sunt preocupate de controlul impactului produs de activitatea negativă a omenirii asupra mediului. Conceptul globalizării reprezintă un factor cheie, care aduce cu sine o serie de schimbări majore în plan politico-economic dar și asupra relațiilor internaționale ca proces, până și provocări în diplomația internațională ca element esențial, în desfășurarea diferendelor internaționale având ca obiectiv dezvoltarea durabilă a mediului.

Cuvinte-cheie: Diplomația contemporană, globalizare, generație, mediu, mecanisme, Pactul Ecologic European, strategie, diplomație verde, declin.

În ultimele decenii creșterea importanței problemelor de mediu și a rezolvării acestora, își pun tot mai accentuat amprenta asupra activității diplomatice sub diverse aspecte inclusiv asupra metodelor tradiționale utilizate de diplomație.¹ Numărul și domeniul de aplicare al acordurilor internaționale de mediu au crescut rapid fapt datorat statelor care au recunoscut problema de mediu, și sau axat pe acțiuni concrete subliniind importanța esențială a diplomației.

Dezvoltarea diplomației a fost marcată de trei faze. Prima și cea mai lungă a fost perioada ambasadelor temporare proprii antichității și evului mediu. Faza a doua, cea a ambasadelor permanente în statele străine, conduse de guvern prin intermediul

1 Mircea Malița, Teoria și practica negocierilor, Ed. Politică, București, 1972, p. 67.

unui departament diplomatic central, a apărut la sfârșitul evului mediu și caracterizează epoca modernă și contemporană. Faza a treia, a congreselor și conferințelor diplomatice este produsul epocii moderne și este considerată ca cea mai proprie modalitate de înlăturare a stărilor de conflict politic și armat dintre state.²

Diplomația contemporană multilaterală se realizează tot mai mult prin intermediul organizațiilor internaționale și prin intermediul întâlnirilor la nivel înalt (a șefilor de stat și a șefilor de guvern). Organizațiile internaționale sunt rezultatul colaborării multilaterale a statelor în diverse domenii. Apariția acestor instituții a dus la apariția unor noi forme și metode de activitate diplomatică, definită în doctrina de drept internațional ca diplomație multilaterală.³

Primele reglementări în domeniul diplomației la nivel internațional în materie de protecție a mediului au avut un caracter sectorial, răspunzând unor probleme geografice ori având obiective precise. Convențiile internaționale „de primă generație” au fost adoptate pentru a lupta contra anumitor practici generatoare de poluare, pentru a proteja unele specii animale sau vegetale sau pentru a promova o protecție mai bună a mediului în regiuni geografice determinate. A urmat „generația a doua” de convenții, caracterizate printr-o abordare universalistă și multisectorială și menite să reglementeze probleme ecologice precum schimbările climatice, diversitatea biologică, protecția stratului de ozon ori deșertificarea. Miza acestor convenții este aceea de a gestiona o problemă de mediu în ansamblul său, fără fracționări, ținându-se seama de interdependența fenomenelor naturale și a acțiunilor umane aflate la originea degradărilor. Trebuie remarcat că tratatele aparținând celor două generații nu se exclud, ci, dimpotrivă, ele se completează reciproc, impunându-se totuși o coordonare la nivelul aplicării efective. În forma cea mai simplă, mediul presupune raporturile dintre om și mediul său înconjurător. Conceptul de „mediu” și „mediul înconjurător” stau la baza Ecologiei ca știință.⁴

Interdependența crescândă dintre state stimulată de revoluția științifică și tehnică, au creat un sistem de dependențe reciproce și, totodată, o intensificare a interacțiunilor între state de o amploare enormă. Impactul mediului internațional asupra diplomației a produs o adaptare a metodelor, mijloacelor și regulilor care o guvernează, oferind actului diplomatic o nouă calitate și relevanță. Renunțând la ceea ce normele cutumiare sau transformat în norme contractuale în raporturile dintre state. Răspunzând sfidărilor civilizației moderne, diplomația și-a lărgit orizontul de cuprindere și și-a diversificat activitățile tocmai pentru a sluji mai bine obiectivul său esențial de promovare a înțelegerii și colaborării între state.⁵ Diplomația este principalul

2 <https://administrare.info/rela%C8%9Bii-interna%C8%9Bionale/10731-evolu%C5%A3ia-istoric%C4%83-a-diploma%C5%A3iei>

3 Burian A. Introducere în practica diplomatică și procedura internațională. Ediția a II-a. Chișinău: Alma Mater, 2008, p.74.

4 Mircea Duțu prof. Univ, Drept Internațional al Mediului „București 2004, pag 3.

5 <https://administrare.info/domenii/rela%C8%9Bii-interna%C8%9Bionale/10710-caracteristicile-mediului-diplomatic-interna%C5%A3ional>

instrument al politicii externe, ce constă în atingerea obiectivelor și strategiilor largi ce ghidează interacțiunile statului cu restul lumii.⁶

Având în vedere rolul important al diplomației în soluționarea problemelor cu care se confruntă societatea contemporană, factorii de decizie au alocat mijloace suficiente pentru pregătirea temeinică a diplomaților, iar investiția făcută pentru instrucția unor oameni de elită în acest domeniu și-a arătat efectul.⁷ Diplomația dispune de cunoașterea mecanismelor de aducere la un acord comun al statelor, dar legitimitatea și competența de a contribui la procesul de democratizare la scară globală trebuie să aparțină organismelor internaționale.⁸

Pactul Ecologic European este noua strategie de creștere a Uniunii Europene — publicat de Comisia Europeană (COM) la 11 decembrie 2019, stabilește linia de orientare a diverselor politici europene pentru următorii 5 ani. Documentul este în conexiune cu o serie de inițiative legislative și non-legislative din domenii multiple, precum mediu, schimbări climatice, energie, industrie, transporturi, agricultură, digitalizare și sectorul financiar. Documentul reprezintă astfel o foaie de parcurs privind demersurile pe care Comisia Europeană le are în vedere în scopul facilitării atingerii obiectivului de neutralitate climatică. Tranziția spre acest obiectiv va genera oportunități importante, inclusiv din perspectiva potențialului pentru creștere economică, pentru noi modele de afaceri și noi piețe, pentru crearea de noi locuri de muncă și pentru dezvoltare tehnologică. Politicile orientate către viitor în domeniul cercetării, dezvoltării și inovării vor avea un rol esențial.⁹

Președinta Ursula von der Leyen a declarat:

*„Pactul ecologic european este noua noastră strategie de creștere, o creștere care oferă mai mult decât consumă. Acest pact arată cum să ne transformăm modul de viață și de muncă, de producție și de consum, astfel încât să trăim mai sănătos și să dezvoltăm capacitățile de inovare ale întreprinderilor noastre. Putem să participăm cu toții la tranziție și putem să beneficiem cu toții de oportunități. Vom ajuta economia noastră să devină un lider mondial, făcând prima mișcare și acționând rapid. Suntem hotărâți să reușim pentru binele acestei planete și al vieții care există aici, pentru binele patrimoniului natural al Europei, al biodiversității, al pădurilor și al mărilor noastre. Dacă arătăm restului lumii care este calea de urmat pentru a asigura durabilitatea și competitivitatea, putem convinge alte țări să ni se alăture.“*¹⁰

Având ca obiect de studiu factorii care degradează mediul natural și mediul artificial, prin activitățile umane sau ca rezultat al fenomenelor naturale, În doctrină se

6 <https://ro.wikipedia.org/wiki/Diploma%C8%99Bie>

7 Dumitru Mazilu, *Diplomația. Drept diplomatic și consular*, ediția a-III-a, editura LuminaLlex, București, 2008, p.56-57.

8 Petru Dumitriu, *The History and Evolution of the New or Restored Democracies Movement*, Discussion paper no. 11, The Fifth Internațional Conference of New or Restored Democracies, 10-12 September 2003, www.icnrd5-mongolia.mn

9 <https://www.mae.ro/node/55118>

10 https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ro/ip_19_6691

vorbește la nivel terminologic de „diplomație de mediu“ sau „diplomația verde“ ca modalitate specifică a statelor de a trata problemele din domeniul mediului.¹¹ Diplomația verde este expresia globalizării fenomenelor de mediu. Creșterea interdependențelor dintre economiile naționale ale statelor ca urmare a adâncirii continue a diviziunii internaționale a muncii progresele galopante ale evoluției tehnico-științifice au determinat obiectiv creșterea volumului valoric al schimburilor economice internaționale și diversificarea fără precedent a formelor specifice de realizare a acestora. Deloc întâmplător, marile realizări ale economiei mondiale au fost însoțite de diverse urmări negative cum ar fi: criza materiilor prime și a resurselor energetice, criza sistemului financiarmonetar, deteriorarea calității mediului înconjurător.¹²

„Diplomația verde“ nu se deosebește substanțial de diplomația generală. Ea respectă aceleași principii și folosește aceleași instrumente și metode de reprezentare și negociere. Ceea ce îi conferă o notă distinctă este complexitatea uneori incomparabilă a aparatului tehnico-științific necesar întinderea mare a suprafețelor aeriene, terestre sau acvatice luate în considerare, implicații materiale, financiare, apelarea la un volum crescut de reglementări juridice pentru prevenirea și soluționarea unor conflicte internaționale de mediu. Se poate aprecia că, după conflictele armate urmează conflictele de mediu din punct de vedere al complexității negocierilor pentru găsirea unor soluții reciproc avantajoase precum și în virtutea consecințelor unui eventual insucces al demersului diplomatic. De asemenea diplomația verde ca de altfel întreaga activitate diplomatică, trebuie să își concentreze eforturile pentru prevenirea conflictelor, deoarece de cele mai multe ori dauna de mediu este extrem de dificil de reparat sau chiar imposibil.¹³

Diplomația este produsul unei îndelungate evoluții istorice a omenirii, iar metodele activității diplomatice permanent s-au modificat în dependență de schimbarea conjuncturii politice internaționale, de specificul modului de gândire și de acțiune a factorilor de decizie implicați. Odată ajunși în starea de suprasolicitare a limitelor planetare, avem la îndemână numai două căi: fie declinul controlat, prin introducerea metodică a unor noi soluții, fie colapsul. În ultimii ani implicarea statelor și a organizațiilor internaționale a crescut substanțial, astfel tema declinului controlat este discutată foarte des în cadrul conferințelor internaționale, deoarece doar prin cooperare și prin amplificarea relațiilor internaționale se pot realiza acele instrumente juridice necesare protecției mediului.¹⁴

---

11 Corneliu Vătășescu, *Diplomația mediului*, Teză de doctorat, Universitatea din Craiova, Facultatea de Drept și Științe Administrative, Craiova, 2009, p. 19.

12 http://editura.edituralumen.ro/wp-content/uploads/2014/12/principii_preview-principii-si-metode-de-rezolvare-diplomatica.pdf

13 Dușu Mircea, *Tratat de dreptul mediului*, Ed. C.H.Beck, ed.a 3-a, București, 2007, p. 469.

14 Rodica Stănescu, *Politica de Mediu*, Institutul European din România, București, 2012, 8 p.

GENEZA PROTECȚIEI JURIDICE ALE BUNURILOR CULTURALE ÎN TIMP DE CONFLICT ARMAT: EVOLUȚIE ȘI PERSPECTIVE (PARTEA I)

Ilona BOTNARU, doctorandă, USEM

Recenzent: **Alexandr CAUIA**, doctor în drept, conferențiar universitar

THE GENESIS OF THE LEGAL PROTECTION OF CULTURAL GOODS DURING ARMED CONFLICT: EVOLUTION AND PERSPECTIVES (PART I)

Cultural goods have unfortunately always been a target for belligerent parties during armed conflicts throughout history, despite the fact that they knew very well that ensuring their protection had an imperative character, whether we refer to customary commitments, either conventional. However, the reality of armed conflicts remains a harsh one although evolving legal and philosophical thinking has strongly influenced the concept of the 'laws and customs' of war from the perspective of 'humanizing' armed conflicts. The efforts made by international actors in connecting the national and international normative framework in the matter of the protection of cultural goods to the rigors of armed conflicts have materialized in an appreciable number of agreements, documents of a different kind adopted at the international level, among which the Convention at the Hague of 1954, Additional Protocol I of 1954 and Additional Protocol II of 1999.

Keywords: *cultural goods, protection, armed conflict, the Hague Convention, international humanitarian law.*

Bunurile culturale cu regret, tot timpul au constituit un obiectiv țintă pentru părțile beligerante în timpul conflictelor armate pe parcursul istoriei, în pofida faptului că acestea cunoșteau foarte bine că asigurarea protecției acestora a avut un caracter imperativ, fie că ne referim la angajamente de ordin cutumiar, fie convențional. Totuși, realitatea conflictelor armate rămâne a fi una dură, deși evoluând, gândirea juridică și filozofică a influențat puternic conceptul „legilor și cutumelor“ de război din perspectiva „umanizării“ conflictelor armate. Între timp, în pofida caracterului tot mai inuman al conflictelor armate contemporane, comunitatea internațională tot mai mult atenționează asupra importanței asigurării protecției bunurilor culturale în timp de conflict armat, în special în contextul efectelor devastatoare ale operațiunilor militare în raport cu obiectivele respective. Eforturile depuse de actorii internaționali în racordarea cadrului normativ național și internațional în materie de protecție a bunurilor culturale la rigorile conflictelor armate s-au materializat într-un număr apreciabil de acorduri, documente de alt gen adoptate la nivel internațional, printre care se evidențiază Convenția de la Haga din 1954, Protocolul adițional I din 1954 și Protocolul adițional II din 1999.

Cuvinte-cheie: *bunuri culturale, protecție, conflict armat, Convenția de la Haga, drept internațional umanitar.*

Introducere

Conceptul protecției bunurilor culturale în timp de conflict armat a evoluat în mare parte ca regulă general umană cu caracter de cutumă, chiar dacă nu era încorporat în norme juridice un timp îndelungat. În pofida faptului că pe parcursul întregii Istории s-a încercat să se promoveze spiritul de „cavaler“ în războaiele declanșate, cu regret, trebuie să recunoaștem, că acest spirit era foarte des ignorat de părțile beligerante. Furia, deseori bine controlată de autorități, era îndreptată inclusiv asupra bunurilor culturale ce constituie un patrimoniu, o memorie, o valoare spirituală pentru un popor, pentru o națiune, iar uneori chiar face parte din patrimoniul universal. Anume în astfel de condiții a apărut necesitatea codificării acelor „legi și cutume „de război care trebuiau să protejeze bunurile culturale în timp de conflict armat, proces în care un rol deosebit îi revine Comitetului Internațional al Crucii Roșii.

Procesul de consolidare al caracterului cutumiar al cadrului normativ ce reglementează protecția bunurilor culturale în timp de conflict armat

Constituția UNESCO declară că războaiele i-au naștere în spiritul oamenilor și este în spiritul oamenilor care trebuie să găsească soluții pentru apărarea păcii.¹ Cultura, care ar trebui să unească oamenii prin diversitatea lor și să contribuie astfel la consolidarea păcii, este la fel, în multe cazuri, cea ce îi divizează. Nu este o surpriză în aceste condiții că războiul se axează pe distrugerea monumentelor, localurilor de cult, ale operelor de artă care se enumeră printre cele mai prețioase creații al spiritului uman.

Este adevărat că unele distrugeri sunt accidentale, dar în alte cazuri beligeranții au justificat distrugerea bunurilor culturale, invocând necesități militare. Anume așa au explicat SUA bombardarea în 1944 a celebrei mănăstiri Mont Cassin pe care se instalase dispozitivul defensiv german care bloca accesul aliaților spre Roma. Această celebră mănăstire fondată în anul 529 de Sfântul Benoit de Nursie situat pe o rocă montană ce domina cursurile râurilor Liri și Rapado, se afla în inima dispozitivului defensiv german ce permitea blocarea înaintării forțelor aliate în direcția Romei. Începând cu 18.01.1944 aliații dau mai multe bătălii pentru a forța pasajul, dar s-au ciocnit cu o rezistență puternică din partea germanilor. Convinși că germanii s-au baricadat în mănăstire, aliații au decis să o supună unui bombardament dur, aviația lor transformând mănăstirea în ruine la 18.02.1944. Însă, germanii ocupaseră ruinele și le transformase într-un centru de rezistență. De fapt doar la 18.05.1944 aliații au reușit să forțeze pasajul. Or, bunurile fusese evacuate înaintea bombardamentelor. Ce ține de prestigioasele colecții de cărți și de manuscrise, acestea au fost evacuate până la declanșarea operațiunilor militare, astfel au fost păstrate. După război, mănăstirea a fost reconstruită cu ajutorul SUA.

1 Constitution of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (1945). In: Manual of the General Conference (2002 edition including texts and amendments adopted by the General Conference at its 31st session (Paris, 2001). UNESCO. Paris, 2002, p. 7 [online] <https://constitutii.files.wordpress.com/2017/10/125590e.pdf> (accesat la 18.02.2023).

Totuși, foarte des, aceste distrugeri rămân în voia sorții. Începând cu distrugerea monumentelor, al localurilor de cult sau ale operelor de artă cu care este identificat inamicul, inclusiv istoria, credința și cultura sa, pe care se încearcă a le anihila, astfel ștergând orice urmă a prezenței sale, iar uneori chiar și existența unei memorii în acest sens.

Delenda est Cartago repeta Caton seniorul. Și acest oraș mândru a fost distrus, nici un monument, nici un templu, nici un mormânt nu au fost păstrate. Mai mult, conform tradiției, a fost presărată sare pe ruine pentru ca nici iarba să nu poată crește pe ruinele Cartagenei. Astăzi încă, mai căutăm flacăra de cândva prin ruinele acestui oraș antic, care domina asupra unei jumătăți ai Mediteranei, fiind rivala de moarte a Romei, nu putem să nu fim frapați de modestia lor care atestă barbarismul distrugerilor.

În egală măsură putem duce exemplul Varșoviei la finele celui de-al Doilea Război Mondial, când nu au fost protejate nici o biserică, nici un monument, nici o clădire în urma bombardărilor germane. Or, putem aduce mai multe exemple recente. Așa, păstrăm memoria distrugerii numeroaselor biserici, moschei, mănăstiri, cimitire în timpul conflictelor din Balcani sau din Caucaz din ultimul deceniu al secolului XX și începutul secolului XXI. A rămas în memorie distrugerea statuilor lui Buddha în Bamiyan, Afganistan în primăvara anului 2001. Așa, sub pretextul de a șterge orice idolatrie, mullah Muhammad Omar, liderul spiritual al regimului teocratic al talibanilor, aflat la putere din septembrie 1996, publicase pe 26 februarie 2001 un decret prin care ordona distrugerea tuturor statuilor pre islamice, inclusiv cele două statuie colosale ale lui Buddha cioplite într-o stâncă de calcar lângă Bamiyan, chiar și în pofida unor proteste puternice, cele două statuie au fost distruse la 8 martie 2001.

Evident că nu putem să nu menționăm atrocitățile comise în Irak și Siria, în special distrugerea orașelor Aleppo și Palmira în contextul conflictelor armate, în contextul cărora au fost distruse și au dispărut zeci și sute de bunuri culturale milenare ce constituie parte componentă a civilizației mondiale. Cert este că în fiecare din aceste cazuri este vizată în egală măsură conștiința colectivă a popoarelor. În realitate, distrugerea deliberată ale monumentelor, localurilor de cult, operelor de artă este o manifestare de trecere la un război total. Or, deseori astfel de fapte sunt considerate ca crime de genocid. Așa, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial germanii ordonau distrugerea sistematică a sinagogelor, a școlilor și centrelor culturale evreiești, ale cimitirelor și a altor monumente ce atestau prezența iudaismului pe teritoriile Germaniei și cele aflate sub ocupație nazistă. Operele autorilor și artiștilor de origine evreiască au fost scoase din biblioteci și muzee pentru a fi distruse. Doar în Praga sinagogile, cimitirele evreiești și casa primăriei Josephov au fost cruțate, naștiții imaginându-și cu mult cinism să păstreze acest patrimoniu pentru a face un „muzeu al rasei evreiești dispărute“, care va atesta prin contrastul caracterului sistematic al eforturilor de exterminare și eradicare al iudaismului ce conduce de la un sfârșit la altul al Europei.

Însă, Istoria ne demonstrează la fel că numeroase măsuri au fost luate, începând cu epocile antice, pentru a salva localurile de cult și operele de artă. Așa, în Grecia antică, marile altare panelenice, cum sunt Olimp, Delos, Delphi și Dodona, erau re-

cunoscute sacre și inviolabile: era interzis de a comite acte de violențe, iar inamicii învinși puteau să-și găsească acolo refugiu.² Este în principiu, originea dreptului de azil european. În Europa medievală codurile de cavaleri protejau bisericile și mănăstirile.³

La fel și Islamul conține numeroase prescripții ce protejează localurile de cult creștine și iudaice, precum și mănăstirile. Putem face referință la primul calif Abou Bakr Essedik (632-634 Î. H.), primul companion și socru al Profetului Mahomed, care declara soldaților săi în timpul cuceririi Siriei și Irakului “ pe măsura ce veți avansa, veți întâlni religioși care trăiesc în mănăstiri și care îl servesc pe Dumnezeu la retragerea lor. Lăsații singuri, nu-i ucideți și nu le distrugeți mănăstirile”.⁴

Vechiul drept al conflictelor armate hindus fondat pe principiul umanității respecta distincția dintre obiectivele militare, unicele ce puteau fi atacate și obiectivele civile, față de care era interzis aplicarea forței.⁵ Războiul viza doar combatanții. Orașele și cetățile trebuiau fi protejate, chiar dacă armata inamică trecuse prin ele. Deși termenul „bunuri culturale” nu era cunoscut în dreptul tradițional hindus, principiul protecției acestor bunuri exista, iar conform cutumei și textelor sacre era interzis atacarea sau distrugerea templurilor și a localurilor de cult care fac parte din categoria bunurilor culturale. Astfel, culegerea de legende și prescrieri religioase numite Agni Pourana prescria că templurile și alte localuri de cult trebuiau protejate în timp de război. Adesea decorat cu o abundență de statui, templurile antice sunt la fel opere de artă, iar multe dintre acestea constituie astăzi monumente istorice.⁶

În Japonia, nobilii feudali se conduceau de o cutumă începând cu secolul XVI, prin care proclamau instituțiile numite „sei-satu”, prin care se interzicea forțelor sale să atace templuri sau altare în schimbul unei donații din partea acestor fundații religioase. Anterior, nu erau rare cazurile când aceste altare sau templuri erau atacate, fie în scopuri de jaf, fie pentru a plasa forțele armate, fie pentru transformarea construcțiilor în fortărețe, chiar dacă populația era conștientă de respectul cuvenit zeilor și lui Buddha și respecta altarele și templurile fără ca acest respect să fi fost în mod necesar perceput ca o expresie a unei „reguli de drept”.⁷

2 Pierre Ducrey. *Le traitement des prisonniers de guerre dans la Grèce antique, des origines à la conquête romaine*. Paris : Editions E. de Boccard. 1968. 359 p. [on-line] https://www.persee.fr/doc/antiq_0770-2817_1969_num_38_1_1551_t1_0313_0000_2 (accesat la 18.02.2023).

3 Henry Coursier. *Etude sur la formation du droit humanitaire* [on-line] <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/S1026881200156843a.pdf> (accesat la 18.02.2023).

4 François Bugnion. *La genèse de la protection juridique des biens culturels en cas de conflit armé*. In : IRRC. June, 2004. Vol. 86. Nr. 854, pp. 313-324 [on-line] https://www.icrc.org/fr/doc/assets/files/other/irrc_854_bugnion_biens.pdf (accesat la 18.02.2023).

5 Idem.

6 *The self-framing of Agni Purana : a guide to civilization* [on-line] <https://www.indica.today/research/agni-purana-guide-to-civilization/#:~:text=Agni%2DPurana%20is%20slightly%20different,the%20para%20and%20the%20apara.> (accesat la 18.02.2023).

7 Matthias Hayek. *Les moines et la guerre dans le Japon médiéval*. In : *Guerre et Religion* (2016), pp. 273-286 [on-line] <https://www.cairn.info/guerre-et-religion--9782705691585-page-273.htm> (accesat la 18.02.2023).

Am putea aduce mai multe exemple prin referirea la alte civilizații de când limitarea violenței, parte componentă a acestei forme organizate de violență pe care o numim război, este însăși esența civilizației.

Cu toate acestea, aceste reguli vechi, în general de o inspirație religioasă, erau respectate de popoarele care împărtășeau aceeași cultură și care onorau aceiași zei. În caz de război între popoare ce aparțineau la culturi diferite, aceste reguli erau în mod frecvent necunoscute cunoaștem distrugerile comise de cruciați și de războaiele religioase.

În realitate, doar într-o epocă relativ recentă au apărut preocupările privind introducerea în dreptul pozitiv reguli ce ar proteja bunurile culturale în timp de război.

În primul rând, este vorba despre principiul fundamental privind distincția între obiectivele civile și bunurile civile. Or, anume Jean-Jaques Rousseau a fost primul care a abordat expres principiul acestei distincții:

„Războiul nu este o relație de la un om la alt om, ci o relație de la stat la un alt stat, în care particularii nu sunt inamici decât accidental, nici ca oameni, nici ca cetățeni, dar ca soldați, mici ca membri ai patriei, ci ca apărători“ (*traducerea noastră*).⁸

Principiul distincției între obiectivele militare și bunurile civile stau la baza ansamblului de legi și cutume de război, în special regulile privind desfășurarea ostilităților.

Prin urmare, Convențiile de la Haga din 1864 și 1907 au interzis „distrugerea sau confiscarea proprietății inamice, cu excepția cazurilor în care aceste distrugeri sau aceste confiscări ar fi în mod imperios comandate de necesitățile de război“.⁹ „Este interzis atacarea sau bombardarea prin orice mijloace, a orașelor, satelor, localități sau clădiri ce nu sunt apărate“.¹⁰ „Este interzis jefuirea unui oraș sau unei localități, inclusiv cele supuse asaltului“.¹¹

Dezvoltarea aviației de bombardare pe parcursul Primului Război Mondial a dus la organizarea Conferinței asupra limitării armamentelor, reunite la Washington în 1922, a mandat o comisie de juriști de a elabora un proiect de reguli ce ar reglementa războiul aerian. Reunită la Haga între 11 decembrie și 19 februarie 1923, Conferința a elaborat un proiect de reguli privind războiul aerian ce reglementează bombardamentele aeriene și a definit obiectivele militare, car ar fi unicele ținte de atac din spațiul aerian. Acest proiect nu a fost cu regret nici odată ratificat, fiind foarte bine cunoscute ravagiile provocate de bombardările în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, precum și în cadrul conflictelor ulterioare, inclusiv în cele recente — în Siria și Ucraina. Este prin urmare esențial să constatăm că odată cu adoptarea la 8 iunie

8 Jean-Jacques Rousseau. Du contrat social, ou principes du droit politique, livre 1, chapitre IV [on-line] <https://www.rousseauonline.ch/Text/du-contrat-social-ou-principes-du-droit-politique.php> (accesat la 18.02.2023).

9 Articolul 23 (g) al Regulamentului de la Haga privind legile și cutumele de război terestru, anexat la Convenția IV de la Haga privind legile și cutumele războiului terestru din 18.10.1907.

10 Idem, art. 25.

11 Idem, art. 28.

1977 a Protocoloalelor Adiționale la Convențiile de la Geneva din 12 august 1949, regulile ce reglementează desfășurarea ostilităților și protecția persoanelor și ale bunurilor civile împotriva efectelor ostilităților au fost reafirmate și dezvoltate. Așa, aceste reguli sunt fixate în articolele 35-67 ale Protocolului Adițional I privind protecția victimelor în timp de conflict internațional și articolele 13-17 ale Protocolului Adițional II privind protecția victimelor în timp de conflict non-internațional. În general, este admis faptul că majoritatea dispozițiilor Protocolului I care reflectă desfășurarea ostilităților sunt expresia unor reguli cutumiare care în acest sens, se aplică tuturor beligeranților, indiferent dacă sunt legați de acest Protocol. În egală măsură, este admis că aceste reguli se aplică tuturor conflictelor armate, inclusiv internaționale și non-internaționale.¹² În calitate de bunuri civile, bunurile culturale sunt în mod evident protejate de ansamblul acestor dispoziții. Este interzis de a le folosi în scopuri militare, la fel cum este interzis de a le ataca intenționat. Or, în acest sens este necesar de a fi luate toate precauțiile în cadrul atacului sau apărării pentru a evita a le supune pericolului. Este interzis în cele din urmă de a le supune jafului.

Cu toate acestea, această protecție generală aplicabilă ansamblului de bunuri civile, nu sunt de fiecare dată suficientă pentru asigurarea protecției bunurilor culturale, care fac parte din patrimoniul popoarelor și al umanității. Luând în considerație natura lor specială în lumina a ceea ce reprezintă ele pentru umanitate, a fost decis de a le conferi o protecție specială.

Deja în secolul XVIII, Emer de Vattel abordează principiul respectării altarelor, mormintelor și altor edificii culturale. El scrie astfel, în marele său Tratat, *Le Droit des Gens ou principes de la loi naturelle appliqués à la conduite et aux affaires des Nations et des Souverains*, publicat în 1758:

„Oricare ar fi subiectul pentru care se fac ravagii într-o țară trebuie să salvăm edificiile ce fac onoare umanității și care nu contribuie la aceea ca inamicul să fie mai puternic: templurile, mormintele, clădirile publice, toate operele respectate pentru frumusețea lor. Ce se câștigă prin distrugerea acestora? Este de a se declara inamic al genului uman pentru a-l lipsi de a se bucura de aceste monumente de artă, de aceste modele de gust (*traducerea noastră*).“¹³

La finele războaielor napoleoniene, aliații au cerut restituția nenumăratelor opere de artă jefuite de armatele lui Napoleon odată cu cucerirea mai multor țări, afirmând principiul imunității operelor de artă contra preluărilor și jafurilor.¹⁴

12 Jean-Marie Henckaerts and Louise Doswald-Beck. Customary International Humanitarian Law. Volume I. Rules. ICRC: Cambridge University Press. 2005 [on-line] <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/customary-international-humanitarian-law-i-icrc-eng.pdf> (accesat la 18.02.2023).

13 Emer de Vattel. The Law of Nations. Book III. Of War [on-line] https://www.google.md/books/edition/The_law_of_nations/uNR2jfUu-OAC?hl=en&gbpv=1&pg=PA3&printsec=frontcover (accesat la 18.02.2023).

14 Guillaume Tshitende Wa Mpinda. Les piliers social et culturel du développement durable en droit. Droit. Université de Limoges, 2017 [on-line] <https://theses.hal.science/tel-02935801v1/document> (accesat la 18.02.2023).

Articolul 17 al Declarației de la Bruxelles din 27.08.1874 prevedea că în caz de bombardare al unui oraș, bastion sau sat apărat, toate măsurile necesare vor trebui luate pentru a salva, pe cât este de posibil, edificiile consacrate cultelor, artelor și științelor.¹⁵ În egală măsură, Convenția IV de la Haga privind legile și cutumele de război terestru din 18.10.1907 va introduce principiul imunității bunurilor culturale, inclusiv în caz de asedii și bombardamente:

„În caz de asedii și bombardamente, toate măsurile necesare vor trebui luate pentru a salva, pe cât este de posibil, edificiile consacrate cultelor, artelor, științei și carității, monumentele istorice, spitalele și localurile unde sunt plasați bolnavii și răniții, cu condiția că ei nu vor fi folosiți în același timp într-u scop militar“.¹⁶

În teritoriile ocupate Convenția interzice, printre altele, asediul, distrugerea și degradarea intenționată ale clădirilor destinate cultelor, carității, instruirii, artelor și științei, chiar dacă acestea aparțin statului.¹⁷

Aceste dispoziții, cu regret, nu au împiedicat numeroasele distrugeri ale bunurilor culturale în timpul Primului Război Mondial și la o scară mult mai largă, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Pentru a preveni în viitor distrugeri asemănătoare, state au considerat necesar să adopte o convenție specială pentru protecția bunurilor culturale. Aceasta este originea Convenției de la Haga privind protecția bunurilor culturale în timp de conflict armat din 14.05.1954 (*va urma*).

Lucrarea a fost prezentată la 24.03.2023

---

15 *Projet d'une Déclaration internationale concernant les lois et coutumes de la guerre*. Bruxelles, 27 août 1874 [on-line] <https://ihl-databases.icrc.org/fr/ihl-treaties/brussels-decl-1874/article-7?activeTab=undefined> (accesat la 18.02.2023).

16 Art. 27 al Regulamentului de la Haga.

17 *Idem*, articolul 56.

JURISDICȚIA TRIBUNALELOR HIBRID ÎN LUMINA DREPTULUI INTERNAȚIONAL PENAL. CAZUL CAMBODJA ȘI SIERRA LEONE (PARTEA I)

Ioan-Ciprian DOSPINOIU, doctorand, ULIM (ORCID: 0009-0006-4941-2120)

Recenzenț: **Alexandr CAUIA**, doctor în drept, conferențiar universitar

JURISDICTION OF HYBRID COURTS IN THE LIGHT OF INTERNATIONAL CRIMINAL LAW. THE CASE OF CAMBODIA AND SIERRA LEONE (PART I)

The idea of establishing hybrid or internationalized tribunals arose in the context of the law performance of international ad hoc tribunals of the former Yugoslavia and Rwanda in the view of several experts. In addition, through these courts an attempt was made to reach a compromise between the national criminal jurisdiction of the states and the international one. Or, in the opinion of those who promoted this concept, the involvement of local experts in the examination of illegalities committed on the territory of these states could awaken greater trust on the part of society in general and the victims, especially in the act of justice, and subsequently even lead to the start of the reconciliation process of the respective societies. We proposed two cases for this study, which are the most well-known - the Extraordinary Chambers for Cambodia and the Special Court for Sierra Leone.

Keywords: *jurisdiction, tribunal, hybrid, crimes of war, crimes of humanity, genocide, extraordinary chambers, special court.*

Ideea instituirii unor tribunale hibrid sau internaționalizate a apărut în contextul randamentului scăzut al tribunalelor internaționale ad hoc pentru fosta Iugoslavie și Rwanda în viziunea mai multor experți. În plus, prin intermediul acestor tribunale sa încercat atingerea unui compromis între jurisdicția penală națională a statelor și cea internațională. or, în opinia celor ce au promovat acest concept implicarea experților locali în examenarea ilegalităților comise pe teritoriul acestor state putea trezi o mai mare încredere din partea societății în general și al victimelor, în special în actul de justiție, iar ulterior să ducă chiar la demararea procesului de conciliere a societăților respective. Neam propus pentru acest studiu două cazuri, cele mai cunoscute - Camerele Extraordinare pentru Cambodja și Curtea Specială pentru Sierra Leone.

Cuvinte-cheie: *jurisdicție, tribunal, hibrid, crime de război, crime contra umanității, genocid, camere extraordinare, curte specială.*

Introducere

Instituirea celor două tribunale hibrid — Camerele Extraordinare pentru Cambodja și Curtea Specială pentru Sierra Leone a fost în opinia mai multor experți considerată ca o etapă relativ nouă în procesul de punere în aplicare a jurisdicției penale internaționale, prin încercarea de a crea unele instituții intermediare între jurisdicția penală internațională *ad hoc* și jurisdicția penală internațională cu caracter

permanent, cum este Curtea Penală Internațională. Or, jurisdicția tribunalelor hibrid a influențat și justiția penală națională a statelor puse în fața necesității răspunderii acelor provocări și efecte negative produse de anumite perioade crize, fie este vorba despre conflicte armate, fie regimuri autoritare.

Camerele Extraordinare pentru Cambodja

Examinarea problemei privind procesele judiciare asupra „khmerilor roșii” a început în cadrul Adunării Generale a ONU în urma adresării guvernului Cambodjei către Secretarul General al ONU cu scrisoarea din 21 iunie 1997.¹ Adresarea către Secretarul General conținea demersul guvernului Cambodjei privind acordarea ajutorului din partea Organizației Națiunilor Unite, în atragerea la răspundere a persoanelor culpabile în comiterea actelor de genocid și crimelor contra umanității în perioada Kampuchiei Democratice.²

Drept reacție din partea Adunării Generale la adresarea guvernului Cambodjei a fost adoptarea rezoluției №52/135 din 12 decembrie 1997.³ Rezoluția conținea un demers către Secretarul General de a examina această situație, inclusiv posibilitatea numirii unui grup de experți pentru a studia probele existente și propunerea soluțiilor pentru pașii ulteriori.

Grupul de experți, numit de Secretarul General, în perioada 1998—1999 a studiat probele existente, a apreciat posibilitatea atragerii la răspundere a liderilor „khmerilor roșii”, a examinat variantele exercitării justiției atât în cadrul unei instanțe internaționale, cât și a unui organ judiciar național. Raportul grupului de experți, adus la cunoștința Adunării Generale, a recomandat instituirea unui tribunal internațional pentru urmărirea judiciară a persoanelor cu funcții de răspundere din cadrul conducerii regimului „khmerilor roșii”, responsabili pentru crime contra umanității și genocid, comise între 17 aprilie 1975 și 7 ianuarie 1979. Dor că această variantă a fost respinsă de guvernul Cambodjei.

La 17 iunie 1999 primul ministru al Cambodjei s-a adresat în mod repetat către Secretarul General cu o scrisoare, în care cerea Organizația Națiunilor Unite să delegheze experți în scopul contribuirii la elaborarea legislației Cambodjei referitor la instituirea unei instanțe judiciare naționale pentru atragerea la răspundere a liderilor „khmerilor roșii” și care ar prevedea participarea judecătorilor naționali și a învinuitorilor în lucrările procesului. Ca răspuns la acest demers, Secretarul General a pornit tratative cu guvernul Cambodjei în scopul elaborării unui acord care ar stabili structura unei asemenea instanțe și procedura de funcționare, în caz că Organizația Națiunilor Unite va contribui la crearea și funcționarea ei. Aceste trata-

1 Mélanie Vianney-Liaud. La reconnaissance timide de la responsabilité pénale des Khmers Rouges. In : Revue québécoise de droit international. Special Issue, December 2015 <https://www.erudit.org/en/journals/rqdi/2015-rqdi05167/1068008ar.pdf> (accesat la 12.07.2023).

2 Gamurari V., Barbăneagră A. Crimele de război. Chișinău. Reclama SA, 2008, p. 285.

3 <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N97/867/35/PDF/N9786735.pdf?OpenElement> (accesat la 12.07.2023).

tive, fără nici un rezultat, au durat până în februarie 2002. Proiectul prevedea că tribunalul va fi constituit din judecători cambodjeni și internaționali (și învinuitori), uniți în două camere extraordinare, ce vor activa în cadrul sistemului judiciar național și exercită jurisdicția în raport cu încălcările grave a legislației Cambodjei și a dreptului internațional, comise de către membrii conducerii supreme, precum și de către alte persoane în perioada Kampuchiei Democratice (1975—1979).⁴

O etapă importantă în examinarea problemei în cadrul Adunării Generale a fost adoptarea rezoluției № 57/228 din 18 decembrie 2002, intitulată „Procesele judiciare asupra „khmerilor roșii”⁵ Adunarea Generală, adoptând această rezoluție, reieșea din conștientizarea unor circumstanțe esențiale.

În primul rând, în opinia Adunării Generale, problema răspunderii penale pentru încălcarea gravă a legislației Cambodjei și a dreptului internațional, comise în perioada Kampuchiei Democratice (1975—1979), este o problemă ce are „o importanță vitală” nu doar pentru Cambodja, ci și pentru comunitatea internațională *in integrum*.

În al doilea rând, Adunarea Generală reieșea din faptul, că în Cambodja a fost adoptată „Legea privind constituirea camerelor extraordinare în cadrul instanțelor judiciare a Cambodjei în scopul urmăririi pentru infracțiunile comise în perioada Kampuchiei Democratice” (în continuare Legea privind constituirea camerelor extraordinare), promulgat la 10 august 2001. În opinia Adunării Generale, Legea privind constituirea camerelor extraordinare conține determinarea corespunzătoare a jurisdicției camerelor extraordinare, inclusiv prevedere privind rolul Organizației Națiunilor Unite.

În al treilea rând, Adunarea Generală considera că Secretarul General al ONU și guvernul Cambodjei au atins un progres esențial în negocierile privind constituirea, cu contribuția internațională, a camerelor extraordinare, în cadrul sistemului judiciar existent al Cambodjei și a recomandat Secretarului General revenirea la negocieri pentru a încheia acordul dintre ONU și guvernul Cambodjei, fiind luate în considerație atât rezultatele negocierilor anterioare cu guvernul Cambodjei, cât și recomandările Adunării Generale prevăzute de rezoluția № 57/228.

Recomandările Adunării Generale prevedeau că orice acord dintre Organizația Națiunilor Unite și guvernul Cambodjei trebuie să respecte următoarele condiții:

- 1 acordul trebuie să reflecte prevederea principală — camerele extraordinare trebuie să fie instanțe judiciare naționale în cadrul sistemului judiciar existent al Cambodjei, ce sunt constituite și funcționează cu contribuția internațională. Ajutorul internațional în constituirea și funcționarea camerelor extraordi-

4 Law of the Establishment of Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia for the Prosecution of Crimes Committed During the Period of Democratic Kampuchea, as adopted by the National Assembly on 2 January 2001, <http://www.phnompenhdaily.com/06.01.01.htm> (accesat la 12.07.2023).

5 <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/356/45/PDF/N0335645.pdf?OpenElement> (accesat la 12.07.2023).

- nare va fi acordat prin intermediul Organizației Națiunilor Unite (rezoluția №57/228, p. 7 și 8 a preambulului);
- 2 acordul trebuie să conțină prevederea că camerele extraordinare posedă jurisdicția în raport cu obiectul expus în conformitate cu prevederile Legii privind constituirea camerelor extraordinare și că ele posedă jurisdicția față de personală în raport cu conducătorii Kampuchiei Democratice, precum a celor ce sunt responsabili pentru infracțiunile prevăzute de acest act normativ (rezoluția №57/228, p. 2, 3 și 8 a preambulului, care în mod expres determină prevederile Capitolului I („Prevederi generale“) și a Capitolului II („Competența“) a Legii privind constituirea camerelor extraordinare, ce conține determinarea jurisdicției personale și în raport cu obiectul a camerelor extraordinare);
  - 3 acordul trebuie să prevadă existența camerei de apel pe lângă camerele extraordinare (Rezoluția № 57/228, p. 4 (b));
  - 4 acordul trebuie să asigure ca urmărirea și procesele judiciare în cadrul camerelor extraordinare să aibă loc cu respectarea standardelor judiciare internaționale, a garanțiilor echitabile și procesuale, după cum este prevăzut în articolele 14 și 15 al Pactului internațional cu privire la drepturile civile și politice din 1966 (rezoluția № 57/228, p. 4 (a) și 6);
  - 5 acordul trebuie să asigure ca urmărirea și procesele judiciare în cadrul camerelor extraordinare să se bucure de respect și să corespundă standardelor internaționale, ce țin de independența și imparțialitatea organelor judiciare, a eficacității, imparțialității și echității învinuitorilor, precum și siguranței procesului judiciar (rezoluția № 57/228, p. 5);
  - 6 acordul trebuie să fie elaborat în așa fel, încât camerele extraordinare să poată fi constituite cât mai urgent, să-și pornească imediat activitatea și după aceasta să activeze într-o bază stabilă, eficace și rentabilă. În mod contrar, posibilitatea atragerii la răspundere a persoanelor, responsabile pentru încălcarea gravă a legislației Cambodjei și a dreptului internațional în perioada Kampuchiei Democratice ar putea eșua (rezoluția № 57/228, p. 1, 9 și 10, precum și p. 4 al preambulului).

Tribunalul pentru *Khmer Rouge* (denumire neoficială) a constituit obiectul unor negocieri dificile dintre oficialitățile Cambodjei și ONU, ce au fost duse mai mult de doi ani. Ele au fost reîncepte în conformitate cu deciziile Rezoluției Adunării Generale a ONU № 57/228 din 18 decembrie 2002 „Procesele judiciare asupra „khmerilor roșii“ și au avut loc în două etape.

Prima etapă a constat dintr-o serie de întruniri prealabile, ce au avut loc în cadrul instituțiilor centrale ale Organizației Națiunilor Unite în perioada între 6 și 13 ianuarie 2003. Cea de-a doua etapă a negocierilor a avut loc la Pnompen între 13 și 17 martie 2003. grupul de reprezentanți ai Organizației Națiunilor Unite sub conducerea juristconsulului Hans Corell a întreținut tratative, obiectul cărora constituiau problemele nesoluționate, care au fost elucidate în cadrul întrunirilor de la New-York.

În cadrul procesului de negocieri s-au evidențiat un șir de divergențe între părți referitor la conținutul textului proiectului Acordului.⁶

Problemele cu care s-au confruntat părțile în cadrul negocierilor, au fost: procedura emiterii învinuirii definitive și a verdictului, normele privind amnistia, normele referitor la avocații străini, regulile de procedură și printre ultimele⁷ — limba oficială aplicabilă în cadrul proceselor.⁸ Este de prisos să spunem că reprezentanții organizațiilor internaționale ce se preocupă de drepturile omului, precum și cei din Cambodja consideră, că constituirea Tribunalului pentru *Khmer Rouge* ar însemna „începutul sfârșitului culturii iresponsabilității”⁹ în Cambodja.

Blocul principal al divergențelor se referă la chestiunea structurii și organizării camerelor extraordinare. În opinia reprezentanților ONU, camerele extraordinare trebuie să aibă o structură simplificată, din două niveluri, constituite din Curtea de prima instanță și Curtea de apel (poziția guvernului Cambodja consta în aceea că camerele extraordinare trebuie să aibă o structură mai complicată, din trei niveluri, constituite din Curtea de prima instanță, Curtea de apel și Curtea supremă). Componenta camerelor, în opinia reprezentanților ONU, trebuie să fie constituit din trei judecători în Curtea de prima instanță și cinci — Curtea de apel (guvernul Cambodjei — cinci judecători în Curtea de prima instanță și șapte în Curtea de apel). Reprezentanții ONU propuneau să fie prevăzut un învinuit și un judecător de anchetă (guvernul Cambodjei — doi coînvinuitori și doi judecători, ce vor duce concomitent procesul). În opinia grupului de experți ONU, acceptând sistemul „un învinuit și un judecător de anchetă” se vor crea condițiile pentru dispariția necesității mecanismului reglementării diferendelor dintre coînvinuitorii sau judecătorii ce duc procesul concomitent. În așa fel va dispărea necesitatea creării Camerei procedurii prealabile, care era prevăzută de guvernul Cambodjei în aceste scopuri. Trebuie să menționăm, că acceptarea propunerilor referitor la structura și organizarea camerelor extraordinare, susținute de delegația ONU, trebuia, în opinia experților ONU, să creeze condiții pentru constituirea cât mai urgentă a camerelor și începutul funcționării lor, precum și trebuia să contribuie la consolidarea credibilității față de aceste camere, reducând la minimum posibilitățile tergiversării examinării cazului, efectuării urmăririi și desfășurării proceselor judiciare.

În cadrul negocierilor dintre părți s-au evidențiat divergențele referitor la asigurarea imparțialității și independenței în cadrul cercetării, urmăririi și a însași procesului judiciar. În opinia reprezentanților ONU majoritatea judecătorilor (atât din cadrul

6 Mélanie Vianney-Liaud, op. cit.

7 Human Rights Watch Press Release, „Core Issues in the Khmer Rouge Tribunal Unresolved”, 21 January 2001, <http://www.hrw.org/press/2000/01/camboo121.htm> (accesat la 12.07.2023).

8 „Khmer Rouge Trial Stalled Over Language”, Reuters, Phnom Penh, 26 November 2001, (articol din arhiva autorilor).

9 KAZMIN Amy and HOYOS Carola, „Cambodia Moves Towards Tribunal of Khmer Rouge”, Financial Times, 23 August 2001, <http://www.globalarchive.ft.com/globalarchive> (accesat la 12.07.2023).

Curții de prima instanță, cât a Curții de apel) trebuie să fie judecători internaționali, pe când guvernul Cambodjei susținea ideea că în componența instanțelor majoritatea trebuie să o constituie judecătorii cambodjeni. Deciziile camerelor, în opinia delegației ONU, trebuie să fie luate prin simpla majoritatea de voturi, pe când guvernul Cambodjei — deciziile vor fi luate prin „majoritatea calificată“, constituită din majoritatea judecătorilor plus un glas. În opinia reprezentanților ONU și învinuitorul și judecătorul de anchetă trebuie să facă parte din personalul internațional (guvernul Cambodjei — un învinuitor internațional și unul cambodjean, ce activează ca coînvinuitori; precum și un judecător internațional și unul cambodjean, ce duc concomitent ancheta judiciară).

Bază pentru recomandare din partea Comitetului trei a servit proiectul rezoluției Adunării Generale, propus pentru examinare comitetului la 1 mai 2003 de către reprezentantul Japoniei din numele Australiei, Indiei, Cambodjei, Republicii Populare Democrate Laos, Republicii Coreea, Federația Rusă, Franța și Japonia, intitulat „Procesele judiciare asupra „khmerilor roșii“. Ulterior autorilor acestui proiect al rezoluției a Adunării Generale a ONU s-au alăturat Brunei, Grecia, Indonezia, Malaizia, Portugalia, Salvador, Senegal și Timorul Leshti.¹⁰

Documentul Comitetului trei a Adunării Generale a ONU conține textul proiectului „Acordul dintre Organizația Națiunilor Unite și Guvernul regal al Cambodjei privind urmărirea în conformitatea cu dreptul cambodjian pentru infracțiunile comise în perioada Kampuchiei Democratice“ (în continuare Acord). Proiectul Acordului conține 32 de articole.

Acordul reglementează aspectele cooperării dintre Organizația Națiunilor Unite și Guvernul regal al Cambodjei în atragerea la răspundere a înalților funcționari ai Kampuchiei Democratice, precum și celor ce poartă responsabilitatea de bază pentru infracțiunile și încălcările grave a dreptului penal cambodjian, al dreptului internațional umanitar și a cutumelor și a convențiilor internaționale, recunoscute de către Cambodja, comise între 17 aprilie 1975 și 6 ianuarie 1979. Acordul prevede, în special, baza juridică, principiile, precum și variantele unei asemenea cooperări (art. 1).

Acordul nu prevede instituirea unui organ al justiției penale internaționale. Organe judiciare respective sunt recunoscute instanțele judiciare instituite în conformitate cu prevederile Legii cambodjiane privind instituirea camerelor extraordinare.

Proiectul Acordului prevede următoarea componență a camerelor extraordinare: a) Camera urmării penale; b) Camera Curții Supreme ce include Camera de Apel și Camera primei instanțe. În componența fiecărei Camere extraordinare intră judecători cambodjieni, pe de o parte și judecători numiți de Consiliul superior al magistraturii al Cambodjei din cadrul candidaturilor propuse de Secretarul General al ONU (judecători internaționali), pe de altă parte. Camera urmării penale — trei judecători cambodjieni și doi internaționali; Camera Curții supreme — patru

---

10 Mélanie Vianney-Liaud, op. cit.

judecători cambodjieni și trei internaționali. Judecătorii vor trebui să ajungă la un numitor comun în procesul examinării dosarelor. În caz de imposibilitate, se aplică următoarea prevedere: a) decizia Camerei de urmărire necesită ca cel puțin patru judecători să voteze „pro”; b) decizia Camerei Curții Supreme necesită ca cel puțin cinci judecători să voteze „pro” (art. 3 și 4).

Conform proiectului Acordului, jurisdicția camerelor extraordinare cuprinde: crima de genocid, după cum este definită în Convenția privind prevenirea crimei de genocid din 1948; crimele contra umanității, după cum sunt definite în Statutul de la Roma al Curții Penale Internaționale din 1998; precum și încălcările grave ale Convențiilor de la Geneva din 1949 și infracțiunile prevăzute de Capitolul II al Legii privind instituirea camerelor excepționale, promulgat la 10 august 2001 (art. 9).

Proiectul Acordului prevede câte un judecător cambodjian și internațional ce vor duce concomitent urmărirea penală. Pentru numirea judecătorului internațional, ce va duce urmărirea penală, Secretarul General al ONU prezintă lista din două candidaturi, din care Consiliul superior al magistraturii numește unul în calitate de judecător internațional, iar altul de rezervă (art. 5).

Sunt prevăzuți la fel câte un învinuitor cambodjian și internațional, împuterniciți să participe în ambele camere ca coînvinuitori (art. 6). Ei sunt responsabili pentru asigurarea urmăririi judiciare. Pentru numirea învinuitorului internațional Secretarul General al ONU se obligă să prezinte lista din doi candidați, din care Consiliul superior al magistraturii alege un învinuitor internațional, iar altul de rezervă.

Divergențele dintre judecători ce duc concomitent urmărirea judiciară sau între coînvinuitori sunt reglementate de Camera examinării prealabile în componența a cinci judecători, doi dintre care sunt numiți de Consiliul superior al magistraturii din cadrul candidaturilor propuse de Secretarul general al ONU (art. 7).

Măsura de pedeapsă maximală pentru infracțiunile ce cad sub jurisdicția camerelor excepționale este privațiunea de libertate pe viață (art. 10).

Limba oficială a camerelor excepționale și a camerei examinării prealabile este limba khmeră (art. 26, p. 1). Totodată, este prevăzut că limbile oficiale de lucru a camerelor excepționale și a camerei examinării prealabile vor fi limbile khmeră, engleză și franceză (art. 26, p. 2). O mențiune specială este făcută în raport de limba rusă: traducerea în scris a documentelor deschise și traducerea simultană în limba rusă în cadrul ședințelor publice pot fi asigurate de guvernul cambodjian la aprecierea sa și din contul săi, cu condiția că asemenea servicii nu vor influența procesul judiciar al camerelor excepționale (art. 26, p. 3).

Rolul ONU conform proiectului Acordului se referă la câteva funcții de bază.

În primul rând, ONU participă la completarea corpului judecătoresc și a învinuitorilor pentru camerele excepționale (art. 3, 5, 6 și 7).

ONU contribuie la fel și la soluționarea problemelor administrative. Pentru deservirea camerelor excepționale, a camerei examinării prealabile, a judecătorilor ce duc concomitent urmărirea și a cancelariei învinuitorilor este creată secția Administrativă (art. 8). Secretarul General al ONU numește vice-directorul internațional al secției Ad-

ministrative care este responsabil pentru angajarea întregului personal internațional, a Camerei examinării prealabile, a judecătorilor ce duc concomitent procesul, a cancelariei învinuitorilor și a secției Administrative. ONU se obligă să acopere cheltuielile serviciilor comunale și deservirea, care sunt prevăzute într-un acord special dintre ONU și guvernul Cambodjei (art. 17, p. b).

ONU poate contribui la gestionarea manifestărilor ce țin de securitate și pază. Art. 24 al proiectului Acordului stabilește că toate măsurile necesare ce se referă la asigurarea securității și protecției persoanelor prevăzute în Acord, sunt acordate de guvernul Cambodjei. Însă, p. (e) al art.17 prevede că responsabil pentru luarea măsurilor privind asigurarea securității și protecției poate fi și Organizația Națiunilor Unite, conform unui acord special dintre ONU și guvernul Cambodjei.

ONU acordă la fel, ajutorul financiar în raport cu exercitarea justiției de către camerele excepționale. Pe lângă posibilele cheltuieli ce țin de serviciile comunale și de deservire, a măsurilor privind asigurarea protecției și securității, ONU își asumă următoarele obligații financiare:

- a) plata remunerărilor judecătorilor internaționali, judecătorului internațional ce duce concomitent urmărirea judiciară, coînvinuitorului internațional, vice-directorului secției Administrative și altui personal internațional;
- b) plata remunerării avocaților;
- c) acoperirea cheltuielilor de drum a martorilor din Cambodja și de peste hotarele ei (art. 17, p. a, c, d).

Proiectul Acordului prevede, că ONU poate acorda și „alt ajutor limitat“, care poate fi necesar pentru asigurarea desfășurării urmărilor judiciare și lucrului camerelor excepționale (art.17, p. f).

Acordul prevede procedura acceptării din partea Secretarului General al ONU și ratificării de către Cambodja (art. 30).

În așa fel, camerele excepționale (conform proiectului Acordului dintre ONU și guvernul Cambodjei¹¹) poate fi calificat ca organe judiciare speciale în cadrul sistemului judiciar național al Cambodjei, ce sunt create și funcționează cu contribuția internațională. (*va urma*)

---

11 Proiectul Acordului a fost acceptat de către Adunarea Generală a ONU. Doc. ONU A/RES/57/228 B din 13 mai 2003 <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Cam%20ARES%2057%20228B.pdf> (accesat la 12.07.2023).

ORIGINEA UNIUNII EUROPENE ȘI OBIECTIVELE ATINSE

Mihai POALELUNGI, doctorand, USM, (ORCID: 0000-0002-7269-7930)

Recenzent: **Alexandr CAUIA**, doctor în drept, conferențiar universitar

THE ORIGIN OF THE EUROPEAN UNION AND ITS OBJECTIVES

The research focus of the present scientific approach is the origin of the European Union and its objectives. The European Union is a complicated entity, which can only be understood through the light of its predecessor Communities. The research aims to explain the origins of the European Union up to the birth of its idea. Afterwards it will be taken a look at its objectives, both intended and achieved. Last but not least some of the EU's current problems will be presented.

Key-words: Marshall Plan, Schuman Plan, ECSC, EEC, Euratom, TEU, TFEU, spill-over effect.

Obiectul de cercetare al prezentului demers științific îl constituie originea Uniunii Europene și obiectivele ei atinse. Entitatea Uniunii Europene este una complicată, care poate fi înțeleasă doar prin prisma Comunităților anterioare ei. Cercetarea tinde să explice originea Uniunii Europene până la nașterea ideii ei. Ulterior se vor discuta obiectivele ei atât intenționate, cât și atinse. Nu în ultimul rând sunt prezentate și problemele UE din ziua de azi.

Cuvinte-cheie: Planul Marshall, Planul Schuman, CECO, CEE, Euratom, TUE, TFUE, efectul spill-over

I. Instituirea Comunităților Europene

Anul 1947, o perioadă în care întreaga Europa se afla într-o situație dezastruoasă. După un război ce a distrus marea parte a economiei, ea se afla la începutul drumului unei reconstrucții cu un ritm încă foarte lent. Îndeosebi cercul vicios prezenta un impediment vast ce a constat în devalorizarea valurilor naționale din regiunile europene, dar și în necesitatea statelor de a procura produse esențiale (produse alimentare, petrol etc.) din creditele și ajutoarele obținute, însă în defavoarea unei reconstrucții dorite. Consecința era solicitarea creditelor adiționale, ce ducea la o devalorizare mai mare.

La 5 iunie 1947 se cristalizează „Planul Marshall”. Generalul Marshall, secretar de Stat al Statelor Unite ale Americii, a ținut un discurs la Universitatea Harvard, prilej cu care a anunțat că Statele Unite ale Americii va acorda un ajutor financiar substanțial¹ cu condiția ca aceste țări (inițiativa cărora trebuia să le aparțină) să

1 Între 1948 și 1951 Statele Unite ale Americii au oferit Statelor participante la programul de reconstrucție ajutoare în sumă de 12,4 miliarde de dolari (echivalentul a 133,89 miliarde de dolari în 2020), adică aprox. 4 % din PIB-ul american a acelei perioade; Prof. Dr. Manfred Görtemaker, în: Der Große Ploetz: Die Enzyklopädie der Weltgeschichte. Freiburg: Editura Herder GmbH, 2019. p. 1798.

elaboreze un program coordonat clar de redresare economică pentru o eficacitate sporită.² Trebuie de menționat că Planul Marshall includea și statele din Est, însă acestea s-au exclus singure creând în anul 1949 Consiliul de Ajutor Economic Reciproc (în continuare, CAER).

Astfel la 16 aprilie 1948 a fost creată *Organizația pentru Cooperare Economică Europeană* (în continuare, OEEC), rolul ei fiind coordonarea Planului Marshall. Scopul dorit fusese atins la sfârșitul anilor cincizeci, când economiile țărilor europene se redresaseră, iar valutele naționale din Europa de Vest puteau fi din nou schimbate în orice altă monedă.

Succesoarea ei, *Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică* (în continuare, OCDE), a fost instituită la 30 septembrie 1961 având ca scop creșterea economică durabilă și dezvoltarea comerțului mondial. Deși OEEC cât și succesoarea sa au contribuit la conlucrarea economică dintre statele europene, ele nu au putut, dar nici avut ca scop *per se*, unificarea economică a Europei. Cu toate acestea OEEC și OCDE au pregătit (chiar dacă involuntar) statele europene pentru următoarea etapă spre o unificare economică.

O soluție a unificării Europei a fost inițial expusă de Winston Churchill la 19 decembrie 1949 în discursul său la Universitatea din Zurich:

„[...] I am now going to say something that will astonish you. The first step in the recreation of the European family must be a partnership between France and Germany. In this way only can France recover the moral and cultural leadership of Europe. There can be no revival of Europe without a spiritually great France and a spiritually great Germany [...]“.³

(în română: [...] Voi spune acum ceva ce vă va uimi. Primul pas în recrearea familiei europene trebuie să fie un parteneriat între Franța și Germania. Numai în acest fel Franța poate recupera conducerea morală și culturală a Europei. Nu poate exista o renaștere a Europei fără o Franță spiritual puternică și o Germanie spiritual puternică [...])

Astfel la 9 mai 1950 ministrul francez de Externe, Robert Schuman, a propus într-un discurs instituirea unei *Comunități Europene a Cărbunelui și a Oțelului* (în continuare, CECO), așa numitul „Plan Schuman“ (*cărbunele și oțelul fiind în anii în cauză piloni strategici atât militari cât și economici*). El era bazat pe necesitatea unei organizări a siderurgiei europene, dar și o nouă tentativă de unificare a Europei care inițial a eșuat prin intermediul Organizației Pactului de la Bruxelles și chiar a Consiliului Europei. Obiectivul primordial a CECO a constat într-un impediment absolut unui eventual război nou prin consolidarea siderurgiei în special a Franței și Germaniei. Schuman a ținut să menționeze în discursul său, că în aceste condiții un nou război ar fi nu numai de neimaginat ci și imposibil. Nucleul problemei era

2 George Catlett Marshall, întregul discurs: <https://www.oecd.org/fr/general/themarshallplanspeechatharvarduniversity5june1947.htm>

3 Winston Churchill; întregul discurs: <https://winstonchurchill.org/resources/speeches/1946-1963-elder-statesman/united-states-of-europe/>

astfel relația franco-germană și frica față de o Germanie, ce ar putea avea din nou ideea unei răzbunări. Un control absolut a Germaniei prezenta chiar mai mult un fapt puțin rezonabil.

De la discursul lui R. Schuman pe 9 mai e sărbătorită nașterea Uniunii Europene devenind practic o zi a Europei. Tratatul a fost semnat la 18 aprilie 1951 în Paris de statele Beneluxului⁴ (Belgia, Olanda și Luxemburg), Republica Federală Germană, Franța și Italia, astfel intrând în vigoare la 23 iulie 1952; Marea Britanie s-a abținut inițial de la participare. El a fost semnat pe un termen de 50 de ani, astfel că a expirat la 22 iulie 2002. În sensul Protocolului anexat la Tratatul de instituire a Comunității Europene (Tratatul de la Roma), privind consecințele financiare ale expirării Tratatului CECO și Fondul de cercetare pentru cărbune și oțel, Comisia Europeană a preluat activele CECO în lichidare și după încheierea lichidării au fost numite activele Fondului de cercetare pentru cărbune și oțel.⁵

În urma fondării CECO s-a declanșat un val de euforie de a crea și alte comunități europene ca de exemplu Comunitatea Europeană a Apărării (în continuare, CEA); propusă la 24 octombrie 1950 de prim-ministrul Franței Rene Pleven.⁶ CEA implica în principiu controlul internațional a unei potențiale înarmări a Germaniei. Aceasta însă eșuează în final chiar din cauza Franței, a cărui Parlament refuză să ratifice Tratatul semnat, ce ar însemna preluarea ei a unui comandament militar european.⁷ O altă încercare a fost Comunitatea Politică Europeană, tratatul căreia însă la fel eșuează să fie ratificat în parlamentul francez.⁸ Astfel devine clar, că Europa la acel timp încă nu e gata pentru o integrare politică atât de strânsă, încât sunt încheiate doar tratate economice ca cele de la Roma, semnate la 25 martie 1957 și intrând în vigoare la 1 ianuarie 1958; Tratatul de instituire a Comunității Economice Europene (în continuare, CEE) și Tratatul de instituire a Comunității Europene a Energiei Atomice (în continuare, Euratom).

II. Nașterea Uniunii Europene

„Comunitatea Europeană“ a celor trei Tratatate menționate mai sus (CECO, CEE și Euratom) își are în următorii ani urcușurile și coborâșurile sale. Curioasă (din perspectiva ieșirii Marii Britanii din UE din 31 ianuarie 2020, de când a intrat în vigoare acordul de retragere) este cererea Marii Britanii din 9 august 1961 cu dorința de a adera la cele trei Comunități (CECO, CEE și Euratom) după ce a contribuit la fondarea *Asociației Europene a Liberului Schimb*, care însă nu s-a adeverit de a fi

4 Statele Beneluxului încă nu existau în forma aceasta, ci doar ca o uniune vamală.

5 Tratatul de la Nisa: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/PDF/?uri=CELEX:12001C/TXT&from=DA>, pag. 67.

6 Hakenberg W., în: *Europarecht*. München: Editura Franz Vahlen, 2012. p. 4.

7 Schmitt P., în: *Eine europäische Armee? Das Scheitern der EVG*. Norderstedt: Editura GRIN GmbH, 2015. pag. 10.

8 Weber P., Vögele A., în: *Die Europäische Politische Gemeinschaft — Der Versuch einer politischen Integration der sechs EGKS-Staaten-*. Norderstedt: Editura GRIN GmbH, 2008. p. 10.

îndeosebi de efectivă. Cererea dată a fost însă respinsă din cauza Franței, fiindcă președintele ei Charles de Gaulle nu o considera pe Marea Britanie încă „coaptă” pentru o astfel de aderare. Abia în 1969 în timpul exercitării mandatului de Georges Pompidou are o nouă cerere succes.

Simultan cu fondarea CECO a fost creată și o „adunare comună” cu 72 de membri. Aceștia aveau doar competențe consultative și nu erau aleși direct, ci detașați de parlamentele naționale a membrilor Tratatului. În 1957 în urma instituirii Tratatelor CEE și Euratom competențele consultative a adunării comune a fost extinsă și asupra acestor Comunități. Reprezentanții adunării au decis în 1962 să se redenumescă în „Parlamentul European”. Legitimarea în sensul democratic a acestuia s-a realizat însă abia în 1979, când au avut loc primele alegeri europene.

Astfel la 14 februarie 1984 Parlamentul European adoptă un proiect de Tratat a Uniunii Europene prin care își dorește puterea de codecizie și oferă celor trei Comunități (CECO, CEE și Euratom) o nouă entitate unică. Raportor al proiectului a fost Altiero Spinelli, un politician italian.⁹ El poate fi considerat unul din creatorii Uniunii Europene, chiar și dacă ideile sale presupuneau formarea unei Uniuni Europene federalizate. Or, el a fost și unul din fondatorii federalismului european.¹⁰ Pe de altă parte Jean Monnet (considerat adevăratul tată a Uniunii Europene, fiind inspirația primară a Planului Schuman cât și călăuzitorul instituirii comunităților urmate după CECO) considera că scopul final implicat într-o Uniune Europeană este o integrare politică absolută, care poate fi atinsă printr-o integrare pas cu pas.

La 17 și 28 februarie 1986 se semnează în Luxemburg *Actul Unic European*, care încă nu prezintă nașterea Uniunii Europene ci ultima etapă în formarea sa.¹¹ Acesta revizuieste dispozițiile Tratatelor CECO, CEE și Euratom, și instituie o cooperare politică în materie de politică externă. Statele membre au ales prin pasul dat o cale mai modestă decât cea propusă de Parlamentul European. Însă evenimentele din 1989 — 1991 (căderea zidului din Berlin, destrămarea URSS, războiul din Golf) vor servi ca un ultim catalizator pentru semnarea *Tratatului Uniunii Europene* (în continuare, TUE).

Astfel la 7 februarie 1992 se semnează în Maastricht Tratatul Uniunii Europene. TUE formează o *Uniune Europeană* (în continuare, UE) ce se bazează pe *trei piloni*. Primul pilon constituie cele trei comunități deja existente (CECO, CEE și Euratom — comunități supranaționale; titlurile II, III și IV din TUE) cu unele înnoiri (Uniunea Monetară,

9 Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, 84/C 77/18. pag. 18, 24 etc. La fel în: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=OJ:C:1984:077:TOC>

10 Spinelli A., în: *Manifeste pour une Europe libre et unie* (alias *Manifeste de Ventotene*; Spinelli scriind manifestul în timp ce a fost pus sub arest pe insula din Italia, Ventotene), 1941. Manifestul poate fi găsit pe: https://www.cvce.eu/obj/the_manifesto_of_ventotene_1941-en-316aa96c-e7ff-4b9e-b43a-958e96afbecc.html

11 Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, 87/L 169/20, pag. 20 etc. La fel: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=OJ:L:1987:169:TOC>

cetățenia Uniunii, conceptul subsidiarității¹²). Al doilea pilon îl constituie materia nou instituită de politică externă și de securitate comună (titlul V) și al treilea pilon cooperarea în domeniile justiției și ale afacerilor interne (titlul VI); cooperări interguvernamentale.

Din cauza constructului fragmentat a UE, căci doar primul pilon reprezintă comunități supranaționale și ceilalți doi cooperări interguvernamentale, ei nu i s-a recunoscut personalitate juridică. Or, recunoașterea personalității juridice ar presupune incorporarea și înlocuirea celor trei comunități din primul pilonul, ce însă nu a fost realizat. UE era deci la acel moment încă un organism juridic în formare, fiind considerat „instituit” și nicidecum deja „finalizat”.

În continuare au urmat Tratatul din 2 octombrie 1997 din Amsterdam și din 26 februarie 2001 din Nisa. Ele nu au modificat structura în piloni, deși diferențierea lor a devenit mai ștearsă. De exemplu din al treilea pilon au fost transferate în primul pilon cooperarea juridică în litigiile civile cu tangență transfrontalieră.¹³ Un alt exemplu este incorporarea Acordului de la Schengen în primul pilon (Schengen este o mică localitate din Luxemburg la răscruce între Germania, Franța și Luxemburg. Acordul a fost semnat pe o corabie care se afla pe râul Mosel fără a mai putea fi determinat pe teritoriul căreia din cele trei țări ea se afla)¹⁴.

După rafinarea pilonilor care formează baza UE a urmat și un pas înapoi prin eșecul adoptării unei Constituții Europene. Ideea ambițioasă a ei era conceptul unei Europe unite, ce ar prezenta o forță economică globală și operațională pentru al 3-lea mileniu. Cea mai importantă modificare ar fi fost convergența organelor deja existente ale Comunităților din primul pilonul; de exemplu s-ar fi instituit postul unui ministru de externe care ar fi trebuit să asigure o politică externă comună. Astfel ar fi apărut și un guvern european economic. Alte modernizări, cum ar fi simboluri comune ca imnul și drapelul, erau și ele preconizate. În final însă ratificarea a eșuat în Franța și Olanda. Argumentele principale au fost că astfel se va avantaja o concurență economică necontrolată în defavoarea intereselor sociale, sau de exemplu a mediului înconjurător. De asemenea persista frica, că va avea loc o migrațiune sporită între țările membre și astfel vor fi puse în pericol locurile de muncă naționale.

Trebuie de menționat că mai târziu și Curtea Constituțională a Republicii Federale Germane și-a expus scepticismul față de „Constituția Europeană” inițială, declarând că versiunii originare i s-ar fi opus Constituția Republicii Federale Germane.¹⁵

12 Principiul subsidiarității prevăzut în Art. 5 alineatul (3) TUE (în forma actuală) definește condițiile în care UE are prioritate de acțiune în raport cu statele membre în cadrul competențelor neexclusive ale UE. Acest principiu asigură și protejează capacitatea de decizie și acțiune a statelor membre, dar permite intervenția UE în cazul în care obiectivele nu pot fi realizate în mod suficient de statele membre, ci pot fi realizate mai bine la nivelul UE, de ex. din cauza efectelor acțiunilor preconizate.

13 Hakenberg W., în: *Europarecht*. München: Editura Franz Vahlen, 2012. p. 15.

14 Baumann M., în: *Der deutsche Fingerabdruck: die Rolle der deutschen Bundesregierung bei der Europäisierung der Grenzpolitik*. Baden-Baden: Editura Nomos, 2006. p. 57.

15 Kerssenbrock R. G., în: *Die Vereinigten Staaten von Europa*. Berlin: Editura epubli, 2012. p. 3.

Ca urmare a fost regândită inițiativa unei Constituții Europene și ideea inițială a fost reformată întrucât s-a renunțat la ideea unui „stat supranațional“, inclusiv și tot ce ar implica ideea lui cum ar fi drapelul, imnul etc. În așa mod a fost posibilă semnarea Tratatului din Lisabona din 13 decembrie 2007, în care în mod ironic s-a preluat practic 95 % din conceptul Constituției Europene.¹⁶ Modelul de piloni ca o etapă de formare a UE a fost finalizat încât și cooperările interguvernamentale de până acum au devenit politici depline ale UE. Ea a primit o personalitate juridică întrucât există în același rang: 1) *Tratatul Uniunii Europene*, modificat, 2) *Tratatul privind Funcționarea Uniunii Europene* (în continuare, TFUE), 3) *Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene*.

Astfel UE a devenit mai mult decât o organizație internațională, însă mai puțin decât un stat federal cum ar fi Statele Unite ale Americii. UE este o entitate *sui generis* (din lat. „unic în felul său“) dinamică și cu personalitate juridică, care poate legisla în anumite domenii drept supranațional.

III. Obiectivele Atinse

În Art. 3 al. 1 TUE este reglat că obiectivele Uniunii Europene sunt promovarea: 1) Păcii, 2) Valorilor și 3) Bunăstarea popoarelor ei.

Ideea lui Jean Monnet, mai numit efectul „*spill-over*“ („*efect de extindere*“; deși mai bine ar descrie imaginea unei spirale), era de a ajunge la interdependența actorilor prin interacțiunea lor în domenii mai ușor accesibile, așa numitor „*low politics*“ („*politicilor simple*“ sau cuvânt în cuvânt „*politicilor de jos*“). Astfel va urma un proces de integrare între actori, ce va duce la rândul său la o interdependență mai mare. Deci prin interacțiunea și interdependența economică să crească interdependența politică avansată. La rândul său să urmeze o integrare continuă mai strânsă.

O altă parte importantă a efectului „*spill-over*“ este dezvoltarea economică a țărilor vecine. Paul Collier (fostul conducător al departamentului de cercetare a băncii mondiale) a demonstrat că economia unei țări crește adițional cu 0,4 %, dacă economia țării vecine crește cu 1 %.¹⁷

În 1950, la propunerea CECO persista contextul unui război mondial depășit, iar pacea era unul din cele mai importante obiective. De-a lungul anilor ideea efectului *spill-over* a persistat în concepția UE, însă obiectivele ei au evoluat. După cum e menționat și în Nr. 9 din preambulul TUE s-a pus ca scop crearea unei piețe unice eficiente, la fel ca și progresarea economică și socială, dar nu și în ultimul rând consolidarea protecției mediului înconjurător.¹⁸ Printre altele s-a mai propus fortificarea democrației popoarelor și conlucrării organelor europene — Nr. 7 — și de a promova integrarea europeană la o etapă mai avansată — Nr. 1 — etc.

16 Hakenberg W., în: *Europarecht*. München: Editura Franz Vahlen, 2012. p. 18.

17 Collier P., în: *Die unterste Milliarde — Warum die ärmsten Länder scheitern und was man dagegen tun kann*. München: Editura Pantheon, 2017. p. 59.

18 Nowak C., în: *Frankfurter Kommentar zu EUV, GRC und AEUV*. Tübingen: Editura Mohr Siebeck, 2017. p. 15.

Comisia Europeană publică regulat rapoarte privind progresul de coeziune, care le prezintă Parlamentului European. În baza unor instrumente cum ar fi *Procedura de dezechilibru excesiv* (PDZE), ea determină și încearcă să indice domeniile necesare unei atenții sporite.¹⁹ De exemplu în raportul publicat în 2020 se arată că șomajul în rândul tinerilor a scăzut fiind în noiembrie 2020 la un nivel de 17,7 % în comparație cu cel din 2013 de 24,9 %.²⁰ Iar în raportul din 2019 se prezintă o scădere a emisiilor de gaze cu seră între anii 1990 și 2018 cu 23 %, în timp ce economia a crescut în anii aceștia cu 61%.²¹

Trebuie de menționat că persistă și unele dificultăți politice cu care se confruntă comunitatea europeană. Îndeosebi persistă o mișcare neliberală național democrată în Ungaria, ale cărei acțiuni par sceptice privind ocrotirea unui stat de drept. În Polonia se încalcă dreptul Uniunii Europene prin încercarea de instituire a unei „camere disciplinare pentru judecători“, care în realitate reprezintă constrângerea judecătorilor, încălcând astfel principiul de independență și imparțialitate a judecătorilor. În Italia populiștii de dreapta folosesc șansa pentru a critica punctul slab a UE — răspunderea colectivă pentru stabilitatea Euro-lui. În Austria ultimul guvern conservativ de dreapta exersa la hotar cu Slovenia tacticile sale de protecție față de refugiați în pofida politicii prietenoase a UE față de refugiați. Dar și Brexit-ul prezintă un „divorț“ confuz, în urma căruia timpul va arăta, dacă Marea Britanie a devenit o roată (economică) spartă pierzând încet aerul, sau se va putea afirma economic, obținând doar izolarea mult dorită față de problemele sociale mondiale.

În final consider că Uniunea Europeană este mai mult decât o entitate *sui generis*, care de mulți e privită din păcate sceptic ca fiind finalul suveranităților statelor europene. Ea reprezintă mai mult de atât următoarea etapă a evoluției statelor europene cu un potențial enorm de a asigura pacea și bunăstarea în întreaga Europă. Însă atât societățile țărilor europene cât și actorii politici trebuie să se axeze mai mult pe ideile marilor personalități ca Churchill, Monnet și Spinelli și mai puțin pe dorințele câteodată pripite geopolitice.

---

19 Becker P, Lippert B., în: Handbuch Europäische Union. Wiesbaden: Editura Springer Fachmedien GmbH, 2020. p. 244.

20 Raportul integral pe: <https://op.europa.eu/webpub/com/general-report-2020/ro/>

21 Raportul integral pe: <https://op.europa.eu/ro/publication-detail/-/publication/66c4ad7e-6281-11ea-b735-01aa75ed71a1/language-ro/format-PDF/source-222893912>

RECENZIE

la lucrarea „Răspunderea statelor conform dreptului internațional”, autori Ion Diaconu, Dumitru-Adrian Crăciunescu. București: Pro Universitaria, 2023. 223 p.

Lucrarea reprezintă o încercare de a da un răspuns la o întrebare fundamentală pentru dreptul internațional — determinarea formelor și metodelor răspunderii statelor pentru faptele internaționale ilicite comise. Autorii au făcut o analiză generală al procesului de codificare a instituției răspunderii statelor în dreptul internațional, inclusiv în baza Articolelor privind răspunderea statelor pentru faptele internaționale ilicite, adoptate prin rezoluția Adunării Generale a ONU nr. 56/589 din 12.12.2001, prin care se promovează ideea asigurării unei conduite conforme cu normele dreptului internațional.

Salutabil este că autorii au încercat să acopere mai multe segmente ale instituției răspunderii în dreptul internațional, inclusiv prin enumerarea cauzelor ce exclud răspunderea internațională a statelor.

Chiar dacă lucrarea practic nu se axează pe jurisprudența internațională, în special a Curții Internaționale de Justiție a ONU, ea prezintă interes pentru cei ce se specializează în drept internațional, relații internaționale, politologie, geopolitică, argumentând că dreptul răspunderii internaționale reprezintă o instituție codificată și parte componentă a dreptului internațional public contemporan.

Actualitatea lucrării este impusă și dictată de faptul, că unul din elementele ce caracterizează dreptul internațional contemporan este formarea instituției răspunderii internaționale ca ramură de sinestătătoare. Adevărul este un numitor comun asupra unui astfel de subiect era foarte greu de găsit. Deseori pozițiile guvernelor erau diametral opuse, ceea ce a servit una din cauzele ca Adunarea Generală să amâne adoptarea proiectului în cadrul unei sesiuni ordinare. Acest document este rezultatul unei munci îndelungate a Comisiei de drept internațional, în cadrul căreia au fost elaborate un șir de prevederi principale a dreptului răspunderii internaționale ca una din ramurile de bază a dreptului internațional pozitiv, inclusiv formularea principiilor și normelor acestuia. Rezultatele acestei activități enorme vor fi luate în

considerație atât de practica internațională, cât și de doctrina dreptului internațional, care până acum conținea 277 opinii contraversate referitor la problemele de bază ale răspunderii internaționale. Considerăm, că în egală măsură va fi influențată și instituția răspunderii în dreptul național al statelor. Cerectările monografice ale instituției răspunderii internaționale întreprinse în lucrare pot servi drept exemplu al progresului la care s-a ajuns pe parcursul elaborării dreptului răspunderii internaționale în ultimii ani. Este evidentă necesitatea creșterii eficacității dreptului internațional, perfectării mecanismului său. Trebuie luat în considerație faptul că implementarea principiilor și normelor acestei ramuri în practica statelor, acceptarea din partea liderilor politici și conștientizarea în masă sunt legate cu dificultăți mari în comparație cu alte domenii, de exemplu dreptul tratatelor sau dreptul diplomatic. În aceste condiții rolul răspunderii internaționale în ridicarea nivelului de dirijare a sistemului internațional devine decisiv. Bineînțeles, că acest proces întâlnește dificultăți în calea sa, în primul rând de ordin politic. După părerea specialiștilor, dificultățile cu care se confruntă în procesul de codificare dreptul răspunderii internaționale țin nu doar de specificul acestei ramuri, dar în mare măsură sunt de ordin politic. Nimic nu poate aduce un aport mai mare la creșterea autorității dreptului internațional ca recunoașterea caracterului inevitabil al răspunderii pentru încălcarea lui.

Vitalie GAMURARI

doctor în drept, conferențiar universitar

IN MEMORIAM

PROFESOR ÉRIC DAVID

Marele Umanist și Pacifist, Profesorul Éric David al ULB (Université Libre de Bruxelles), pe care am avut onoarea să-l cunosc, a decedat la 31.08.2023. Dumnealui a fost unul din cei mai mari Experți în drept internațional umanitar sau drept al conflictelor armate (așa cum prefera dlui să-l numească) și drept internațional penal. Ca unul din cei mai valoroși Specialiști recunoscuți de ICRC (Comitetul Internațional al Crucii Roșii), dlui a fost unul din cei mai de valoare promotori al principiului jurisdicției universale și al conceptului Curții Penale Internaționale, fiind ferm convins referitor la inadmisibilitatea admiterii impunității în cazurile crimelor de război, crimelor contra umanității și genocide.

Profesorul Éric David a fost unul dintre cei mai valoroși adepți de la finele secolului XX – începutul secolului XXI al ideii promovării și familiarizării societăților contemporane cu valorile și spiritul dreptului conflictelor armate și al dreptului internațional penal, obiectiv pe care, în opinia mai multor experți, l-a atins.

Or, lucrările sale rămân în continuare piatră de temelie pentru cei ce se dedică dreptului internațional umanitar sau dreptului internațional penal.

Vitalie GAMURARI

doctor în drept, conferențiar universitar

DATE DESPRE AUTORI

- **BALTAG Dumitru**, doctor habilitat în drept, profesor universitar, ULIM
- **BOTNARU Ilona**, doctorandă, USEM
- **CAUIA Alexandr**, doctor în drept, profesor universitar, Prorector Strategie Academică și Programe de Studii, ULIM
- **CEPUC Artur**, doctorand, ULIM
- **DOSPINOIU Ioan-Ciprian**, doctorand, ULIM
- **GAMURARI Vitalie**, doctor în drept, conferențiar universitar, ULIM
- **GHEORGHIEVA Svetlana**, doctorandă, USM, lector universitar, Universitatea de Stat din Comrat
- **MORARU Victor**, doctor în drept, conferențiar universitar
- **MUKHTAR Abdelaziz**, doctorand, ULIM
- **MUNTEANU Rita**, doctor în drept, conferențiar universitar, Universitatea Tehnică a Moldovei
- **POALELUNGI Mihai**, doctorand, USM, assessor iuris, „Quinn Emanuel Urquhart & Sullivan”, LLP, Mannheim, Germania
- **POALELUNGI Mihail**, doctor habilitat în drept, profesor universitar, ULIM
- **ROBU Cristina**, doctorandă, ULIM
- **ROTARI Oleg**, doctorand, USPEE
- **SARÎ Tatiana**, doctorandă, USM, lector universitar, Universitatea de Stat din Comrat

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

- **BALTAG Dumitru**, habilitated doctor in law, university professor, ULIM
- **BOTNARU Iona**, PhD student, USEM
- **CAUIA Alexandr**, PhD in law, university professor, Vice-Rector for Academic Strategy and Curricula, ULIM
- **CEPUC Artur**, PhD student, ULIM
- **DOSPINOIU Ioan-Ciprian**, PhD student, ULIM
- **GAMURARI Vitalie**, PhD in law, associate professor, ULIM
- **GHEORGHIEVA Svetlana**, PhD student, Moldova State University, university lecturer, State University Comrat
- **MORARU Victor**, doctor in law, associate professor
- **MUKHTAR Abdelaziz**, PhD student, ULIM
- **MUNTEANU Rita**, PhD in law, associate professor, Technical University Of Moldova
- **POALELUNGI Mihai**, PhD student, USM, assessor iuris, Quinn Emanuel Urquhart & Sullivan, LLP, Mannheim, Germany
- **POALELUNGI Mihail**, habilitated doctor in law, university professor, ULIM
- **ROBU Cristina**, PhD student, ULIM
- **ROTARI Oleg**, PhD student, USPEE
- **SARÎ Tatiana**, PhD student, Moldova State University, university lecturer, State University Comrat

CERINȚE FAȚĂ DE MANUSCRISE

Stimați colegi!

Redacția „STUDII JURIDICE UNIVERSITARE” preia pentru examinare, fără taxe pentru procesarea articolelor, lucrările științifice ale autorilor în limbile române, rusă, engleză sau franceză, imprimate pe o parte format A4 sau în format electronic (la adresa revistasju@gmail.com sau prin intermediul site-ului: ulim.md/sju/trimite/). Pe manuscris se indică data prezentării (revizuirii) articolului. Manuscrisul în mod obligatoriu trebuie să fie semnat de autor (coautori).

Autorul (coautorii) vor prezenta redacției datele personale (numele, prenumele, locul de muncă, funcția, gradul științific, telefonul de contact, e-mail, identificatorul ORCID).

Manuscrisele sunt evaluate preliminar redacție în privința corespunderii prezentelor cerințe și contra plagiatului și, ulterior, recenzate în mod anonim de doi experți în domeniu, fără divulgarea identității autorului (dublu-anonim).

Volumul textului poate varia între 0,5—1,0 c.a. Concomitent cu textul articolului este necesar de a prezenta adnotarea (în jur de cinci propoziții — 500 semne) în limba română și engleză.

Trimiterile la sursele utilizate vor fi făcute în subsol. Atenționăm autorii despre necesitatea оформării corecte a trimiterilor la sursele normative și literatură. Numerarea trimiterilor va fi unica pentru întregul articol. La trimiterea la document este necesar de a prezenta rechizitele complete și locul publicării.

Lucrarea trebuie să fie însoțită de un extras din procesul verbal al ședinței catedrei (secțiilor, sectoarelor instituțiilor academice) cu recomandarea spre publicare. Lucrările doctoranzilor trebuie să fie însoțite de o recenzie cu recomandarea spre publicare semnată de un specialist cu grad științific de doctor/doctor habilitat în domeniul respectiv.

Manuscrisele nu se restituie, excepție constituind cazurile, în care colegiul de redacție constată necesară perfectarea lucrării. Redacția este în drept să redacteze, să reducă materialele primite, precum și să modifice denumirea articolelor, cu aprobarea ulterioară a autorului.

Atenționăm autorilor, cointeresați în publicarea articolelor sale în revista noastră, că articolele trebuie să cuprindă următoarele elemente:

- generalizarea problemei și legătura ei cu sarcinile teoretice și practice;
- analiza ultimelor cercetări și publicații, în cadrul cărora a fost pornită studiarea problemei în cauză, pe care se bazează autorul, enunțarea elementelor nesoluționate ale problemei cărei este adresat articolul;
- formularea obiectivelor propuse de articol;
- expunerea materialului principal cu argumentarea rezultatelor științifice la care s-a ajuns;
- concluziile la studiul efectuat și perspectivele ulterioare la acest capitol.

REQUIREMENTS FOR MANUSCRIPTS

Dear colleagues!

The editors' office "STUDII JURIDICE UNIVERSITARE" ("The University Legal Studies") accepts for the examination, without any taxes or charges, the scientific works in Romanian, Russian, English or French, typed on one side of A4 paper sheets or in electronic form (to email revistasju@gmail.com or through site: ulim.md/sju/trimite/). On the manuscript there should be indicated the date of article's presentation (revision). The manuscript has to be signed by the author (co-authors) obligatory.

The author (co-authors) has to submit to the editors' office the personal information (name, family name, place of employment, function, scientific grade, contact phone number, e-mail).

The manuscripts are preliminary evaluated by the editors' office regarding the correspondence to above requirements and against plagiarism and, subsequently, anonymously reviewed by two experts in the field, without disclosing the identity of the author (double-blinded).

The volume of the text may vary from 0,5 to 1,0 author's sheet. Together with the text of the article it is necessary to submit an annotation (approximately five phrases — 500 signs) with keywords in Romanian and in English.

The notes have to be placed at the bottom of a page. We remind the authors that the footnotes need to contain the correct description of literature and legal acts. The numeration of the notes should be continuous for the whole article. Every indication of a legal document must contain all of its essential elements, including the place of publication.

The article has to be accompanied by an extract from a protocol of chair's meeting (also of academic institutions' sectors and sections) with a recommendation for publication. The works of post-graduate student has to be accompanied by a review with a recommendation for publication signed by a specialist with a PhD grade or higher in the corresponding sphere.

The manuscripts are not returned, except in the cases when the editorial board concludes that the article must be revised. The editors' office has the right to edit and abridge the materials, as well as the right to modify the title of the article, which should be later approved by the author.

We remind authors interested in publication of their article in our magazine that their articles should include the following elements:

- General description of the problem and its connection with practical and theoretical goals;
- The analysis of recent publications and researches that concern the problem in case, serving as a basis for the author; the extraction of unsolved elements of the problem to which the article itself is addressed;
- The formulation of objectives put down by the article;
- The presentation of the principle material with the argumentation of scientific results that have been achieved;
- Conclusions to the study and future perspectives in the domain.